

Хөрөнгийн менежмент

Ашиг олох боломж - IPO?

Тогтвортой хөгжил

“Амин ус”-аар аялал
жуулчлалыг усалъя

ТҮГЖРЭЛИЙН ТҮГЖЭЭГ МУЛТАЛЪЯ

846580001679416

Go.to market.

ШИНЭ ҮЕИЙН ЗАХ

СБД, 11-р хороо 7-р хороолол
2022.III - 2024.III

Мастер группийн хэрэгжүүлж буй 5-дахь төсөл Go.to market нь айл өрхийн өдөр тутмын хэрэгцээг цогцоор нь хангах зориулалттай, уламжлалт захын хямд үнэ, өргөн сонголтыг моллын тав тухтай орчинд өгөх олон улсын худалдаа үйлчилгээний шинэ чиг хандлага бүхий community lifestyle концепцтой төсөл.

БАРИЛГАЖИХ ТАЛБАЙ

26,400мкв

АШИГТАЙ ТАЛБАЙ

11,000мкв

ЗОГСООЛЫН ТОО

300+

БИЗНЕСИЙН ТӨРӨЛ

110

БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧ

320

Go.to market

7704-4444

NORTHGATE

ХОЙД БҮСИЙН ХАМГИЙН ТОМ ЗАХАД БИЗНЕСЭЭ ӨРГӨЖҮҮЛЭХ БОЛОМЖ

178,890

АЙЛ ӨРХИЙН
ЗАХ ЗЭЭЛ

Go.to market нь завгүй амьдралын хэв маягт нийцсэн айл өрх, сургууль, цэцэрлэг, оффисын төвлөрөл дунд олон замын зангилаа уулзварт, шинэ бүтээн байгуулалтын бүсэд байршилтай.

L4 Түрээслэх

Ресторан, Паб караоке,
Wellness center, Fitness,
Хүүхдийн тоглоомын төв

L1 Түрээслэх

Хүнсний зах, Эко хүнс,
Кофе шоп, Бэйкери,
Эмийн сан, Банк

L5 Ашиглалттай дээвэр

Задгай спорт комплекс,
Тоглоомын талбай,
Рестораны террас

L2 Худалдах

Гэр ахуй, цахилгаан бараа,
Гоо сайхны үйлчилгээ,
Ном бичиг хэрэгсэл

B1

Дулаан зогсоол,
Авто угаалга

L3 Худалдах

Хувцас загвар,
Brand outlet store

МОНГОЛ, АНГЛИ ХЭЛЭЭР САР ТУТАМ

**Mongolian
Economy**

ҮҮСГЭН БАЙГУУЛАГЧ, ЭРХЛЭГЧ:

Д.Бэхбаяр (9999 4248)

РЕДАКТОР:

Н.Энхбаяр (9916 1303)

АНГЛИ РЕДАКТОР:

Роберт Йохан Шрайверс

Жаклин Истриж

СЭТГҮҮЛЧИД:

Б.Шүрэнчимэг

Б.Дэнсмаа

Г.Даваадорж

Г.Орхон

ОРЧУУЛАГЧ:

М.Ариунзаяа

ДИЗАЙНЕР:

Ш.Оюундарь

МАРКЕТИНГИЙН АЛБА:

7011 5476, 7011 5477

ХАЯГ: Улаанбаатар,

Баянзүрх дүүрэг, 25-р хороо,

UB Tower Plus 204

ВЭБ: www.mongolianeconomy.mn

И-МЭЙЛ:

info@mongolianeconomy.mn

FACEBOOK: Mongolian Economy

TWITTER: EconomyMongolia

УТАС: 7011 5476, 7011 5477

15160 Улаанбаатар,

Төв шуудан, ш/х-2762

СЭТГҮҮЛ ЗАХИАЛГА:

Монгол шуудан (Утас: 7007 8916)

Түгээмэл шуудан (Утас: 7011 5015)

**Mongolian
Economy**

2021 оны 11, 12 сар (178, 179)

www.mongolianeconomy.mn

Ярилцлага

Х.Батжаргал: Хөрөнгө оруулалтын
орчинд цогц шинэчлэл хэрэгтэй

Анхаарлын төвд

“Улайссан” койн, токениуд

**ХӨРӨНГӨ
ОРУУЛАЛТЫН
ОРЧИНД ГЭРЭЛ
АСАХ УУ?**

**СЭТГҮҮЛ
ЗАХИАЛГА:
МОНГОЛ ШУУДАН
ТҮГЭЭМЭЛ ШУУДАН**

Утас: 7011-5477, 7011-5476

www.mongolianeconomy.mn

Агуулга

Онцлох нийтлэл 06

Усалгааны өмнөх төсөв

Эдийн засагч бичиж байна 08

Эдийн засгийн тогтвортой байдалд төсвийн бодлого ямар үүрэг гүйцэтгэх вэ

Шинэчлэл 12

Хүчирхэг банкны салбар - эдийн засгийн өсөлтийн тулгуур

Хөрөнгийн бирж 16

Х.Алтай: Хуримтлалтай нийгмийн анги, давхарга бий болох үүд хаалга нээгдэнэ

Хөрөнгийн менежмент 19

Ашиг олох боломж - IPO ?

СЕО 20

Ө.Ганзориг: Нэг талаас баялгийн хуваарилалт, нөгөө талдаа ухамсарын үсрэлт

Хот 21

Түгжрэлийн түгжээг мулталъя

Тогтвортой хөгжил 24

“Амин үс”-аар аялал жуулчлалыг үсалья

Хөрөнгө оруулалт 28

Ханнес Такач: Монголд хөрөнгө оруулах боломжийн талаар сайн сурталчлах хэрэгтэй

Хөндүүр сэдэв 31

Нүүрсэнд талархахын учир

Мал аж ахуй 34

Бэлчээрийн даац: Талын Монгол цөлийн Монгол болох нь

Дижитал шилжилт 40

Реубен Нг: Авлигыг бууруулах хамгийн зөв аргуудын нэг бол дижиталчлал, ил тод байдал

Дэлхий 2022 онд 46

Бодит байдлын шалгалт

Дэлхий 2022 онд 47

Тодорхойгүй хугацаагаар хаасан

Дэлхий 2022 онд 48

Ардчиллын музей?

Онцлох нийтлэл

Усалгааны өмнөх төсөв

2023 оны нэгдсэн төсвийн орлого 18.9 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 34.7 хувьтай тэнцэж буй.

Монгол Улсын 2023 оны төсөв улс төрчдийн ашиг сонирхол хэт их орсон, сонгуулийн “тойрог усалсан төсөв” болсон гэдгийг амтай болгон ярьцгаав. Харин эрх баригчид үүнийгээ урьд урьдын жилүүдтэй харьцуулахын аргагүй сайн төсөв боллоо гэж магтаж сууна. Эрдэмтэн, судлаач, эдийн засагч, иргэдийн төлөөллийг төрийн ордонд цуглуулж төсвийн хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн “дүр эсгэж”, эцэст нь эрх баригчид өөрсдийн “хүссэнээр” баталж чадлаа.

Ирэх оны төсөв бол 2024 оны УИХ-ын ээлжит сонгуулийн өмнөх жилийн “онцгой” төсөв. Магадгүй тэр утгаараа эрх баригчид Монгол Улсын түүхэнд байгаагүй хамгийн өндөр дүнтэй төсөв батлав. 2023 оны нэгдсэн төсвийн орлого 18.9 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 34.7 хувьтай тэнцэж буй. Харин зарлагын хэмжээг 20.4 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 37.6 хувьтай тэнцэхээр тооцоолжээ. Нэг ёсондоо 2023 оны төсвийг 1.5 их наяд төгрөгийн алдагдалтай

баталсан. Төсөв алдагдалтай батлагдах нь Монгол Улсын өр нэмэгдэхийн үндэс гэдгийг жирийн иргэн ч мэднэ. Өнөөдрийн байдлаар манай улсын өрийн хэмжээ 35.4 тэрбум ам.доллар болоод байгаа. Энэ тоо Монгол Улсын өрийн тааз тэнгэрт тулаад байгааг хангалттай илтгэж буй.

Засгийн газар 2023 оны төсвийг Шинэ сэргэлтийн бодлогыг дэмжсэн “хэмнэлтийн төсөв” гэж нэрийдэж буй. Учир нь “Төрийн хэмнэлтийн тухай хууль”-ийг хэрэгжүүлэх анхны төсөв. Үүний үр дүнд 2022 онд 2.4 их наяд байсан төсвийн алдагдлыг 2023 онд 1.4 их наяд болгож “огцом” бууруулах гэнэ. Гэхдээ алдагдлыг бууруулах төсөв нь өөрөө алдагдалтай батлагдсан гэдгийг дахин хэлье. Монгол Улс сүүлийн 10 жилд нэг л удаа буюу 2018 онд алдагдалгүй төсөвтэй “ажиллаж” байсан түүхтэй.

Өнгөрсөн жилийн төсвийг ч хэт өөдрөгөөр төсөөлж баталснаас үүдэн хоёр удаа тодотгол хийсэн. Уншигч та санаж байгаа бол өнгөрсөн онд төсөв батлагдсанаас хоёр сарын дараа УИХ-аар төсвийн тодотгол хийж, хэд хэдэн бүтээн байгуулалтын хөрөнгө оруулалтыг царцаах замаар тэтгэвэр, тэтгэмжийг нэмж байв.

Дараа нь дөрөвдүгээр сард дахин тодотгож, нэг их наядын шинэ хөрөнгө оруулалтын талаас илүүг танаж байв. Ирэх оны төсөвт ч тодотгол хийх нь гарцаагүй боллоо гэдгийг шинжээчид, эдийн засагчид хэлж байна. Эдийн засагч Ц.Лут-Очир “Улсын төсвийг энэ онд хоёр удаа тодотгосон. Оны эцсээр амжилтгүй болсон тендер, үнийн өсөлтөө дахиад ярих учраас бараг гурван удаа гэсэн үг. Энэ байдлаараа ирэх жил төсвөө дахиад хоёр удаа тодотгоно” хэмээн байр сууриа илэрхийлжээ.

Ирэх онд шинэ хөрөнгө оруулалт эхлүүлэхгүй, барилга байшинд мөнгө зарцуулахгүй ч 2019 оноос хойш дуусгаагүй 916 төсөл бий. Үүнээс 86 сургууль, 36 дотуур байр, 103 цэцэрлэг, 62 эмнэлгийн барилга, 10 гаруй жил үргэлжилсэн хоёр аймгийн театр, Үндэсний номын сангийн барилгыг ашиглалтад оруулахын тулд хоёр их наяд, 695 тэрбум төгрөг зориулах бол “Барих-шилжүүлэх” концессын төрлөөр хэрэгжүүлсэн төсөл, арга хэмжээ, барилга байгууламжид 279.5 тэрбум төгрөгийн эргэн ▶

2023 оны төсвөөс сайд нарын зарцуулах хэмжээ (төгрөг)

Сангийн сайд	4,0 их наяд
Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд	2,7 их наяд
Боловсрол, шинжлэх ухааны сайд	2,6 их наяд
Эрүүл мэндийн сайд	1,2 их наяд
Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд	779,3 тэрбум
Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайд	485,6 тэрбум
Зам, тээврийн хөгжлийн сайд	480,2 тэрбум
Барилга, хот байгуулалтын сайд	379,6 тэрбум
Эдийн засаг, хөгжлийн сайд	337,8 тэрбум
Батлан хамгаалахын сайд	312,2 тэрбум
Соёлын сайд	268,9 тэрбум
Эрчим хүчний сайд	255,1 тэрбум
Гадаад харилцааны сайд	154,6 тэрбум
Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд	125,8 тэрбум
Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайд	64,6 тэрбум
Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд	39,6 тэрбум

► төлөлт хийхээр төсөвлөжээ. Гэхдээ эдгээр барилга, байгууламжийн 78 хувийг нь ирэх онд ашиглалтад оруулна. Шинэ хөрөнгө оруулалт хийхгүй гэж байгаа ч 2022 онд 2.2 их наяд төгрөгийг барилга байгууламж барихад зарцуулсантай харьцуулахад нийтдээ гурван их наяд төгрөг давсан хөрөнгө оруулалт баталлаа.

Энэ удаагийн төсвийн хөрөнгө оруулалтад дийлэнх нь хатуу дэд бүтэц голлосон нийгмийн шинжтэй ажлууд зонхилсноороо өнгөрсөн жилийн төсөвтэй ойролцоо болжээ. Ялангуяа, сургуулийн барилга байгууламжид Засгийн газар үнэхээр гар татаагүйг харж болно.

Эрх баригчид 2023 онд экспорт түүхэндээ анх удаа 11.4 тэрбум ам.долларын босгыг давна, импорт 9.0 тэрбум ам.долларт хүрч, гадаад худалдаа 2.4 тэрбум ам.долларын ашигтай гарна гэж төсөөлж байна.

Гэтэл өнөөдөр бидний бодит байдал инфляц зорилтот түвшнээс давсан, ажиллах хүчний оролцоо бодитой нэмэгдээгүй, гол салбаруудын үйлдвэрлэл буурах хандлагатай байна. Тухайлбал, уул уурхайн үйлдвэрлэл цар тахлын өмнөх үеэс 20 хувь, тээвэр, барилгын салбар 24, худалдааны салбар долоо, боловсруулах салбар 10, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл дөрвөн хувиар буурчээ. Мөн голлох бүтээгдэхүүнүүдийн экспорт цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй, валютын нөөц буурч, төгрөгийн ханш огцом сулраад байна. Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал 1.5 тэрбум ам.долларт хүрч, 2013 оноос хойших хамгийн өндөр түвшинд хүрсэн бол гадаад валютын нөөц оны эхнээс 1.6 тэрбум ам.доллараар буурч, 2.8 тэрбум ам.доллар болсон.

Харин 2023 оны төсөв шинэ сэргэлтийн бодлогыг дэмжсэнээр ирэх оны эцэс гэхэд инфляцыг найм болгож бууруулна гэж тооцож буй. Харин олон улсын байгууллагууд Монгол Улсын инфляц ирэх онд 10.5-13 хувь орчимд байна гэсэн төсөөллийг дэвшүүлээд байгаа. Тухайлбал, Олон Улсын Валютын Сангаас манай улсын экспортын хэмжээ аажмаар тогтворжих ч төлбөрийн тэнцлийн алдагдал 2022-2023 онд өндөр хэвээр бахыг, нүүрсний экспортын орлогын тодорхой хувь гадаад руу урсаж, бондын эргэн төлөлт ойртож буй энэ үед гадаад валютын албан нөөц 2023-2024 онд найдваргүй түвшинд хүрч буурах төлөвтэйг онцолсон.

Энэ жилийн төсвийн бас нэгэн онцлог нь Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх Монгол Улсын үе үеийн Ерөнхийлөгчдөөс хамгийн өндөр төсвийг өөртөө

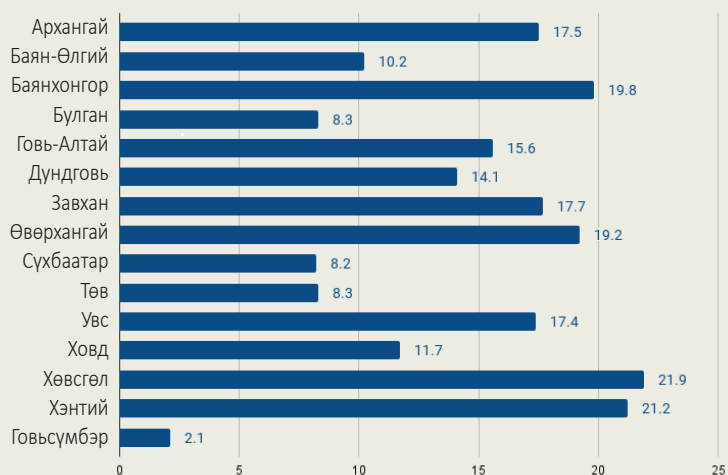
батлуулсан нь юм. Ерөнхийлөгчийн тамгын газрын төсөв 2021, 2022 онд нийт 33.2 тэрбум төгрөг байсан бол зөвхөн 2023 онд 26.2 тэрбум төгрөг болж нэмэгджээ.

2023 оны аймгуудын төсвийн хуваарилалт иргэдийн анхаарлыг мөн ихээхэн татав. Сүүлийн жилүүдэд орон нутгийн төсвийг хүн ам, эдийн засгийн нөөц бололцоог харгалзан үзэж батлахаас илүүтэй албан тушаал, эрх мэдлийн давуу байдлын нөлөөнд ордог, “төрийн өндөрлөгүүд төрсөн нутагтаа хамгийн өндөр төсөв тавьж” байна хэмээн шүүмжлүүлэх болсон. Үүнийг батлах мэт Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх, Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэ нарын нутаг Хэнтий аймагт хамгийн өндөр буюу 21.2 тэрбум төгрөгийг төсөвлөжээ. Ингэснээр тус аймаг 2020 оноос хойш төсвийн хөрөнгө оруулалт хамгийн ихээр хүртэж байгаа “азтай аймаг” боллоо. Харамсалтай нь энэ их мөнгө эхнээсээ хэнд ч хэрэггүй “Андлалын хөшөө”-нөөс эхлээд шавар барилга, баримал болон хувирч байна. Түүнчлэн УИХ-ын дарга Г.Занданшатарын нутаг Баянхонгор аймагт 19.8 тэрбум төгрөг хуваарилагджээ.

Ирэх оны төсөвтэй холбоотой энэ мэт асуудлыг эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдуулан, бодитоор үнэлж, дүгнэсэн саналаа судлаач, шинжээчид хэлсээр байтал эрх баригчид мөрөөдлийн төсвөө “хоржоонтойгоор” батлав. Дэлхий даяар хэмнэлтийн горимд шилжиж эдийн засгаа бэхжүүлэхээр мэрийж буй энэ үед Монгол Улс “данхайсан төр” шигээ “данхгар төсөвтэй” боллоо. ■

Манай эрх баригчид 2023 онд экспорт түүхэндээ анх удаа 11.4 тэрбум ам.долларын босгыг давна, гадаад худалдаа 2.4 тэрбум ам.долларын ашигтай гарна гэж төсөөлж байна.

Аймгуудын 2023 оны төсөв (тэрбум төгрөг)

Д.ГАН-ОЧИР

Эдийн засгийн шинжлэх
ухааны доктор (D.Sc.)

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДАЛД ТӨСВИЙН БОДЛОГО ЯМАР ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГЭХ ВЭ

засгийн нийлүүлэлт талын онол, загварчлалыг эргэн харж, сайжруулах шаардлагатай байгааг онцолжээ. Түүнчлэн нийлүүлэлтийн шок инфляцад хүчтэй нөлөөтэй байгаа энэ үед мөнгөний бодлого нь инфляцын хүлээлтийг “аргамжих”-ад чиглэх ёстойг сануулсан. Харин төсвийн бодлогын хувьд ойрын хугацаанд илүү зорилтот, эдийн засгийн тэлэлтийг бий болгохгүй байх шаардлагатай гэж үзжээ.

Үүний зэрэгцээ дэлхийн тэргүүлэх эдийн засагчид болох Коринек болон Стиглиц (2022) нар цар тахлын дараах эдийн засгийн тогтвортой байдалд төсвийн бодлогын гүйцэтгэх үүрэг үлэмж нэмэгдэж байгааг онол, практикийн түвшинд гарган тавьсан. Өнөөдрийг хүртэл хөгжиж ирсэн эдийн засгийг тогтворжуулах бодлогын онол, загварчлал нь мөнгөний бодлогод голлон төвлөрч байгааг өөрчлөх шаардлагатайг тэд онцолсон юм. Дэлхий нийтийг хамарсан өндөр инфляцыг өдөөж буй нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдал, хөдөлмөрийн зах зээл дээрх нийлүүлэлтийн хомсдол, эрчим хүчний үнийн өсөлтөд мөнгөний бодлогоор хариу арга хэмжээ авах боломж хязгаарлагдмал болохыг мөн сануулжээ. Харин нийлүүлэлтийн талын эдгээр асуудлыг төсвийн бодлого, арга хэмжээгээр шийдвэрлэх боломжтой гэж тэд үзсэн юм.

Өөрөөр хэлбэл, эдийн засгийг тогтворжуулахад төсвийн бодлого (төсвийн зардлын бүтэц) илүү чухал үүрэг гүйцэтгэж, мөнгөний бодлогод нэмэлтээр дэмжлэг үзүүлэх ёстой гэжээ.

Ингэхдээ төсвийн бодлого нь эдийн засгийн эрэлт (төсвийн зардлаар дамжуулж), нийлүүлэлт (татвар, татаас болон бүтцийн бодлогын санхүүжилтээр дамжуулж)-ийн аль алинд нь зорилтот хэлбэрээр нөлөөлөх боломжтой тул зах зээл, эдийн засагт байгаа үр ашиггүй байдал, потенциал түвшиндээ хүрэхгүй байхад нөлөөлж буй асуудлуудыг шийдвэрлэж чадна гэдгээр асуудлыг гарган тавьжээ.

Дэлхий нийтээр өндөр инфляцтай нүүр тулаад буй одоогийн орчинд Холбооны нөөцийн банк зэрэг тэргүүлэх эдийн засгуудын Төв банкууд бодлогын

КОВИД-19 цар тахал, ОХУ-Украины дайны нөхцөл байдал нь улс орнуудын эдийн засагт бүтцийн өөрчлөлтийн шинжтэй түр зуурын бус нийлүүлэлтийн шок бий болгож байна. Энэ нь мөнгөний бодлогын хувьд инфляцыг тогтворжуулахад бүрэн чиглэх үү, эсвэл эдийн засгийн өсөлтөө дэмжихийн төлөө явах уу, эсвэл эдгээрийн дундын хувилбараар явах уу гэсэн маш хүнд сонголтыг бий болгож байна. Хөгжингүй орнууд инфляцыг тогтворжуулахад мөнгөний бодлогыг эн тэргүүнд чиглүүлэх гэдэг сонголтыг хийж буй.

Эдийн засгийн энэхүү шинэ орчинд нийцсэн макро эдийн засгийн онол, загварчлалыг шинэчлэх, макро бодлогын сонголтод анхаарах асуудлыг ОУВС-гийн тэргүүн дэд захирал Гита Гопинат (2022) энэ жилийн Жексон Холлын уулзалтын үеэр онцолсон. Тэрбээр ОУВС-гийн 2022 оны инфляцын төсөөлөл бодит байдлаас нэлээд зөрүүтэй байсныг хэлж (хөгжингүй орнуудын хувьд өмнө гаргасан төсөөлөл нь бодит гүйцэтгэлээс бараг хоёр дахин бага байсан), одоогийн макро эдийн засгийн загварууд инфляцын өсөлтийг хангалттай сайн тайлбарлаж чадахгүй гэж дүгнэсэн юм. Иймд эдийн

Мөнгөний бодлого нь инфляцын хүлээлтийг “аргамжих”-ад илүүтэй чиглэх ёстой.

► хүүгээ өсгөж, цаашид ч хүү үргэлжлэн өсөх хүлээлт бий болсноор ам.долларын ханш дэлхийн бусад валютын эсрэг дунджаар 20 орчим хувиар чангараад байна. Улс орнууд энэ удаагийн эдийн засаг, санхүүгийн хүндрэлийг даван туулахдаа уламжлалт хандлага болох бодлогын хүүгээ өсгөх, уян хатан валютын ханшийн бодлого баримталж байна. Гэхдээ эдгээр арга хэрэгсэл нь эдийн засгийн одоогийн хүндрэлийг даван гарахад хангалтгүй болохыг олон улсын байгууллагууд онцолж, макро эдийн засгийн бодлогын нэгдсэн тогтолцоог хөгжүүлж мөрдөхийг зөвлөж байна. Энэ хүрээнд мөнгөний бодлого, валютын ханш, интервенцийн бодлого, макро зохистой бодлого, хөрөнгийн удирдлагын бодлого, төсвийн бодлогыг зангидан, уялдааг хангах ёстой болж байна. Өөрөөр хэлбэл, бодлогын хэрэгслүүд эдийн засаг, санхүүгийн зах зээлд харилцан эсрэг чиглэлд нөлөөлөх бус, харин бодлогын зорилтыг эрэмбэлж, түүнийг хангахад эн тэргүүнд чиглэх учиртай гэсэн үг. Үүний тулд бодлогын хэрэгслийн сонголт, түүнд орох өөрчлөлт хэмжээ нь эдийн засгийн бодит нөхцөл байдал, шокуудын шинж чанараас хамаарсан байдлаар оновчтой хослож, эдийн засгийн дотоод, гадаад тэнцвэрийг хадгалах, санхүүгийн тогтвортой байдлыг хамгаалах асуудал чухлаар тавигдаж байна.

Манай эдийн засгийн өнөөгийн орчин, нөхцөлд төсвийн бодлогод томоохон тохиргоо хийх зайлшгүй шаардлага үүсээд байна. Энэ оны наймдугаар сарын байдлаар төлбөрийн тэнцлийн алдагдал 1.52 тэрбум ам.доллар болж, гадаад валютын нөөц 2.7 тэрбум ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 40 орчим хувиар буураад байна. Төлбөрийн тэнцлийн алдагдалд урсгал тэнцлийн алдагдал, түүний дотор худалдааны тэнцэл, үйлчилгээний данс, анхдагч орлогын данс бүгд алдагдалтай байгаа нь нөлөөлж байна. Худалдааны тэнцлийн хувьд шатахуун, хүнс болон бусад импортын барааны дэлхийн зах зээл дээрх үнийн өсөлт нь импортоор дамжин нөлөөлж байгаа бол нүүрсний экспортын биет хэмжээ эхний найман сарын гүйцэтгэлээр харьцангуй бага байгаа нь экспортын орлогоор дамжин нөлөөлж байна.

Сүүлийн саруудад нүүрсний экспортын биет хэмжээ нэмэгдсэн ч түүний орлогын орох биет урсгал маш бага байна. Нүүрсний экспортын урьдчилан авсан орлогууд төлөгдөж дуусаагүй, мөн зарим дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтын импортын орцуудын төлбөр нүүрсээр хийгдэж байгаа, зарим

компани экспортын орлогоо дотогшоо оруулж ирэхгүй гаднах дансандаа авч байгаа зэрэг нь валютын дотогшлох бодит урсгал бага байхад нөлөөлж байна.

Түүнчлэн төсвийн зардлын тэлэлт, түүний бүтэц нь төлбөрийн тэнцлийн дарамтаар дамжин валютын ханшид нөлөөлөхийг давхар анхаарах ёстой болж байна. Тухайлбал, хэрэглээний үнийн индекс тооцдог сагсанд 373 бараа, бүтээгдэхүүн байгаагаас 200 нь импортынх бөгөөд сагсанд 45.5 хувийн жин эзэлж байна. Энэ нь төсвийн халамж, тэтгэмж, цалингийн зардлын бараг тал нь импортын төлбөрт гадагшаа гарахыг илэрхийлнэ.

Харин төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардал, төсвийн шинжтэй үйл ажиллагааны 60 орчим хувь нь гадагшаа төлбөрт гардаг буюу импортын төлбөр, гаднаас авах үйлчилгээг өсгөдөг тооцоо бий.

Инфляц хоёр оронтой тоонд, мөнгөний бодлого нь инфляцын хүлээлтийг бууруулж, тогтворжуулахад чиглэж буй энэ цаг үед төсвийн зардлын өсөлт нь “инфляцын хоёрдахь үеийн нөлөө”-г өсгөх эрсдэл бодитой байна. Инфляц анх хурдан, огцом өсөхөд нийлүүлэлтийн хүчин зүйлс нөлөөлсөн ч түүний цаашдын динамикт бусад барааны үнэ үргэлжлэн өсөх хандлага хүчтэй ажиглагдаж байна. Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг өсгөх, төрийн албан хаагчдын цалин нэмэгдэх нь хувийн секторын цалингийн өсөлтийг “даллан”, улмаар “инфляц-цалин-инфляц” гэсэн тойрог нөлөөг нэмэгдүүлэх дүр зураг ч харагдаж байна. Төлбөрийн тэнцлийн дарамт үргэлжилж, гадаад валютын нөөц буурах тохиолдолд валютын ханшийн сулрах дарамт нь үнийн өсөлт рүү шилжиж, инфляц илүү удаан буурахад хүрнэ. Мөнгөний бодлогыг хэт хурдан, хүчтэй чангаруулах нь зээлийн олдоц буурах, зээлийн хүүний өсөлтөөр дамжин эдийн засгийн идэвхжилд сөргөөр нөлөөлөхөөс гадна зээлтэй иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн санхүүгийн дарамтыг нэмэгдүүлж, эргээд чанаргүй зээлийн өсөлтөд хөтлөх ч эрсдэлтэй.

Иймд инфляц, төлбөрийн тэнцлийн асуудлууд буюу алдагдаад буй эдийн засгийн дотоод, гадаад тэнцвэрийг эргэн хадгалах чиглэлд мөнгөний бодлого чиглэж буй орчинд төсвийн хатуу, илүү зорилтот бодлого хэрэгжих нь чухал байна. Хэрэв төсвийн зардал 2023 онд өмнөх жилүүдээсээ үргэлжлэн өсөх тохиолдолд мөнгөний бодлогын

Эдийн засгийг тогтворжуулахад төсвийн бодлого илүү чухал үүрэг гүйцэтгэж, мөнгөний бодлогод дэмжлэг үзүүлэх нь зүйтэй.

► үр дүнг сулруулж, төлбөрийн тэнцлийн болон стагфляцын хүндрэл үргэлжлэн даамжирсаар гурвалсан хямрал (төлбөрийн тэнцэл/ханшийн хямрал, санхүүгийн хямрал, өрийн хямрал) руу хөтлөх эрсдэл оршиж байгааг анзаарахгүй орхиж болохгүй.

Энэ удаагийн эдийн засгийн хүндрэлд нийт нийлүүлэлтийн доголдол гол нөлөө үзүүлж байна. Цар тахал, геополитикийн хурцадмал байдлаас үүдэлтэй гадаад шокууд нь манай эдийн засгийн нийлүүлэлт талд байгаа эмзэг, сул дорой байдлыг ил гаргалаа. Ялангуяа, нийлүүлэлт талд гацаа, саадтай үед төсвийн тэлэлтээр эрэлтийг дэмжих нь инфляц, импорт, үйлчилгээний төлбөрийн өсөлтийг улам даамжруулж, ужгирсан хүндрэлд хөтлөхөөр байна.

Иймд бүтцийн бодлого, реформын хүрээнд нийлүүлэлтийн талын саад, тогторыг арилгах, үр ашиг, бүтээмжийг дээшлүүлэх, үүнд нь төсвийн шинэчлэл чиглэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна. Бүтцийн реформыг хурдасгахад төсвийн зардлын бүтэц ч дэмжлэг үзүүлэх ёстой. Улс төрийн эдийн засгийн ухаан талаасаа эдийн засгийн хүндрэл, хямралын дараа бүтцийн реформ хийх нь улс төрийн болон олон нийтийн дэмжлэг ихээр хүлээдэг гэж үздэг.

Энэхүү реформыг амжилттай хийхэд мэдээж улс төрийн манлайлал, ойлголцол нэн чухал үүрэг гүйцэтгэх нь дамжиггүй.

Түүнчлэн төсвийн сахилга батыг хангах, улс төрийн популизмын эдийн засагт учруулах сөрөг үр дагаварыг бууруулах, үүний тулд төсвийн шинэчлэл хийх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна. Дорнбуш болон Эдвардс (1991) нар Латин Америкийн популист дэглэмийн талаар олон нотлох баримт цуглуулж, макро эдийн засгийн суурь зарчмыг үл хүндэтгэсэн бодлого, арга хэмжээ хэрэгжүүлэх нь хэрхэн эдийн засгийн болон улс төрийн хямралаар төгсдөгийг баримтжуулсан байдаг. Ингэхдээ тэд популизмын мөчлөгийн дөрвөн үе шатыг тодорхойлсон:

Эхний үе шатанд, нийгэмд тэгш бус байдал гаарснаар олон нийт бухимдалтай байх тул популистууд төсвийн тэлэлт, орлогын дахин хуваарилалтын арга хэмжээг импортыг орлуулах болон мөнгөний зөөлөн бодлоготой хамтад нь хэрэгжүүлдэг. Эдийн засаг богино хугацаанд өссөнөөр популистуудын зөв байж хэмээх дэмжлэгийг түр хугацаанд хүлээнэ.

Хоёр дахь үе шатанд, нийт нийлүүлэлт нь төсөв, мөнгөний тэлэлтийг гүйцэхгүйгээс инфляц өсөж эхэлдэг бөгөөд гадаад валютын хомсдол нэмэгддэг. Инфляцын цаашид ч өсөх хүлээлт нь бараа материалын нөөц бүрдүүлэлтийг бий болгож, нийт зах зээл дээрх нийлүүлэлтийг улам бууруулдаг.

Гурав дахь үе шатанд, инфляц хяналтаас гарч, хөрөнгө, валютын гадагшлах урсгал бий болж, эдийн засгийн идэвхжил удааширдаг. Популист Засгийн газрууд хоол хүнс, тээврийн татаасаар хариу арга хэмжээ авах бөгөөд энэ нь төсвийн нөхцөл байдлыг сулруулж, инфляцын хүлээлтийг улам нэмэгдүүлдэг. Эцэстээ, эдийн засагт долларжилт бий болж, валютын албан болон хар зах үүсэж, ханшийн зөрүү нэмэгддэг. Ихэнхдээ бодит цалин огцом буурдаг. Хэрэв Засгийн газар гол нэрийн бараа, бүтээгдэхүүн дээр үнийн хяналт тогтоовол энэ нь бараа, бүтээгдэхүүний өргөн хүрээний хомсдолд хүргэдэг. Эцэстээ өсөн нэмэгдэж буй ажилгүйдэл, өндөр инфляц, бараа, бүтээгдэхүүний хомсдол, хөрөнгийн гадагшлах урсгал зэргийг зохицуулж чадахгүйгээс популист Засгийн газар унадаг.

Дөрөв дэх үе шатанд, шинэ Засгийн газар ОУВС-гийн дэмжлэгтэйгээр (хөтөлбөрт орсноор) эдийн засгийг тогтворжуулах бодлого (төсөв, мөнгөний хатуу бодлого)-ыг хэрэгжүүлнэ. Бодит цалин цаашид буурах бөгөөд мөчлөгийн эхэн үе дэх түвшнээс бага түвшинд очиж тогтворжино. Гэхдээ эдийн засгийн тогтворжилт нь төсөв, мөнгөний хэмнэлтийн дунд, институци мэдэгдэхүйц сайжрахгүйгээр явагдах тул шинэ засгийн газарт итгэх итгэл унаж, улмаар популизмаас үүдэлтэй шинэ хямралын мөчлөгийг бий болгодог. Улмаар эдгээр дөрвөн үе шаттай “чөтгөрийн тойрог” бүхий мөчлөг оршсоор, улс орны хөгжил хойш татагдаж, улс үндэстэн уруудах зам руу явсаар байдаг ажээ.

Ийм том эрсдэлд орж, түүндээ “живэх”-ээс сэргийлэхийн тулд популизмын төсөв, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөг хязгаарлах “хамгаалалт”-уудыг үндсэн хуулиас эхлээд бусад хууль, тогтоомжид тусгаж, холбиролтгүй мөрдөх, шаардлагатай улс төрийн институцийг бэхжүүлэх асуудал ч чухлаар тавигдаж байна.

Гуриев болон Папайоанноу (2022) нарын судалгаа нь хямрал, дайны дараагаас популизм улам газар авдаг болохыг онцолж, популизмын урт давалгааны энэ удаагийн мөчлөг дэлхийн 2008 оны санхүүгийн хямралаас хойш эрчимжиж байгааг ►

► харуулсан. Тэд хөгжингүй орнуудад улс төрийн популизм нэмэгдэж байгаа боловч макро эдийн засгийн аюул занал нь харьцангуй бага байгааг дурдсан. Энэ нь ардчилсан институци, засаглалын хамгаалалт, дархлаа сайн байгаа, эрх зүйн болон шүүх тогтолцоо нь олон хариуцлагагүй популист бодлогыг хааж чадаж байгаа зэргээр тайлбарлагдаж байна.

Олон улсыг хамарсан популизмын давалгаа манай улсад өөрийн дүр төрхөөр буух нь дамжиггүй бөгөөд үүний сөрөг үр дагаварыг багасгахад чиглэсэн “хамгаалалт”-ын арга хэмжээг одооноос авч эхлэх нь чухал болж байна. Авторитар популистууд эрх мэдэлд гарах үедээ өөрсдийн эрх мэдлийг бэхжүүлэхийн тулд улс төрийн институци, үндсэн хуулийн дархлааг сулруулахыг хичээдэг ажээ (Гуриев болон Папайоанноу 2022). Иймд улс төрийн институци буюу улс төрчдийн эрхийг “хязгаарлах”, үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоол дахь эрх мэдэл, чиг үүргийн хяналт, тэнцвэрийг сайжруулах нь чухал болж байна. Улс төрийн институци, эдийн засгийн институцийн аль алиныг бэхжүүлэх, тэр дундаа төсвийн шинэчлэлийг олон чиглэлд зоримог хийх чиглэлд эрх зүйн шинэтгэл хийх, улсын төсөв болон төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн санхүү тойрсон асуудлуудад олон нийтийн хяналтыг оруулж ирэх үүднээс ил тод байдлын зарчмыг олон улсын жишгийн дагуу бий болгох шаардлага ч тавигдаж байна.

Төсвийн сахилга батыг хангахад туслах зорилготой шилмэл хоёр аргыг ОУВС-гийн өмнөх хоёр хөтөлбөрийн хугацаанд манай улсад нэвтрүүлсэн боловч хэрэгжилт туйлын хангалтгүй байна.

Тухайлбал, 2009 оны хямралаар ОУВС-гийн “Стэнд бай хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх үед Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийг 2010 онд баталж, төсвийн дүрмүүдийг оруулж ирсэн. Харамсалтай нь энэ хугацаанд тус хууль дахь төсвийн дүрмийн заалтуудаа 12 удаа зөрчиж, өөрчилсөн мэдээлэл байна. Иймд тус хуулийн суурь зарчмуудыг холбиролтгүй мөрдөх, тус хуулин дахь төсвийн дүрмүүдийг тооцох аргачлалуудыг ил тод, энгийн болгож, хэрэгжилтийг хянах, хариуцлагын механизмыг тодорхой болгох шаардлага байна.

Харин 2017-2020 оны хооронд хэрэгжсэн ОУВС-гийн “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийн

нөхцөл ёсоор Санхүүгийн тогтвортой байдлын зөвлөлийг байгуулсан. Гэтэл тус зөвлөл нь УИХ дахь Төсвийн байнгын хорооны “ажлын алба” хэлбэртэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь бие даасан, хараат бус байдлаар зөвлөмж гаргах, олон нийтэд мэдээлэл өгөх, тинк-танк байх үүргээ биелүүлэх боломжийг хязгаарлаж байна. Түүнчлэн тус зөвлөлийн зөвлөмж, саналыг улсын төсөв, эдийн засгийн бодлогод тусгах зохицуулалт байхгүй байгаа нь зүгээр л “хоосон орилох”-той адил болгож, зөвлөлийн статусыг бууруулж байна. Иймд энэ зөвлөлийг олон улсын жишгийн дагуу “жинхэнэ” утгаар нь ажиллуулах, түүнд шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, зөвлөлийн статус, бүрэлдэхүүнд тавигдах шалгуурыг эргэн харах нь чухал юм. Экспертүүдийн санал, зөвлөмжийг бодлого, шийдвэрт бодитой тусгах, олон нийтэд хараат бусаар мэдээлдэг болох зохицуулалт эн тэргүүнд шаардлагатай байна.

Эцэст нь, бүтцийн бодлого, макро эдийн засгийн бодлогыг зангидан хэлэлцдэг үр дүнтэй платформ бий болгох нь чухал байна.

Практик дээр макро бодлогын хэрэгслүүдийг оновчтой хослуулах, бүтцийн бодлого, макро бодлогын зааг ялгаа, уялдааг нэгтгэн зангидах, худалдаа, аж үйлдвэржилтийн бодлоготой хэрхэн хослон хэрэгжүүлэх асуудал нь “тодорхой бус” хэвээр байна. Энэ нь төсвийн шинжтэй үйл ажиллагаанд Төв банкны балансыг татан оруулахад хүргэж байгааг олон улсын санхүүгийн байгууллагуудын дүгнэлт, зөвлөмжөөс харж болно.

Хөрөнгийн урсгалын бодлогыг хэрэгсэлтэй болгох хүрээнд Тобины татварыг өөрийн орны хөрсөнд буусан хэлбэрээр нутагшуулах, гадаад худалдааны бодлогын хэрэгслүүдийг бодитоор нэвтрүүлж ашиглах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах чиглэлд татварын бодлогод шинэчлэл хийх, тогтвортой санхүүжилтийн тогтолцоог хөгжүүлэх хүрээнд карбон татварыг судлан нэвтрүүлэх зэрэг бүтцийн реформын хүрээнд татварын зохицуулалтыг ашиглах нь манайд орхигдоод байна.

Эрдэмтэн, судлаачдын хувьд эдгээр асуудлыг ул суурьтай судалж, санал зөвлөмжөө гаргах, төрийн ажил хариуцаж буй албан тушаалтнууд, улс төрчид нь экспертүүдийн санал, санаачилгыг дэмжин ажил хэрэг болгодог хамтын “зөвшилцөл” нэн чухал байна. ■

Энэхүү реформыг амжилттай хийхэд мэдээж улс төрийн манлайлал, ойлголцол нэн чухал үүрэг гүйцэтгэх нь дамжиггүй.

Эх сурвалж:

1 Gita Gopinath, FDMD of IMF, “How will the Pandemic and the War Shape Future Monetary Policy?”, August 26, 2022, Presentation at Jackson Hole Conference.

2 Korinek, A and Stiglitz, J 2022, “Macroeconomic Stabilization for a Post-Pandemic World: Revising the Fiscal-Monetary Policy Mix and Correcting Macroeconomic Externalities”, Hutchins Center Working Paper #78, The Brookings Institution.

3 Dornbusch, R and S.Edwards, eds. 1991. The Macroeconomics of Populism in Latin America. The University of Chicago Press.

4 Guriev, S and E.Papaioannou. 2022. “The Political Economy of Populism.” Journal of Economic Literature, 60(3): 753-832.

Шинэчлэл

Хүчирхэг банкны салбар - эдийн засгийн өсөлтийн тулгуур

Тус салбар алдах бүрдээ улам хүчирхэгжин эргэж боссоор ирснийг түүхийн шаргал хуудсууд харуулдаг.

Монгол Улсын санхүүгийн системийн бараг 90 хувийг бүрдүүлж буй банкны салбар нэн шинэ түүхээ 31 жилийн өмнөөс бичиж эхэлсэн. Банкны салбар нь санхүүгийн зуучлалын үүргийг гүйцэтгэж нийт иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн хуримтлалыг төвлөрүүлж эргээд нийгмийн хэрэгцээт салбарыг санхүүжүүлж, эдийн засгийн өсөлтийг хангадаг асар чухал үүрэгтэй. Тус салбар энэ үүргээ сүүлийн жилүүдэд алдаа оноотой гүйцэтгэсээр ирсэн ч алдах бүрдээ улам хүчирхэгжин эргэж боссоор ирснийг түүхийн шаргал хуудсууд харуулдаг.

Шалгарал

1991 онд Банкны тухай хууль батлагдаж, тус хуульд БНМАУ дахь банкны тогтолцоо нь Төвбанк, арилжааны банкнаас бүрдэнэ хэмээн зааснаар банкны хоёр шатлалт тогтолцоо Монгол

Улсад үүссэн юм. 1994 оны байдлаар арилжааны 15 банк ажиллаж байсны дотор Засгийн газрын банк нэг, хувийн хэвшлийн банк хоёр, Монгол-Оросын хамтарсан банк нэг, төрийн өмч оролцсон, хувь нийлүүлсэн 11 арилжааны банк ажиллаж байжээ.

Гэвч 1994 оноос хуримтлагдсан хүндрэлүүд ил болж, банкны салбарын анхны хямрал эхлэв. Энэ үеэр хэд хэдэн банканд бүтцийн өөрчлөлт хийж, зарим банкныг татан буулгах, зөвшөөрлийг хүчингүй болгох арга хэмжээ авлаа. Үүний дараа буюу 1997-2000 оны хооронд ОУВС-гийн Бүтцийн өөрчлөлтийг эрчимжүүлэх хөтөлбөрийн хоёр дахь шатыг хэрэгжүүлснээр банкны салбар эрүүлжих алхам хийгдсэн гэж үздэг.

Эдийн засгийн шилжилтийн дараах үед буюу 2001-2008 онд алт, зэсийн үнэ өсөж, төрийн бодлогын тогтвортой байдал хадгалагдаж, банкны салбарын үйл ажиллагаа сайжирч, худалдаа, ►

► үйлчилгээний болон боловсруулах салбарууд сэргэлээ. Гэвч 2008-2009 онд олон улсад эдийн засгийн уналт болж, бизнес эрхлэгчдийн борлуулалт удааширч, төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханш суларсан зэргээс зээлийн эрсдэл өсөж, чанаргүй зээл нэмэгдсэнээр банкны салбар алдагдалтай ажиллахад хүрч байлаа. 2009-2015 онуудад банкуудын дампуурал, бүтцийн өөрчлөлтийн хоёр дахь давлагаа үргэлжилсэн гэж болно. Энэ хугацаанд хоёр ч банк дампуурав.

Үүний дараа улс төр, эдийн засгийн ээлжит мөчлөг Монгол Улсад тохиож, эдийн засаг ихээхэн хүндэрсэн үед буюу 2017 онд ОУВС-гийн Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр (ӨСХ)-т хамрагдаж, хөтөлбөрийн хүрээнд банк, санхүүгийн салбартаа “оношилгоо, эмчилгээ” хийлгүүлсэн.

Ийнхүү сүүлийн 31 жилийн хугацаанд банкны салбарт үргэлжилсэн бодлогын зохицуулалт, арга хэмжээнүүдийн үр дүнд өнөөдөр арилжааны 12 банк ажиллаж байна.

Шинэчлэл

Манай улсыг дайраад өнгөрсөн санхүүгийн хямралын дараах эдийн засаг сэргэсэн таатай цаг үеийг ашиглан эдийн засгийн реформ, тогтолцоог бүрдүүлэх нь цаашид урт хугацаанд саадгүй, тогтвортой өсөх бололцоог бий болгох учиртай байлаа.

Хэдийгээр ӨСХ-ийн хүрээнд, арилжааны банкуудад активын чанарын үнэлгээ (AQR) хийж, банкны эрсдэл даах чадварыг тодорхойлсон боловч санхүүгийн тогтвортой байдлын хүрээнд дэвшүүлсэн зорилтууд бүрэн биелэлгүй хөтөлбөр дуусчээ. Тиймээс хөтөлбөрийн хүрээнд эхлүүлсэн банкны салбарын шинэтгэлийг Монголбанк цаашид үргэлжлүүлж, банкуудын өөрийн хөрөнгийг нэмэгдүүлэн, эрсдэл даах чадварыг сайжруулах ажлуудыг хийж эхэлсэн.

Энэ хөтөлбөрийн хүрээнд Монголбанкны санаачилгаар ОУВС-гийн техник туслалцааны дэмжлэгтэйгээр банкны системд томоохон эерэг шинэчлэлүүд хийгдсэн. Тухайлбал, ОУВС-гаас хөгжиж буй орнуудыг зохистой харьцааны журамдаа Базел 2, 3-ын тодорхой хэсгүүдээс мөрдүүлэхийг зөвлөдөг. Энэ хүрээнд банкны үйл ажиллагаанд мөрдүүлдэг гол журам болох “Банкны үйл ажиллагаанд тавигдах зохистой харьцааны журам”-ыг олон улсад мөрдөгдөж буй

хяналт шалгалтын зарчим, зохицуулалтын арга хэрэгслээр баяжуулан, ОУВС болон банкуудаас санал авч тусган 2019 оны долдугаар сараас үе шаттай мөрдүүлж эхэлсэн. Энэ журамд Базел III хүрээний нэгдүгээр зэрэглэлийн болон нийт өөрийн хөрөнгийн тодорхойлолт, хөшүүргийн харьцаа, банкны эрсдэл даах чадварыг хамгаалах нөөц интервал, эрсдэлийн жингийн оновчтой зохицуулалт зэргийг оруулснаар банкны салбарын эрсдэл даах чадварыг нэмэгдүүлэхэд чухал алхам болжээ.

Үүнээс гадна 2017-2019 онд банк санхүүгийн салбарт хууль эрх зүйн шинэчлэл хийгдэв. Төв банкны тухай, Банкны тухай, Банкны салбарын тогтвортой байдлын тухай зэрэг салбарын тулгуур хуулиудыг УИХ шинэчлэн баталлаа. Эдгээр хуулийг шинэчилснээр Монголбанкны бие даасан, хараат бус байдал хангагдахаас гадна банкуудын эрсдэл даах чадвар нэмэгдэж, эдийн засагт эерэг нөлөө авчрах ач холбогдолтой гэдгийг тухайн үед хууль санаачлагчид онцолж байсан юм.

Унаж тусахын хэрээр улам хүчтэй өндийдгийн бодит жишээ нь ийн банкны салбар болсоор ирлээ. Сүүлийн 31 жилд олж авсан туршлага, өв, үнэт зүйлд тулгуурлан цаашид тус салбарыг улам хөгжүүлэх, ямарваа хямралыг эрсдэл багатай давдаг болгохын төлөөх шинэчлэлүүд тасралтгүй үргэлжилсээр байна.

Үүнийг Монголбанкнаас дэвшүүлсэн “Эрүүл, найдвартай, ил тод, нээлттэй, олон нийтийн хяналттай, харилцагчид хүртээмжтэй, цахимжсан банкны тогтолцоог бий болгох банкны салбарын шинэтгэлийн хөтөлбөр”-өөс харж болно. 2020 оны есдүгээр сард батлагдсан Банкны салбарын шинэтгэлийн дунд хугацааны эл хөтөлбөр нь 2020-2023 оны хооронд хэрэгжих юм.

Банкны салбарын шинэтгэлийн дунд хугацааны хөтөлбөрийн зорилтууд:

ЗОРИЛТ 1. Банкны салбарын хувь эзэмшлийн төвлөрлийг бууруулах эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, банкны үйл ажиллагааны зохистой засаглалыг сайжруулан ил тод, нээлттэй, олон нийтийн хяналттай банкны тогтолцоог бий болгох

ЗОРИЛТ 2. Банкны хяналт шалгалт, зохицуулалтын арга хэрэгслийг олон улсын жишигт нийцүүлэх арга хэмжээг үргэлжлүүлэн эрүүл, найдвартай банкны тогтолцоог бий болгох

ЗОРИЛТ 3. Олон улсын мэргэжлийн

Банкны салбарыг улам хөгжүүлэх, ямарваа хямралыг эрсдэл багатай давдаг болгохын төлөөх шинэчлэлүүд тасралтгүй үргэлжилсээр байна.

Энэ бол санхүүгийн салбарт сүүлийн 30 жилд тохиож буй нэг томоохон шинэчлэл, өөрчлөлт юм.

► байгууллагуудтай хийх хамтын ажиллагааг үргэлжлүүлэх

ЗОРИЛТ 4. Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тогтолцооны үр дүнтэй байдлыг нэмэгдүүлэх, эрх бүхий байгууллагуудтай хамтран ажиллах, ФАТФ-ын саарал жагсаалтаас гарах, дараагийн харилцан үнэлгээнд бэлтгэх

ЗОРИЛТ 5. Банкны үйл ажиллагааны чиглэл, бизнесийн загвар болон бусад онцлог хүчин зүйлд тулгуурлан банкны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл, тавигдах шаардлагыг төрөлжүүлэн харилцагчид хүртээмжтэй, цахимжсан банкны тогтолцоог бий болгох

Хөтөлбөрийн хүрээнд эн тэргүүнд хууль эрх зүйн шинэтгэл, өөрчлөлт хийсний хамгийн тод жишээ нь өдгөө арилжааны банкууд нээлттэй буюу хувьцаат компани болж буй явдал юм. “Энэ хөтөлбөр нь таван гол хэсэгтэй бөгөөд тэдгээрээс хамгийн чухал нь банкны хувь эзэмшлийн төвлөрлийг бууруулах, банкийг олон нийтийн хяналттай болгох зорилт юм. Энэ нь санхүүгийн салбарт сүүлийн 30 жилд тохиож буй нэг томоохон шинэчлэл, өөрчлөлт болоод зогсохгүй хөгжлийн шинэ шатанд гарах арга хэмжээ болно” хэмээн Монголбанкны Ерөнхийлөгч Б.Лхагвасүрэн онцолж байв.

2021 оны нэгдүгээр сард УИХ-аас Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль болон уг хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийг баталснаар дараах зохицуулалтууд

мөрдөгдөхөөр болсны нэгдүгээрт, “банкууд хуульд заасан хугацааны дотор хувьцаат компанийн хэлбэрт шилжиж, системд нөлөө бүхий банк зөвхөн нээлттэй хувьцаат компанийн хэлбэртэй байх, бусад банкууд нээлттэй эсхүл хаалттай хувьцаат компанийн хэлбэртэйгээр үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэх” гэж заасан юм. Хоёр дахь зохицуулалтын дагуу банкны хувь эзэмшлийн төвлөрлийг бууруулах зорилгоор аливаа этгээд дангаараа болон холбогдох этгээдийн хамт банкны нийт гаргасан хувьцааны 20 хувиас хэтрэхгүй хэмжээний хувийг эзэмших зохицуулалттай болох шаардлага тавигдаад байна.

Тус зорилтыг хэрэгжүүлснээр банкны хувь эзэмшлийн төвлөрөл буурах, улмаар хувь нийлүүлсэн хөрөнгийн бүтэц төрөлжиж, өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээг хангахад шаардлагатай эх үүсвэрийг олон нийтийн оролцоо, хяналттайгаар түргэн хугацаанд төвлөрүүлэх боломжийг бүрдүүлж, зохистой засаглал сайжран харилцагч, хадгаламж эзэмшигч, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдын банканд итгэх итгэл нэмэгдэнэ гэсэн хүлээлттэй байгаа юм.

Төгөлдөршил

Арилжааны банкууд нээлттэй хувьцаат компани болох үйл явц нь санхүүгийн салбарын нөгөө багана болох хөрөнгийн зах зээлд ч эерэг нөлөө үзүүлэх учиртай. Банкны салбарын нийт активын хэмжээ манай улсын ДНБ-ий 97 хувьтай тэнцэж байна. Харин системийн нөлөө бүхий таван банкны IPO хийх нийт дүн 500-700 тэрбум төгрөгт хүрэх тооцоотой. Ийн банкны салбар нээлттэй болсноор санхүүгийн салбар тэгш хөгжих боломж бүрдэнэ хэмээн мэргэжилтнүүд үзэж байгаа юм.

Ийнхүү арилжааны банкууд нээлттэй компани болж засаглалын хэлбэрээ өөрчлөх, цаашид үйл ажиллагаагаа төрөлжүүлэх, хяналт шалгалт, зохицуулалтыг арга хэрэгслүүд олон улсын түвшинд хүрэх, эрүүл найдвартай банкны тогтолцоо бий болох нь өмнө дурдсан шинэчлэлүүдийн үр дүн болох учиртай. Цар тахал, ОХУ-Украины дайн, 2023 онд хийгдэх ФАТФ-ын шалгалт, системийн том банкуудын IPO гээд банкны салбарыг сорих сорилтууд цөөнгүй бий.

Хэрэв банкирууд эдгээр өөрчлөлт, шинэчлэлтийг амжилттай гүйцэтгэж чадвал энэ цаг үе нь Монголын банк, санхүүгийн системийн түүхэнд тодоор бичигдэн үлдэх нь гарцаагүй. ■

БАНКНЫ САЛБАРЫН ОНЦЛОХ ТООНУУД

Нийт актив

40,2 их наяд

Салбар

278

Тооцооны төв

1027

Төгрөгийн хадгаламж

13,8 их наяд

Ажилтнуудын тоо

16,175

Картын тоо

4.4 сая

Бүртгэлтэй цахим хэрэглэгч

5,78 сая

Өөрийн хөрөнгийн өгөөж

12,8 %

Эх сурвалж: Монголбанк

CARRERA

*"I've learned not to take
time for granted. What
drives me is knowing that
the clock is ticking."*

Ryan Reynolds

Хөрөнгийн бирж

Х.Алтай: Хуримтлалтай нийгмийн анги,
давхарга бий болох үүд хаалга нээгдэнэ

Системийн нөлөө бүхий таван арилжааны банкны IPO-той холбогдуулан Монголын Хөрөнгийн биржийн Гүйцэтгэх захирал Х.Алтайг урьж ярилцлаа.

-Банкуудын IPO хийх үйл ажиллагаанд Монголын хөрөнгийн бирж бэлэн байна уу?

-Хөрөнгийн бирж бэлтгэлээ бүрэн хангасан. Дэлхийн томоохон хөрөнгийн зах зээлийн дэд бүтцийг гаргадаг цөөн хэдэн байгууллага байдаг. Тэдгээрийн нэг, Лондонгийн хөрөнгийн биржийн охин компани “Millennium it”-гийн гаргасан платформыг дэлхийн томоохон санхүүгийн байгууллага, хөрөнгийн бирж, таваарын биржүүд ашигладаг. Бид үүнийг нутагшуулаад 10 жил болж байна. Тиймээс дэд бүтэц талаасаа хөрөнгийн бирж банкны IPO-д бэлэн.

Банкууд энэхүү реформд хэр бэлэн бэ гэдэг судалгааг олон улсын байгууллагатай хамтран хийлгэсэн. Тодруулж хэлбэл, Европын Сэргээн Босголт Хөгжлийн банкны санхүүжилтээр олон улсын аудитын “KPMG” компани Монголын дотоодын хөрөнгө оруулагчдад сонирхол хэр байна вэ, хэдий хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийх боломжтой вэ гэсэн судалгаа хийсэн.

Урьдчилсан байдлаар банкны IPO хийх үйл явцад 1.8 их наяд төгрөгийг дотоодын хөрөнгө

оруулагч нар гаргахад бэлэн гэсэн дүгнэлт гарсан. Энэ бол мэдээж хангалттай том тоо. Хөрөнгийн зах зээл талаас үзвэл шингээх чадвар байна гэсэн үзүүлэлт юм. Мөн өнгөрсөн жил койны шуурга шуурч, асар эрсдэлтэй бүтээгдэхүүнд олон зуун сая, магадгүй хэдэн тэрбум, их наяд төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдлээ. Энэ бүхнээс харахад иргэдийн хөрөнгө оруулалт хийх сонирхол асар өндөр байна. Гэхдээ хөрөнгийн зах зээл дээр зөв зүйтэй, үр өгөөжтэй бүтээгдэхүүн гаргах ёстой.

Үүнээс гадна, Монголын хөрөнгийн бирж дээр том, өгөөж ихтэй, хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц бүтээгдэхүүн гарахад гадны хөрөнгө оруулалт маш чухал. Гадны хөрөнгө оруулалтыг татдаг томоохон платформ бол хөрөнгийн бирж. Энэ утгаараа манай хөрөнгийн зах зээл дээр томоохон аж ахуйн нэгжүүд гарах нь гадны хөрөнгө оруулагчдыг татах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Энэ чиглэлд хөрөнгийн бирж багагүй ажил хийсэн.

Олон улсын хэмжээнд хөрөнгийн зах зээлийн индексийн тооцоо, судалгааны чиглэлээр тэргүүлэгч хоёрхон байгууллага байдаг. Нэг нь Лондонгийн хөрөнгийн биржийн “FTSE Russell” болон “Morgan stanley” банкны “MSCI” санхүүгийн байгууллага юм. Өнгөрсөн есдүгээр сард Монголын хөрөнгийн бирж “FTSE Russell”-ийн хөгжиж буй зах зээл гэдэг ангилалд орсон.

Энэ нь гадны хөрөнгө оруулагчдыг эрсдэлд орохоос сэргийлж, хамгаалсан механизмыг Монгол Улс хөрөнгийн зах зээлдээ нэвтрүүлсэн гэдгийг хүлээн зөвшөөрч буй хэрэг юм. Эл ангилалд багтах тийм ч амар биш. Аль нэг ангилалд багтахын тулд эхлээд ажиглалтын жагсаалтад орох ёстой. Манай улсын хөрөнгийн зах зээл анх 2012 онд “FTSE Russell”-ийн ажиглалтын жагсаалд орсон ч 2017 онд зарим тодорхой үүргийн хэрэгжилтийг хангаж чадаагүйгээс хасагдаж байсан. Ингээд 2021 онд зах зээлийн мэргэжлийн байгууллагуудын нягт хамтын ажиллагаа, Монголын Хөрөнгийн Бирж болон “FTSE Russell” группийн олон удаагийн

Дотоодын хөрөнгө оруулагчид банкны IPO-д 1.8 их наяд төгрөг гаргахад бэлэн байна.

► уулзалтын үр дүнд ажиглалтын жагсаалтад эргэн орсон бол энэ онд хөгжиж буй зах зээлд багтаж чадлаа. Энэ үйл явдал нь олон улсын хөрөнгө оруулагчид Монголын хөрөнгийн зах зээлийг сонирхож буйн илрэл юм.

-Арилжааны банкууд IPO хийхэд тохиромжтой цаг мөч ирсэн гэж та бодож байна уу?

-Банкны реформ нь зөвхөн банк, санхүүгийн салбараас гадна нийгмийн чанартай томоохон ажил юм. Хөрөнгө оруулагчдын хөрөнгө оруулах сонирхол асар их байна. Тиймээс энэ бол цаг үеэ олсон шинэчлэл. Системийн нөлөө бүхий томоохон банкууд бол сүүлийн 30 жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсаар ирсэн, давхардсан тоогоор гурван сая гаруй данс эзэмшигчтэй томоохон байгууллагууд юм. Нялхсаас авахуулаад наян настай өтөл буурай хүртэл эдгээр банканд данстай, аль нэгээр нь тогтмол үйлчлүүлдэг.

Мөн олон улсын томоохон аудитын компаниар жил болгон хяналт шалгалт хийлгүүлж, зээлжих зэрэглэлээ тогтоолгодог. Энэ ч утгаараа ашигт ажиллагааг жил бүр зарлаж, олон нийтэд санхүүгийн тайлангаа танилцуулдаг. Хүн бүр эдгээр банкны харилцагч гэдэг утгаараа хөрөнгийн зах зээлд том түлхэц болно.

-Тэгвэл хөрөнгийн зах зээлийн өсөлт хөгжилд ямар ач холбогдолтой вэ?

-Өнөөдрийн байдлаар хөрөнгийн бирж 5.4 их наяд төгрөгийн үнэлгээтэй байна. Удахгүй дөрвөн банк IPO гаргавал багадаа найман их наяд, цаашлаад 10 их наяд төгрөгийн үнэлгээтэй болж өснө. Өөрөөр хэлбэл, Монголын хөрөнгийн зах зээлийн үнэлгээ хоёр дахин өсөх боломжтой. Үүнийг дагаад хөрөнгө оруулагчдын тоо нэмэгдэнэ. Хөрөнгийн биржийн арилжаанд нийт 3000-5000 иргэн оролцдог. Банкуудын IPO хийгдсэнээр эл тоо 10-15 мянга болно гэсэн урьдчилсан тооцоо бий. Ингэснээр хөрөнгийн зах зээлийн хөрвөх чадвар сайжирна. Хөрвөх чадвартай, арвин мөнгө эргэлддэг зах зээл дээр илүү олон компани хувьцаагаа гаргах боломжтой болно.

Мөн эдийн засагт хөрөнгийн зах зээлийн үзүүлэх эерэг нөлөө үлэмж хэмжээгээр нэмэгдэнэ. Энэ мэтчилэн банкны реформ хөрөнгийн зах зээлд маш олон ач холбогдолтой, эерэг нөлөө авчирна гэж үзэж байна.

-Нөгөө талдаа банкуудын IPO иргэд, хөрөнгө оруулагчдад ямар давуу тал үүсгэх вэ?

-Банкуудыг олон нийтэд нээлттэй болгох нь шинэчлэлийн томоохон ажил юм. Иргэд зөвхөн харилцагч нь байсан бол банкууд IPO хийснээр хувь эзэмшигч нь болно. Өөрөөр хэлбэл, та тухайн банкны эзэн нь болох боломж нээгдэж буй юм. Ингэснээр банкуудын ашигт ажиллагаа болон өсөлтөөс хөрөнгө оруулагчид, иргэд өгөөж хүртэх боломжтой.

Өгөөж хүртэхийн хэрээр Монголын нийгэмд үгүй болоод буй дунд давхарга бүрэлдэн бий болоход томоохон түлхэц өгөх болов уу. Өөрөөр хэлбэл, хуримтлалтай нийгмийн анги, давхарга бий болох үүд хаалга нээгдэнэ.

-Банкуудын IPO-г гадаадын хөрөнгө оруулагчид сонирхож байна уу?

-Банкны реформ хоёр үе шаттай хэрэгжинэ. Эхний шатанд хувьцааныхаа 20 хүртэлх хувийг олон нийтэд санал болгож, нээлттэй компани болно. Хоёрдугаар шатны хүрээнд 2023 оны арванхоёрдугаар сарын 31 гэхэд банкны нэг хувьцаа эзэмшигч болон түүний харилцан хамаарал бүхий этгээд 20 хувиас илүү хувьцааг эзэмшиж болохгүй гэсэн журам хэрэгжинэ. Энэ хүрээнд банкуудын бэлтгэл ажил хангагдаж байгаа.

Хоёрдугаар шатны хүрээнд гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг илүү татах ёстой гэж хэлмээр байна. Тиймээс системийн нөлөө бүхий томоохон банкууд олон нийтийнх болж, хувьцаагаа гаргаж байна гэдгийг олон улсад сурталчлах шаардлагатай. Ингэснээр сонгодог утгаараа гадны капиталыг тодорхой хэмжээнд татах боломж үүснэ. Хөрөнгийн зах зээл бол гадны хөрөнгө оруулалт татдаг томоохон платформ юм.

-Банкны хувьцаа худалдан авах иргэд ямар мэдлэг, мэдээлэлтэй байх ёстой вэ?

-Аливаа үнэт цаасанд хөрөнгө оруулахдаа эрсдэл даах чадвартаа нийцүүлэн хөрөнгө оруулах, хөрөнгөө тараан байршуулах зэрэг үндсэн зарчмуудыг баримтлах нь зүйтэй. Үүнээс гадна хувьцаа бол урт хугацааны хөрөнгө оруулалт тул богино хугацаанд ашиг хүртэх зорилгоор хөрөнгө оруулах нь эрсдэлд хүргэж болзошгүй.

Мөн тухайн банкны үйл ажиллагаа, ирээдүйн төлөв, санхүүгийн үзүүлэлт, ашигт ажиллагаа зэргийг сайн судалж, хувьцааны үнэлгээ бодитой эсэхийг магадлах хэрэгтэй. Мөн хөрөнгө оруулалтын зөвлөх мэргэжлийн байгууллагуудын туслалцаа авах нь зүйтэй.

-Тэтгэврийн реформыг банкны IPO-той

Хөрөнгийн зах зээл бол гадны хөрөнгө оруулалт татдаг томоохон платформ юм.

► **уялдуулан хийснээр Монголын эдийн засгийг шинэ шатанд гаргах боломжтой гэж та ярьж байсан. Энэ талаараа дэлгэрэнгүй тайлбарлаж өгнө үү?**

-Өнөөдөр хөдөлмөр эрхлэгч хувь хүн болон албан байгууллага 24 хувийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлдөг. Энэ бол бид бүхний маргаашдаа хийж байгаа хөрөнгө оруулалт юм. Өөрөөр хэлбэл, бид тэр мөнгийг тэтгэвэрт гарсныхаа дараа ашиглах ёстой хуримтлал. Гэтэл өнөөдөр энэ нь татвар биш татаас болж хувирсан. Үүн дээр нэмээд 10 хувийн орлогын албан татвар төлж байна. Түүнчлэн олсон мөнгөөрөө худалдан авалт хийхдээ 10 хувийг нь нэмэгдсэн өртгийн албан татвар гэж төлдөг. Энэ бүхэн иргэдэд асар их дарамт болж хувирсан.

Гэтэл тэтгэврийн хүртээмж ямар билээ? Зарим настууд тэтгэвэрт гараад шууд нийгмийн эмзэг давхарга руу орох, зарим нь тэтгэврээ авч чадахгүй нас барах тохиолдол ч бий. Ийм байх ёсгүй юм. Бидний маргаашдаа хийж байгаа өнөөдрийн энэ хуримтлал, хөрөнгө оруулалт нь дарамт болохоос илүүтэй амьдралын баталгаа болох ёстой. Үүнийг бодит ажил хэрэг болгох зүйл нь тэтгэврийн реформ юм.

Хувийн тэтгэврийн сангуудыг бий болгосноор зөвхөн зохицуулалттай бүтээгдэхүүн буюу хөрөнгийн бирж дээр байгаа хувьцаа, бонд, үнэт цаасыг худалдаж авснаар урт хугацааны өгөөжийг бий болгоно. Ингэснээр тэтгэвэрт гарсан настан үүнээс өгөөж хүртэнэ, хуримтлалтай болно. Ийм л тогтолцоог бий болгохоор зорьж байгаа. Ингэж байж та бидний ирээдүй баталгаатай болно.

Нөгөө талдаа тэтгэврийн хуримтлалын сангууд бий болсноор хязгаарлагдмал хувьцаат компаниудын олон нийтэд нээлттэй болох, хувьцаагаа гаргах сэдэл, сонирхлыг нь өдөөнө. Энэ хэрээр компаниудын засаглал сайжирна.

Тэтгэврийн реформ хийгдсэнээр компаниуд урт хугацааны өртөг багатай капиталтай болох, санхүүгийн үйл ажиллагаа нь илүү тунгалаг болох боломжтой.

Бидний одоогийн тэтгэврийн тогтолцоо удаан оршин тогтнохооргүй боллоо гэдгийг аль аль шатандаа ойлгочихлоо. Тиймээс хуулийн төсөл гаргахаар ажиллаж байна.

-Банкны салбарын реформтой зэрэгцэн Хөрөнгийн биржийг олон нийтэд нээлттэй хувьцаат компани болгохоор төлөвлөж байгаа. Энэ ажил хэр урагшилж байна вэ?

-Шинэ сэргэлтийн бодлогын хүрээнд төрийн өмчит компанийн засаглалыг сайжруулж, олон нийтэд нээлттэй болгохоор зорьж томоохон хөтөлбөр хэрэгжүүлж байна. Энэ зорилгын хүрээнд нээлттэй болох эхний компани нь Монголын хөрөнгийн бирж юм. Одоогоор Монголын хөрөнгийн бирж нь 100 хувь төрийн өмчит компани. Магадгүй дэлхийн хамгийн сүүлчийн 100 хувь төрийн өмчит хөрөнгийн бирж байх. Тэгэхээр бид 2022 ондоо багтаан 34 хувиа олон нийтэд гаргахаар бэлтгэл ажлаа хийж байна.

Энэ ажлыг амжилттай зохион байгуулбал үүний араас олон арван төрийн өмчит компани хувьцаагаа олон нийтэд гаргах үүд хаалга нь нээгдэнэ.

Бас нэг чухал зүйл бол сүүлийн үед хөрөнгийн бирж дээр хувьцаа, бондоос гадна хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гэсэн шинэ бүтээгдэхүүн гарч эхэлсэн. Хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас нь нэг төрлийн бонд, гэхдээ арай ялгаатай бүтээгдэхүүн. Энэ нь хөрөнгийн зах зээл дээр эрэлттэй бүтээгдэхүүн болоод байгаа. Мөн сүүлийн үед компаниудын бондын зах зээл идэвхжиж байна.

Энэ мэтчилэн хөрөнгийн зах зээлд олон шинэ бүтээгдэхүүн гарах болсон. Гэхдээ хөрөнгийн биржийг олон нийтэд нээлттэй болгох ажлыг зөв хийх ёстой.

-2023 онд хөрөнгийн зах зээлийн ерөнхий төлөв, хөгжлийн чиг хандлага ямар байх вэ?

-Өнөөдөр дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал хүнд байна. Урьд өмнө байгаагүй адармаатай нөхцөл байдал үүссэн. Цар тахалтай холбоотойгоор хоёр жил бүх л улс орон нийгэм эдийн засгийн хүнд байдалд орлоо. Үүний дараа Орос-Украины дайн гарч, хоорондоо маш их хамааралтай болсон эдийн засгийн гинжин холбоог тодорхой бус байдалд оруулсан.

Дараа жил ямар байх нь тодорхой бус байдал үүслээ гэж хувийн зүгээс дүгнэж байгаа. Монголын хөрөнгийн биржийн хувьд ирэх онд банкны реформ хийгдчихсэн, мөн Монголын хөрөнгийн биржийн IPO амжилттай хийгдсэн байх юм. Үүнийг дагаад цөөнгүй компани олон нийтийнх болох ажлаа эхлүүлэх болов уу гэсэн итгэл найдвар бий. Үүний үр дүнд Монголын хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил шинэ шатанд гарах жил байх болов уу гэж бодож байна. ■

Хөрөнгийн менежмент

Ашиг олох боломж - IPO ?

Богино хугацаанд өндөр ашиг олох ганцхан зорилготой манай хөрөнгө оруулагчдын сонирхол нэг үеэ бодоход харьцангуй төгөлдөржиж, зорилго, хөрөнгийн хэмжээ зэргээсээ шалтгаалан богино хугацааны, урт хугацааны, эрсдэл өндөртэй, эрсдэл багатай гэх мэт өөр өөр төрлийн бүтээгдэхүүнд хөрөнгө оруулж эхэлсэн.

Хөрөнгийн зах зээл нь өнөөгийн уламжлалт, голлох арга буюу банканд мөнгөө хадгалуулахаас илүү олон төрлийн сонголттой. Үүнийг анзаарсан зарим хөрөнгө оруулагч ашгаа хэдэн арав, зуу дахин нугалж, сонирхогчоос томоохон тоглогч болсон нь ч бий. Товчхондоо эрсдэлээ зөв тооцож, сонгосон компанидаа эрт, тогтмол хөрөнгө оруулалт хийж дадсанаар хөрөнгө оруулалтын өгөөж буюу ханшийн өсөлт, ногдол ашиг, хүүгийн төлбөрөөс нэмэлт орлого олох боломжтой гэдгийг иргэд ойлгоод буй.

Монгол Улсын хөрөнгийн зах зээл өргөжиж, давхарбүртгэл, хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гарч, хөрөнгө оруулалтын сангууд байгуулагдан бүтээгдэхүүний нэр төрөл нэмэгдсээр байна. Сүүлийн таван жилийн хугацаанд IPO, FPO, компанийн нээлттэй бонд ихээр гарч, олон нийт

Санхүүгийн салбарын нийт актив 50.3 их наяд төгрөгт хүрч, үүний 41 их наяд төгрөг буюу 81.3 хувийг банкны салбар эзэлжээ.

ч хөрөнгийн зах руу хошуурах болов. Энэ цаг үед УИХ-аар Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсны дагуу арилжааны банкууд хувьцаат компани болох үүрэг хүлээж, хувьцаагаа нийтэд санал болгох шинэчлэл эхэлснээр хөрөнгийн зах зээл хүн бүрийн ярианы сэдэв боллоо.

2021 оны сүүлийн хагас жилд санхүүгийн салбарын нийт актив 50.3 их наяд төгрөгт хүрч, үүний 41 их наяд төгрөг буюу 81.3 хувийг банкны салбар, 5.9 их наяд төгрөг буюу 11.9 хувийг хөрөнгийн зах зээл эзэлж байна. 2022 оны наймдугаар сарын байдлаар Монголын хөрөнгийн бирж дээр нийт 179 компани бүртгэлтэй байгаа бөгөөд зах зээлийн үнэлгээ нь 4.95 их наяд төгрөг байна. Харин системийн нөлөө бүхий банкууд ойролцоогоор 400-500 тэрбум төгрөгийг татан төвлөрүүлэх тооцоо бий бөгөөд үүнийг дагаад зах зээлийн үнэлгээ нэмэгдэх нь ойлгомжтой.

Олон нийтэд ч банкуудын IPO-д оролцох сонирхол өндөр байгааг Төрийн банк, Голомт банкны IPO-д оролцож буй хөрөнгө оруулагчдын тооноос харж болохоор байна. Гэхдээ IPO-той холбоотой дараах эрсдэлүүд гарч болохыг эдийн засагчид сануулж буй юм.

Үүнд, хувьцааны ханш хоёрдогч зах зээлд унаснаар худалдан авсан хөрөнгийн үнэ цэн буурах. Хөрөнгийн зах зээл дээр компаниудын хувьцааны ханш өсөж, буурах хэлбэлзэлтэй байдаг бөгөөд компанийн үйл ажиллагаа сайжрах, өргөжин тэлэх, ашгийн хэмжээ нэмэгдэх, томоохон ашигтай хэлэлцээр хийгдэх үед ханш өсөх боломжтой бөгөөд эсрэг байдалд ханш буурах магадлалтай юм. Мэдээж эрэлт, нийлүүлэлтийн дагуу авах захиалга их байх буюу хөрөнгө оруулагчид тухайн хувьцааг авах сонирхолтой үед ханш өсөж, эсрэгээрээ зарах хөрөнгө оруулагчид ихсэх тусам хувьцааны ханш буурдаг. Үүнээс гадна хувьцааг урт хугацаанд хадгалснаар богино хугацааны ашиг харж хувьцаа авах, зарахтай харьцуулбал ихэнхдээ ашигтай байдаг бөгөөд энэ нь олон жил үнэ цэнээ алдахгүй бизнес, компанид хөрөнгө оруулалт хийхийг чухалчилж буй хэрэг юм. ■

CEO

Ө.Ганзориг: Нэг талаас баялгийн хуваарилалт, нөгөө талдаа ухамсарын үсрэлт

Хөрөнгө оруулалтын эрхзүйн орчин, банкуудын IPO эдийн засагт ямар өөрчлөлт авчрах талаар эдийн засагч Ө.Ганзоригтой ярилцлаа.

–“Хөрөнгийн зах зээл сэргэж, Монгол Улс хөрөнгө оруулагч улс болоход ойрхон байна” гэх хүн олон байна. Та энэ тал дээр юу хэлэх вэ?

–Хөрөнгийн захыг залуус ихээр сонирхож байна. Шинэ үеийн залуус хөрөнгийн захыг сонирхож байгаа нь надад шинэ итгэл найдвар өгч эхэлснийг хэлмээр санагдлаа.

Даатгал болон хөрөнгийн зах зээл хоршин хөгжиж чадвал манай улсын эдийн засагт тулгарсан олон асуудал аяндаа шийдэгдэх юм. Төрийн зүгээс ч хөрөнгийн захад сүүлийн үед анхаарал хандуулж, хийх гээд бүтээгүй олон асуудлын шийдэл нь хөрөнгийн захад байгааг ойлгож эхэлж байна. Мэдээж гараанаас гарч байгаа энэ үед татварын дэмжлэг үзүүлэх, компаниуд хувьцаагаа бирж дээр гарахад нь тодорхой дэмжлэг үзүүлэх, иргэд хувьцаа, бонд авахад нь татвараас чөлөөлөх зэрэг ажлыг хийх шаардлага бий.

Үүнээс гадна миний олон жил ярьж байгаа Тэтгэвэрийн реформыг заавал хийх ёстой. Энэ реформыг хийж байж бид жинхэнэ утгаараа санхүү, хөрөнгийн захын хувьсгалд хүрнэ.

–2022 он гарснаар системийн томоохон банкуудын хувьцааг иргэд худалдаж авах боломжтой болсон. Энэ нь олон нийтэд ямар боломжийг өгөх вэ?

–Бид олон жил арилжааны банкууд хамгийн их ашигтай ажиллаж байна, мөнгө хүүлж байна гэх зэргээр элдвээр цоллож ярилаа. Өнөөгийн бизнесийн секторт арилжааны банкууд шиг олон улсын стандартад дөхөж очсон, олон улсын аудитаар хянуулдаг, олон улсын зээлжих зэрэглэлийн агентлагаар зэрэглэл тогтоолгодог, өдөр бүр санхүүгийн тайлангаа бүрэн гаргадаг салбар байхгүй.

Тэгэхээр энэ салбарын хувьцааг жирийн иргэд эзэмших боломжтой болж байгаа нь түүхэн мөч юм. Нэг талаас баялгийн хуваарилалт гэж харж болох ч нөгөө талдаа энэ бол ухамсарын үсрэлт юм. Бид гайгүй яваа нэгнээ чичилж суух биш харин хувьцааг нь эзэмшихээд, эзэн нь болоод сууж байх цаг ирлээ гэж би хэлнэ.

–Арилжааны банкуудын менежментэд та ерөнхийд нь ямар дүгнэлт өгөх вэ?

–Мэдээж банкуудад хэлэх ёстой, шүүмжлэх зүйл зөндөө бий. Гэхдээ бодит байдал дээр Монголын банкны системийн технологийн хөгжил, жишээлбэл АНУ-аас давж гарсныг бид хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй. Нэг секундын дотор нэг банкнаас нөгөө рүү нь мөнгө шилжүүлж байна. Хадгаламж, зээл, арилжааг шууд цахимаар хийж байна.

Дэлхий даяараа финтекийн талаар шуугиж, удахгүй банкуудыг дампууруулна гэж байсан. Судлаад үзсэн чинь манай арилжааны банкууд финтек шийдлийн ихэнхийг нь аль дээр үед хийчихсэн байсан юм билээ. 2019 онд би Америк улсад хэсэг хугацаанд сурч байхдаа үүнийг өөрийн биеэр мэдэж байлаа. Энэ бол сүүлд эхэлсэн, жижиг улсын давуу тал л даа. Өмнөх хөрөнгө оруулалт гэж байгаагүй учир шууд шинээр гарсан системүүдийг аваад явчихсан хэрэг. Монголын банкууд шинэчлэл, хөгжил тал

Даатгал болон хөрөнгийн зах зээл хоршин хөгжиж чадвал манай улсын эдийн засагт тулгарсан олон асуудал аяндаа шийдэгдэх юм.

Хот

Түгжрэлийн түгжээг мулталья

Том зургаар нь харвал цахилгаан хөдөлгүүртэй автобус ашиглах нь оновчтой сонголт юм.

► дээр дэлхийд дээгүүрт яригдана гэдгийг хэлмээр байна. Үүний зэрэгцээ түрүүн хэлсэнчилэн шүүмжлэх зүйлс ч маш олон бий.

Миний хувьд банкуудыг одоо илүү том зургаа харж, дотогшоо биш гадагшаа гарах цаг болсон гэж хэлэхийг хүсэж байна. Банкууд мөн даатгал, хөрөнгийн захыг хөгжүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй. Даатгал болон хөрөнгийн зах зээл хөгжихвөл банкны эрсдэл төдий чинээгээр буурна. Тэд үүнийг сайн ойлгохгүй байгаа юм шиг санагддаг. Шийдэл гэр дотор биш харин саахалт айлд байдгийг үргэлж санах хэрэгтэй.

-Эрсдэлийн менежментийн талаар товчхон ойлголт өгөөч гэвэл та юу хэлэх вэ?

-Монголын банкууд маш өндөр эрсдэлтэй орчинд үйл ажиллагаа явуулдаг. Засаг солигдох бүрд бодлого солигдож байдаг. Шинэ хөтөлбөр гарч өмнөх хөтөлбөрөө нураадаг. Гэтэл төр өөрөө маш том худалдан авагч. Нэг хөтөлбөр зарласны дагуу баахан компани тендерт ялаад банкнаас зээл авдаг. Гэтэл жилийн дараа нөгөө хөтөлбөр нь буруу болж таараад баахан хүн дээр хэрэг үүсэж, үр дүнд нь банкны зээл чанаргүүддэг. Яваандаа Монголын банкууд төртэй холбоотой ямар ч төсөл, хөтөлбөрт зээл олгохгүй болж мэднэ.

Нөгөө талаас, зээл бол хадгаламж эзэмшигчийн мөнгө. Дэлхийн бүх улс орны эрх зүйн систем зээлийг төлүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Харин манайд зээл авчихаад зээлээ төлөхгүй хуулийн цоорхой ашиглаж, хэдэн жилээр зугатаадаг явдал гардаг.

Харин ч үүнийгээ зөвтгөж банкуудыг хүүлэгч гэж цоллоод, зээлээ төлөхгүй байгаа нөхрийг “шилийн сайн эр” мэт магтдаг соёл манайд байна. Энэ нь алсдаа шударга иргэнд хүнд цохилт болж ирдэг. Банкууд ийм “сайн эрс” болон бурангуй шүүхийн тогтолцооноос болж зээлийн шалгуураа тасралтгүй чангатгаж байна.

Зээл аваад төлөхгүй зугатааж байгаа хувь хүн, компаниар зээлийг нь төлүүлэх гэж хууль, шүүхийн тогтолцоо хэдэн мянган жилийн өмнө бий болсон. Товчхондоо, бид санхүүгийн өндөр хариуцлагатай байж, хөгжил дэвшилтэй хөл нийлүүлэн урагшлах цаг нэгэнт ирсэн. ■

“Яармаг руу хийх хоёр өдөр, нэг шөнийн аялал”, “Машиндаа түгжирч байгаа хүмүүст зориулсан бие засах газар”, “түгжрэнгээ машиндаа хоол хийж идье” гэх мэт хошигнолууд нийслэлчүүдийн өдөр тутмын амьдралд “өнгө нэмсээр” уджээ. Харамсалтай нь эдгээр хошигнолын цаана нийгэм, эдийн засгийн асар их хохирол нуугдаж буй. Нийслэлийн Засаг даргын авто замын түгжрэлийг бууруулах болон зам, тээврийн асуудал хариуцсан орлогч Б.Одсүрэнгийн мэдээлснээр замын түгжрэлээс үүссэн эдийн засгийн алдагдал 2020 онд 2.7 их наяд төгрөгт хүрсэн бол цаашид 25 их наядад хүрэх магадлалтай ажээ. Монгол шиг эдийн засгийн хөгжлийн түвшин доогуур, ажиллах хүчний бүтээмж муутай улсад энэ бол асар хохиролтой тоо юм.

Дэлхийн ихэнх хот замын түгжрэлтэй нүүр тулдаг, шийдэл нь тухайн хот, улсаас хамаарч ялгаатай байсаар ирэв. Гэхдээ тэд шийдлээ олсон бол тууштай бөгөөд ухаалгаар хэрэгжүүлдэг нь Улаанбаатар хотоос ялгарах нэг онцлог нь юм. Түгжрэлийг бууруулахын тулд тээврийн түгээмэл хоёр төрөлтэй холбоотой төсөрхөн бэлэн шийдлүүд одоо ч хэрэгжүүлэлтээ хүлээн “зэвэрч” байна. ►

Эдийн засгийн
хөгжлийн
түвшин
доогуур,
ажиллах
хүчний
бүтээмж
муутай улсад
энэ бол асар
хохиролтой
тоо

Нийтийн тээвэр

Таны ажилтай хамгийн ойр автобусны буудал таван минут алхах зайд байдаг гэж үзье. Таны гэр лүү очих автобус тогтмол 18:10 цагт буудал дээр ирдэг бөгөөд зорчих хугацаа ойролцоогоор 20 минут болно. Ийм тохиолдолд та ажлаасаа 18:05 цагт гараад буудал дээр очиж, автобусандаа суугаад гэртээ 18:30 цагт харьна. Энэ бол одоохондоо улаанбаатарчуудын хувьд зөвхөн мөрөөдөл, тансаглал.

Эл мөрөөдлийг Улаанбаатар хотод хэрэгжүүлэх эхний бөгөөд энгийн арга нь замын аль нэг эгнээг зөвхөн нийтийн тээвэрт зориулж тусгайлан гаргаж өгөх юм. УБ хотын автозамын сүлжээг хүний зүрх судасны тогтолцоотой зүйрлэх юм бол одоогоор судасны хананд нь бөөн өөх, холестерин наалдаж, цус нь чөлөөтэй урсдаггүй хүн шиг болжээ. Ийм нөхцөлд нийтийн тээвэрт зориулсан тусгай эгнээг гаргахаас өөр аргагүй. Автозамын нэгдүгээр эгнээгээр зөвхөн автобусаар, троллейбус, такси зорчих журмыг 2012 онд гаргасан ч Монголын хууль гурав хоног болоод удаж байна.

Хоёрдугаарт, автобусны хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд аль болох богино эргэлттэй болгож, эргэлтийн давтамжийг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй. Жишээлбэл, “Зүүнсалаа- халдвартын эмнэлэг”, “Яармагийн эцэс-Баянхошуу” зэрэг хэт уртын чиглэлүүдийг богиносгох, шинэчлэх, шинэ чиглэл үүсгэх арга хэмжээ авах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, тухайн автобус өдөрт хол зайд түгжрэн ихдээ таван рейс хийдэг байсан бол энэ тоо 10 болж өсөх, тэр хэрээр тээх зорчигчдын тоо нэмэгдэх боломжтой болно. Харамсалтай нь эл энгийн шийдлийг хотын удирдлага гаргахыг хүсэхгүй, автобус компаниудын лобби, эрх ашигт хүлэгдэн суусаар байна.

“Технологийн тусламжтайгаар замын түгжрэлийг бууруулах аргачлалыг боловсруулж болно. Тухайлбал, симуляцын программ дээр туршилт явуулж, энэ уулзварыг өөрчилчихвөл үр дүн нь ямар байх вэ, нийтийн тээврийг энэ чиглэлд тэдээр нэмэгдүүлбэл яах вэ гэх мэтээр тооцоолж болно” хэмээн “Google” компанийн ахлах инженер Б.Баттулга санал болгож байв. Энэ мэтчилэн хувийн хэвшил, чадварлаг мэргэжилтэн, инженерүүдийн санаачилгыг дэмжих, төр буюу хотын захиргаа өөрсдөө бүхнийг шийдэх гэж муйхарлан зүтгэхээс аль болох татгалзах хэрэгтэйг хэзээ ойлгох вэ.

Хамгийн гол нь цусанд нь ноён зан бат бөх суусан, амин хувиа бодсон монголчуудад нийтийн тээврээр зорчих, тодруулбал хотын иргэн байх соёл, дадлыг суулгах нь чухал байна. “Автобусанд суухаас ичдэг” гэж ичихгүй ярьдаг иргэдтэй хот шүү дээ.

Тиймээс нийтийн тээврээр үйлчлүүлэгчдийн тоог нэмэгдүүлэхийн тулд автобусны өнгө үзэмж, тав тух, ариун цэврийг сайжруулах нь шийдвэрлэх нөлөөтэй бөгөөд үүнд парк шинэчлэл чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Тодруулбал, цаашид цахилгаан автобусыг үйлчилгээнд нэвтрүүлэх нь зөв сонголт юм. Өвөлдөө дулаахан, зундаа сэрүүн, дуу чимээ бага, зөөлөн явдалтай, цэвэрхэн гээд тав тухын хувьд цахилгаан автобус нь дизель хөдөлгүүртэй автобуснаас хэд дахин илүү нь анзаарагддаг. Агаарын бохирдол, ногоон эдийн засаг, тогтвортой хөгжил гээд том зургаар нь харсан ч цахилгаан хөдөлгүүртэй автобус ашиглах нь оновчтой сонголт юм. Мөн дизель түлш худалдан авахад зориулж ОХУ руу урсгадаг гадаад валютын урсгал багасах, энэ нь дамаа гадаад валютын нөөц, гадаад худалдааны тэнцэлд эергээр нөлөөлөх учиртай. Арваннэгдүгээр сарын ▶

Автозамын сүлжээний даац 3 дахин хэтэрсэн	Өдөрт 2,5 цаг , жилд 35 өдрийг түгжрэлд өнгөрүүлдэг	1 км замыг 10 минутад туулдаг	Жилд 145 тэрбум төгрөгийн бензиний үргүй зардал гардаг	Зогсоолын автомашин сэлгэлт ердөө 10 хувь байдаг	2011 онтой харьцуулбал машины тоо 50 хувиар өссөн
Тээврийн хэрэгслийн хурд 8-13 км/цаг	Нийслэл дэх замын 78 хувь нь түгжрэлтэй	2021 онд 625 мянган цахим торгууль ногдуулсан	Агаарын бохирдлын 20 хувийг автомашины утаа үүсгэдэг	Улаанбаатар хотод 642315 машин бүртгэлтэй	

► сүүлчээр улс даяараа дизель түлшний хомсдолд орох дөхсөн нь бас нэг дохио.

Нөгөө талаар автобус баазуудын хүний нөөцийн асуудлыг шийдэх нэг гарц нь парк шинэчлэл юм. Хүйтэн, бохир, тав тухгүй, үйлчилгээ муутай автобусаар үйлчилдэг гэж адлуулдаг жолооч нарын хөдөлмөрийн орчин сайжирч байж, тэр хэрээр үйлчилгээ нь дээрдэнэ. 2023 онд автобус компаниудын парк шинэчлэлийг хийхээр төлөвлөж байгаа үед үүнд бүр ч их анхаарах цаг иржээ.

Такси

Саявтархан гэрээсээ ажил хүртэл таксидав. 25-р эмийн сангаас Боловсролын их сургууль хүртэлх Энхтайваны өргөн чөлөөний нэгдүгээр эгнээгээр жолооч ах огтхон ч бодох санах юмгүй явсаар ажилд маань хүргэж өглөө. “Автобусны эгнээгээр явах зүгээр үү” гэж асуувал “Эндхийн камер бараг ажилладаггүй юм, торгууль ирсэн ч төлөхгүй байхад яах ч үгүй дээ” гэсэн хариулт хэлэв.

Улаанбаатар хотод 10 гаруй такси компанийн 580 орчим албан ёсны такси болон халтсуурны гэж бидний нэрлэдэг хувийн унаагаараа үйлчилдэг 30-40 мянга орчим иргэн байдаг гэсэн албан бус тоо бий. Харин UBCab компани бүртгэлтэй 20 мянга орчим жолоочтой. Тус компанийн үүсгэн байгуулагч Н.Отгонбаяр “Замын түгжрэлийг бууруулах хамгийн зөв шийдэл нь нийтийн тээврийг төрөлжүүлэн хөгжүүлэх юм. 2012 онд микро автобусыг төлөвлөлтгүй шууд халснаар иргэд хувийн машин, такси, автобус гэсэн л сонголттой үлдсэн” гэсэн юм.

Нийслэл хотод таксины хүрэлцээ хангалттай бус, дээр дурдсанчлан автозамын нэгдүгээр эгнээгээр албан ёсны такси бус хувийн унаатай хэнбугай ч зорчдог болсноор иргэдийн автомашин худалдаж авах, халтсуур хийх сонирхол буурахгүй байна. Нэгдүгээр эгнээг зөвхөн нийтийн тээвэр, албан ёсны таксины “онцгой бүс” болгон өөрчлөх нь такси компанид бүртгэлтэй, нийгмийн даатгал төлдөг, албан секторт хөдөлмөр эрхлэгч иргэний тоог нэгээр ч болов нэмэгдүүлэх эдийн засгийн ач холбогдолтой юм. Дагаад дуудлагын таксины үйлчилгээ нэмэгдэх, баталгаатай такси үйлчилгээ авах зэргээр үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамж нэмэгдэнэ.

Хүсэл зориг

Түгжрэл нь зөвхөн хязгаарлагдмал нутаг дэвсгэрт багтах аа больсон тээврийн хэрэгслүүдийн

бөөгнөрөл төдий асуудал биш, оролцогч бүхий л талуудаас зориг, золиос шаардах нийгэм, эдийн засгийн цогц асуудал юм. Тухайлбал, Монгол Улсын замын хөдөлгөөний дүрмийг жолооч нэгбүрээр дагаж мөрдүүлдэг байх, шаардлагатай торгууль, шийтгэлийг ногдуулдаг байх, лобби бүлгүүдийн хүлээсээс ангижрах, зөв зүйтэй бөгөөд олонхын эрх ашигт нийцсэн шийдэл бол тодорхой хэмжээний эсэргүүцлийг үл хайхран хэрэгжүүлэх, таваас дээш жилийн насжилттай хуучин машины импортыг хориглох, жолоочийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зэрэг алхмуудыг бодлого гаргагчид зориглон хийх хэрэгтэй байна. Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай хууль батлагдсан, түгжрэлийг шийдэх тусгай төсөв УИХ-аас баталж өгсөн, түгжрэлийн сайдтай болсон гээд эрх баригчдад уулыг нурааж, усыг эргүүлэх хэмжээний эрх мэдэл, хөрөнгө санхүү байгаа ч бодитой үр дүн дэндүү чамлалттай байна.

Харин нийслэлийн иргэдийн хувьд нийтийн тээврийн хэрэгслээр илүүтэй зорчих, дугуй унах, явган явах зэрэг эрүүл амьдралын хэв маягийг сонгох, замын хөдөлгөөний дүрмийг баримтлах зэрэг дадал, ухамсрын өөрчлөлт хэрэгтэй байна. Ийм өөрчлөлтийг зөвхөн орчныг нь өөрчлөх байдлаар хэрэгжүүлэх боломжтой бөгөөд тэр нь дүрэм, журмаа ягштал баримтлахаас өөр юу ч биш билээ. Аваарын гэрлээ асаачихвал хүссэн газраа зогсож болно гэж бодох, зөвхөн дэлгүүр хэсэхийн тулд замын нэгдүгээр эгнээнд машинаа тавих, төлбөртэй зогсоолд машинаа тавихаас “горойх”, хэдхэн метрийн зайд машинаа тавиад алхахын оронд зөвшөөрөлгүй газар зогсох зэрэг олон дадлаа нийслэлчүүд өөрчлөх хэрэгтэй. Нийслэлийн инновац, технологийн асуудал хариуцсан төслүүдийн удирдагч Д.Ихбаяр “Цаг уурын хүрээлэнгийн уулзварыг бүрэн камержуулаад 30 минут ажиглахад 193 зөрчил илэрсэн. Эндээс нийслэлчүүд замын хөдөлгөөнд ямар соёлгүй оролцож байгаа нь харагдаж байна” гэсэн нь нэгийг бодогдуулна.

Хэрэв улаанбаатарчууд түгжрэлтэй тэмцэхгүй, түгжрэлийн намагтаа шигдсээр байвал зам дээр бид улам бүр “зэрлэг” авирлах болно. “Зэрлэгүүдийн” тоо нэмэгдсээр байвал юу болох бол? Тиймээс бидэнд LRT, BRT, метро, давхар гүүр, олон давхар зогсоол, нүхэн гарцаас гадна зан авир, соёлын өөрчлөлт дутахааргүй хэрэгтэй байна. ■

**“Зэрлэгүүдийн”
тоо нэмэгдсээр
байвал юу
болох вэ?**

Тогтвортой хөгжил

“Амин ус”-аар аялал жуулчлалыг усалъя

Шаргалжуутын рашаан

Олон улсын шаардлагыг хангасан 130 гаруй халуун, хүйтэн рашааны орд байдаг.

Рашаан бол газрын гүнд хэдэн зуу, мянган жилийн турш эрдэсжэн найрсан, нүүрсхүчлийн хий, хүчилтөрөгч, азотын хий зэрэг бичил элементийг агуулсан “амин ус” юм. Хүний бие махбодод эмчилгээний нөлөө үзүүлдэг чанараараа энгийн уснаас ялгардаг нь рашааны гол онцлог, хосгүй үнэ цэн гэж тодотгож болно.

Монгол орон рашаанаар арвин баялаг гэдэг. Нүүдэлчин монголчууд байгалийн онцлогийг сайн мэддэг учраас рашааныг хаа газраас эрээд олчихдог, бас хэдий үед ямар өвчинд хэрэглэхийг ч анддаггүй байж. Ялангуяа хур бороо татарсны дараа, намрын саруудад рашаан усанд орж биеэ эрүүлжүүлдэг байжээ.

2007 оны усны тооллогоор Монгол Улсад 429 рашаан рашаан бүртгэснийг 2009 онд дахин тоолж, 187 рашаан нь эмчилгээний шаардлага хангасан гэж үзсэн байна. Харин үлдсэн 242 рашааныг рашаан төст булаг гэж ангилжээ.

Мөн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт олон улсын рашаан эмчилгээний шаардлагыг хангаж чадах 130 гаруй халуун, хүйтэн рашааны орд байдаг. Ангилвал, халуун рашаан 42, халуун уур нэг, нүүрсхүчлийн хүйтэн рашаан 60 гаруй байдаг бол рашаантай төстэй усны үелэл 30 шахам, эмчилгээний онцгой бүрэлдэхүүнгүй боловч эмчилгээнд тустай 10 шахам усны илрэл байдаг аж. Түүнчлэн 270 гаруй рашаантай төстэй харз, ►

► булгууд байдаг гэсэн сүүлийн үеийн судалгаа бий.

Монгол орны нийт рашааныг нүүрсхүчлийн хийтэй хүйтэн рашааны, азотот халуун рашааны, метан, азотот давхарга ба шорвог рашааны хэмээн гурван мужид хуваадаг. Аль мужлалд багтаж байгаагаас шалтгаалан найрлага бүр нь харилцан адилгүй байдаг. Халуун рашааны хувьд газрын гадарга дээрээ 21-94 хэмтэй 42 халуун рашааны орд байгаа талаар ШУА-ийн Хими, химийн технологийн хүрээлэнгийн доктор Д.Оюунцэцэг дурдсан.

Монгол орны анагаах чадвартай халуун булаг рашааныг мөнх цэвдэгтэй нутагт тархсан гэдгийг тогтоожээ. Тиймээс халуун рашаан үүсэхэд олон жилийн цэвдэг нөлөөлдөг гэж үздэг байна. Агаар, усны солилцоо, тектоник хагарал, интрузив чулуулаг, олон жилийн цэвдэг зэрэг хүчин зүйлийн нөлөөгөөр халуун булаг, рашаан газрын гадарга дээр илэрдэг.

Манай улсын халуун рашаануудыг гүн рүү нь үндсэндээ судлаагүй аж. Зөвхөн ашиглах талаас нь Хужирт, Шаргалжуут, Шивэрт, Зарт, Гятруун зэрэг 5-6 рашаан дээр цөөн тооны цооног өрөмдөж байжээ.

Ер нь рашааныг эхлээд гадаргаас нь агаарын сансрын зургийн тайлал хийх, дулааны, геологи-тектоникийн, геофизикийн нарийвчилсан зураглал хийх зэргээр сайн судалж, рашааны гарал, үүсэл, хоорондын холбоо зэргийг гидрогеологийн онолын талаас нь бодитой дүгнэж байж, ашиглалтын шинжтэй үйл ажиллагаа

Могойтын
халуун рашаан

Архангай аймаг,
Цэнхэрийн халуун
рашааны орчим,

эхлүүлэх хэрэгтэй гэж Монгол Улсын зөвлөх инженер, геологич Д.Жавхланболд онцолсон юм.

Сүүлийн жилүүдэд рашааныг эмх замбараагүй ашиглаж байгаагаас Хужирт, Шивэрт, Цагаан сүм зэрэг халуун рашааны байгаль орчин өөрчлөгдөж, намаг, халуун, хүйтэн рашаан булгууд устаж, эмчилгээний шаврын нөөц хомсодсон болохыг тэрбээр илрүүлжээ.

Хэдэн жилийн өмнө gogo.mn сайт “Оргил рашаан сувиллын газрыг эрх мэдэлтнүүд бялуу мэт хуваажээ” нэртэй Оргил рашаан сувиллын газрын асуудлыг хөндсөн цуврал сурвалжилга хийж, энэ талаар олон нийтэд ил болгож байлаа.

Нийслэлийн Баянзүрх дүүргийн XXI хороонд байдаг Дондогдулам хатны рашааны эргэн тойронд гэр хороолол хаяагаа тэлсээр удаж байна. Тэр ч байтугай рашааны ундарга дээр айлууд бууж, хашаанд ус туллаа хэмээн заргалдаж байсан удаатай. Рашааны ундарга үе үе хальж, тэр хавийн зөвшөөрөлгүй буусан айлуудын хашаанд тулж ирэх нь энүүхэнд.

Түүнчлэн 2018 онд Архангай аймгийн БОАЖГ-аас Архангай аймгийн Цэнхэрийн халуун рашааны даацыг тодорхойлуулахад даац хэтэрсэн гэсэн дүгнэлт гарч байв. Тухайн үед малын зохист хэмжээ 110 мянга байхаас 320 мянгад хүрсэн байсан гэдэг. 2019 оны байдлаар Цэнхэрийн халуун рашааныг түшиглэн 14.5 га газарт таван жуулчны бааз үйл ажиллагаа явуулж байснаас гадна 30 орчим эко гэр амрагч, жуулчдыг хүлээж авдаг байжээ. Иймд халуун рашааны эко систем жилээс жилд дордож, эко гэрүүд модон жорлон хэрэглэдгийг нутгийн иргэд шүүмжилдэг байна.

Байгаль эх дэлхийгээс бидэнд өгсөн “амин ус”-ыг ариг гамтай хэрэглэх шаардлагатайг, байгалийн эко системийг алдагдуулж болохгүйг ►

Рашаан сувилалд түшиглэсэн аялал жуулчлалын “брэнд” бий болгох боломжтой.

► ухамсарлах хүн тийм ч олон биш байгааг дээрх жишээнүүд илтгэж буй. Тиймээс мэргэжлийн байгууллагууд, судлаачид хамтран Монгол орны олон зуун рашааныг судлан нөөцийг тогтоож, эко системийг алдагдуулалгүйгээр ариг гамтай ашиглах талаар санал зөвлөмж гаргах шаардлага үүсээд байна. Мөн рашааныг зохистой ашиглахын тулд ямар стандарт баримтлах талаар иргэд, олон нийтэд мэдээлж, мэдлэг ойлголтыг нь тэлэх хэрэгтэй байна.

Манай улсад “амин ус”-ыг судалж, хамгаалах ажил энэ мэтээр орхигдож байгаа бол олон улсад рашаан сувиллыг байгалийн эко системийг алдагдуулахгүйгээр аялал жуулчлалтай хослуулан хөгжүүлсэн туршлага олон бий. Тухайлбал, халуун рашаан ихтэй Япон улс олон улсын стандарт, шаардлагад нийцсэн жуулчны бааз, сувиллууд байгуулж гадны хэдэн сая жуулчныг татаж байна. Жилд 12 сая жуулчин Японы халуун рашааныг зорьдог гэсэн тоо бий. Тус улсын 2983 хот тосгонд 27 мянга гаруй “онсэн” буюу халуун рашаан байдаг аж. Өдгөө халуун рашаан нь Япон улсыг тодорхойлох “брэнд” болж, аялал жуулчлалд нь эергээр нөлөөлж байна. Тэр дундаа Японы Шизүока мужийн Изүнокүни хот жилийн аль ч улиралд дотоод, гадаадын жуулчдын хөлд дарагддаг, рашаанаараа алдартай газар болжээ. Изүнокүни хотод халуун рашаанаар үйлчилдэг 30 гаруй дэн буудал, зочид буудал үйл ажиллагаа явуулж байна.

Рашаан сувиллаа үндэсний хэв шинж, ёс заншилтай хослуулан хөгжүүлсэн Японы туршлагаас гадна БНХАУ-ын Хянган аймгийн Рашаант хот нь эмчилгээний чанартай халуун, хүйтэн рашаанаараа алдартай. Тийм ч учраас тус хотыг “Рашаант” гэж нэрлэжээ. Цөөн хүн амтай, уулсын хотгорт орших энэ жижиг хотод рашаанд орж амрах хүсэлтэй гадны жуулчид хэдэн саяараа цугладаг. 75 төрлийн халуун, хүйтэн рашаанаараа Хятад улсад алдартай энэ хот 30 гаруй аялал жуулчлалын компанитай бөгөөд зөвхөн зуны улиралд дотоодын 2.4 сая орчим жуулчин амарч, сувилуулах зорилгоор Рашаантыг зорьдог байна.

Түүнчлэн Тайвань улсын Тайпэй хотод байрлах “Бэйтоу” халуун рашаан 1896 онд нээгдсэн цагаасаа эхлээд өнөөдрийг хүртэл

дотоод, гадаадын жуулчдын хөлд дарагдсаар байна. “Бэйтоу”-г рашаан сувилал төдий бус парк, амралтын ногоон байгууламж бүхий цогцолбор байдлаар хөгжүүлжээ. 2015 оноос эхлэн Тайваний топ аялал жуулчлалын бүсийн нэг болж чадсан. Жилд дунджаар 12 сая жуулчин Тайпэй хотод ирж, эл халуун рашааныг заавал зорин очдог байна. Олон улсад рашаан сувиллыг аялал жуулчлалын салбартай хослуулан амжилттай хөгжүүлж чадсан энэ мэт сайн жишиг олон бий. Рашаан сувиллын буюу алжаал тайлах аялал жуулчлал дэлхий даяар хурдацтай хөгжиж 2015-2017 онд энгийн аялал жуулчлалаас хоёр дахин өсөж, нийт мөнгөн эргэлт нь 639 тэрбум ам.долларт хүрч байжээ.

Манай улсын аялал жуулчлалын салбар 2023 онд нэг сая жуулчин хүлээж авах том “амбиц” тээж байгаа. Үүнд хүрэхийн тулд рашааныг алжаал тайлах аялал жуулчлалтай хослуулж, олон улсын стандартад нийцсэн аялал жуулчлалын “брэнд” бий болговол энэ салбараас хүртэх эдийн засгийн үр өгөөж улам нэмэгдэх боломжтой.

Манай улсын рашааны тоо хэмжээ чамлахааргүй боловч ашиглах хууль эрхзүйн зохицуулалт хангалтгүй, нөөц ямар хэмжээнд байгааг нарийн тогтоогоогүй байна. Геологи-эрдэсийн ухааны доктор З.Нарангэрэл “Монголын рашааны тухай миний ойлголт” номдоо манай орны халуун хүйтэн рашаан сувиллын байршил зөвхөн нутгийн төв хэсэгтээ төвлөрсөн. Тиймээс Монгол орны зах хэсэгт байгаа рашаан булгуудыг ордын хэмжээнд нарийвчлан судалснаар шинэ рашаан сувилал, амралтын газруудыг байгуулж, аялал жуулчлалын зорилгоор хөгжүүлэх бололцоо улам нэмэгдэнэ” хэмээн онцолсон байдаг.

Рашааны ордыг эмчилгээ, сувилгааны зориулалтаар ашиглахын тулд байнгын хяналт тавих шаардлагатай. Гэтэл манай улсад рашаан ус дагасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, нэгдсэн бодлогоор зангидахад менежментийн төлөвлөгөө батлах, рашааны нөөцийг тодорхойлох зэрэг суурь ажлууд орхигдсоор байна. Мөн хүний буруутай үйл ажиллагаа, хайхрамжгүй байдлын уршгаар “амин ус”-ны амь тасарч, ширгэх аюул нүүрлээд байна. ■

ДАХИН АМИЛСАН СОНГОДОГ ЗАГВАР

Тусгай хийц бүхий цагийн зүүтэй, хүрээн дээрээ тахиметр функц бүхий Speedmaster '57 цаг нь 1957 онд анх бүтээгдсэн Speedmaster коллекцийн нэгэн шинэчилэгдсэн загвар юм. Илүүн имгэн загвар, содон өнгө, цаг хугацааг өндөр нарийвчлалтай заах Co-Axial Master Chronometer хөдөлгүүр бүхий энэхүү шинэчлэгдсэн цаг нь хуучны нэгэн хэвийн байдлыг өөр түвшинд хүргэсэн шинэхэн загвар юм. Тэсвэр сайтай уг цаг нь Холливүүдийн алдарт жүжигчин George Clooney-н сонголт болсон Speedmaster коллекцийн хуучрашгүй загвар юм.

SPEEDMASTER '57
Co-Axial Master Chronometer

Ω
OMEGA

OMEGA Boutique
Shangri-La mall F1
75057055

Хөрөнгө оруулалт

Ханнес Такач: Монголд хөрөнгө оруулах боломжийн талаар сайн сурталчлах хэрэгтэй

Европын сэргэн босголт, хөгжлийн банкны (ЕСБХБ) Монгол Улс дахь Суурин төлөөлөгч Ханнес Такачтай гадаадын хөрөнгө оруулалтын орчин, тус банкнаас манай улсад хэрэгжүүлж буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн талаар ярилцлаа.

Нийт 121 төсөл хөтөлбөрөөр дамжуулан 2.11 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийсэн

-ЕСБХБ-ны Монгол Улс дахь үйл ажиллагааны талаарх асуултаар ярилцлагаа эхлүүлэе. ЕСБХБ одоогоор хэдэн төсөл хэрэгжүүлж байна вэ? Манай улсад нийт хэдий хэмжээний зээл, хөрөнгө оруулалт хийсэн талаар мэдээлэл өгнө үү?

-ЕСБХБ 2006 оноос буюу 15 гаруй жилийн өмнөөс Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн. Тэр цагаас хойш Монгол Улсыг зах зээлийн эдийн засагт шилжихэд ЕСБХБ дэмжиж тусалсаар ирсэн бөгөөд ихэвчлэн уул уурхайн бус салбарт ажилладаг жижиг дунд аж ахуйн нэгж, компаниудад санхүүжилт олгох замаар

хувийн хэвшилд хамгийн их хөрөнгө оруулдаг байгууллага болоод байна. Манай ихэнх төсөл дотоодын аж ахуйн нэгжүүд, банктай холбоотой хэрэгждэг.

2006 онд ХасБанканд анхны зээлээ олгосноос хойш бид ХААН Банк, ХасБанк, ХасЛизинг, Транскапитал зэрэг дотоодын санхүүгийн байгууллагуудтай нягт хамтран ажиллаж байна. Өнөөг хүртэл бид 535 сая ам.долларын үнийн дүн бүхий нийт 190 мянга гаруй зээлийг бичил, жижиг, дунд бизнесүүдэд олгожээ.

Сэргээгдэх эрчим хүчийг дэмжих нь манай банкны Монгол дахь үйл ажиллагааны нэг чухал хэсэг юм. ЕСБХБ нь Сайншанд, Салхит, Цогтцэций салхин цахилгаан станцуудын барилгын ажлын санхүүжилтийг дэмжиж ажилласан бөгөөд эдгээр станцууд нь өдгөө Монгол Улсын нүүрсхүчлийн хийн ялгарлыг бууруулах, эрчим хүчний эх үүсвэрийг ►

► төрөлжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулсаар байна.

Уул уурхайн бус салбарыг дэмжих манай банкны хүчин чармайлт нь Витафит, АПУ, М-Си-Эс, Тэсо груп, Сүү ХК зэрэг олон компанид үр дүнгээ өгсөн. Нийт 2500 гаруй малчин өрхтэй хамтран ажилладаг Сүү компани ЕСБХБ-ны тусламжтайгаар автомашины парк шинэчлэлийг амжилттай хийж байна. Сүүлийн 16 жилийн турш бид Монгол Улсын уламжлалт аж үйлдвэрийн салбарыг дэмжсээр ирсний нэг нь ноолуур үйлдвэрлэл бөгөөд бид “Товь” ХК зэрэг байгууллагад зээл олгож байсан.

Түүнээс гадна орчин үеийн шинэлэг бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг дэмжиж ажиллаж буйн нэг жишээ нь эм үйлдвэрлэлийн томоохон компани болох “Монос” групп, логистикийн “Терра экспресс” компанитай өрнүүлж буй хамтын ажиллагаа болж байна.

Нийт 600 гаруй бичил, жижиг, дунд бизнес, тэр дундаа алслагдсан орон нутгийн аж ахуйн нэгжүүд Европын холбооны дэмжлэгтэй, ЕСБХБ-ны хэрэгжүүлсэн төрөл бүрийн зөвлөх төслүүдэд хамрагджээ. Тэдний талаас илүү нь эмэгтэй удирдлагатай бизнесүүд юм. Эдгээр төслийн үр дүнд 5000 орчим шинэ ажлын байр бий болж, төсөлд хамрагдсан аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааны бүтээмж, ашигт ажиллагаа нэмэгдэж, бүтээгдэхүүний нэр төрөл нь өссөнийг дурдахад таатай байна.

Сүүлийн үед бид зам тээврийн сүлжээ, дүүргүүдийн дулааны шугам сүлжээ, усжуулалт, үерийн хамгаалалт, хог хаягдлын менежмент, цахилгааны шугам сүлжээ зэрэг нэн чухал дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн төслүүдийг дэмжин ажиллаж байна.

Өнөөг хүртэл ЕСБХБ 121 төсөл хөтөлбөрөөр дамжуулан 2.11 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалтыг Монгол Улсад хийгээд байна. Нийт санхүүжилтийн 93 хувийг хувийн секторт олгожээ.

Ташрамд дурдахад, ЕБСХБ ирэх таван жилийн (2022-2027) шинэ стратеги төлөвлөгөөг тодорхойлоод байна. Үүнд залуучуудын бизнес эрхлэлт, стартап, нийлүүлэлтийн сүлжээний санхүүжилт зэрэгт зориулсан тусгай хөтөлбөрүүд багтаж байгаа. Мөн Монгол Улсын тогтвортой хөгжил, цахимжилт, хамгийн гол нь ногоон эдийн засаг руу хийх шилжилтийг дэмжих санхүүгийн

бүтээгдэхүүнийг бид санал болгоно.

-Хувийн хэвшилтэй нягт хамтран ажилладаг байгууллагын хувьд манай улсын бизнесийн орчин болоод хувийн хэвшлийн хөгжлийг хэрхэн үнэлдэг вэ?

-Хувийн хэвшлийг хөгжүүлэхийн тулд эдийн засагт хувийн хэвшлийн оролцоог дэмжсэн хууль эрхзүй, зохицуулалтын таатай орчныг бий болгох нь чухал юм. Хувийн хэвшлийг эдийн засгийн хөгжлийн зүтгүүр болгон хөгжүүлэх нь Засгийн газрын зорилго байх ёстой бөгөөд харин Засгийн газар нь зохицуулагч, боломж олгогч, эдийн засгийн үйл ажиллагааны хурдасгуурын үүрэг гүйцэтгэдэг байх нь зүйтэй.

Өнөөгийн нөхцөлд эдийн засагт төрийн өмчит компаниуд ихээхэн оролцоотой байна. Зарим салбарт хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжүүд илүү сайн, бүтээмжтэй ажиллах боломжтой. Тиймээс өрсөлдөх боломжоор хангаж, улсын болон хувийн компаниудад ажиллах, бүтээх ижил орон зайг бий болгож өгөх нь чухал юм. Учир нь төрийн өмчит компаниуд дэмжлэг, баталгаа, хангамж, тэтгэмж гээд олон төрлийн хамгаалалт, давуу талыг эдэлдэг. Үүний улмаас төрийн өмчит компаниуд нь хувийн хэвшилтэй харьцуулахад өрсөлдөөнд илүү давуу тал олж авч байна. Хувийн хэвшил илүү сайн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нийлүүлэх боломжтой нь тодорхой бол тэдэнд боломж олгох л хэрэгтэй.

Бизнесийн өндөр боломжтой, ирээдүйтэй, хэдий жижиг боловч амжилтад хүрэх боломжтой стартапууд гарч ирж байна. Тэдний ихэнх нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүд юм. Чухам эл сегментэд ЕСБХБ илүүтэй анхаарч, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэг. Ажлын байр хамгийн их бий болгодог ЖДҮ, ялангуяа уул уурхайн бус салбарын аж ахуйн нэгжүүд нь хөрөнгө бага шаарддаг, экспортын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх ихээхэн нөөц боломжтой байдаг.

Нэмж хэлэхэд ийм компаниуд нь хот суурингаас гадна хөдөө орон нутагт ажлын байр ихээр бий болгодог. Монгол Улсын тогтвортой хөгжилд ЖДҮ-ийн хөгжил болон уул уурхайн салбараас үл хамаарсан, эдийн засгийн төрөлжилт маш чухал.

-Гадаадын хөрөнгө оруулагчдад таатай бус хандаж буйн улмаас сүүлийн жилүүдэд ГШХО ихээхэн буурлаа. Гадаадын хөрөнгө

Хувийн хэвшлийг эдийн засгийн хөгжлийн зүтгүүр болгон хөгжүүлэх ёстой

► оруулагчдад эерэг мессеж өгч, тэднийг эргүүлэн авчрахын тулд Монгол Улс юу хийх ёстой вэ? Хууль эрхзүйн ямар шинэчлэл хийх шаардлагатай гэж та бодож байна вэ?

-Хөрөнгө оруулалтын таатай орчин болон түүний ач холбогдлыг гадаад, дотоодын холбогдох бүхий л талууд сайтар ойлгох нь хөгжиж буй улсыг хөгжилд хүргэх нэг чухал хүчин зүйл юм. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн орчин бий болгох, хууль эрхзүйн зохистой тогтолцоотой байх, мөн ажлын байр бий болгох, ядуурлыг бууруулах, Монголын ард иргэдийн баялгийг нэмэгдүүлэхэд ГШХО ямар үүрэг гүйцэтгэдэг талаарх иргэдийн ойлголт сайжрах нь амжилтын бас нэг нууц гэж болно. ГШХО нь нийгэм-эдийн засгийн хөгжилд эерэг хувь нэмэр оруулдаг нь маргаангүй юм.

Засгийн газраас санаачилж, төлөвлөн хэрэгжүүлж буй шинэчлэлүүд, Оюутолгойн асуудлаар Рио Тинто компанитай тохиролцсон, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулахад чиглэсэн санаачилгууд зэрэг нь макро эдийн засгийн сорилтоор дүүрэн олон улсын адармаатай ийм нөхцөлд ч ГШХО-ыг татах боломжийн цонхыг нээж өгч болно. Хөрөнгө оруулалтын төлөө улс орнууд хоорондоо маш их өрсөлдөж байгаа гэдгийг ойлгох, урт хугацааны тогтвортой байдал, хөрөнгө оруулалтын таамаглаж болохуйц орчин хэрэгтэй байна. Дэлхий даяар ГШХО-ын төлөө өрсөлдөж байгаа учир хөрөнгө оруулагчдыг яагаад татах ёстой вэ гэдгээ Монгол Улс харуулах хэрэгтэй. Хөрөнгө оруулалтын орчин тогтвортой, таамаглаж болохуйц байх юм бол гадаадын болон дотоодын хөрөнгө оруулагчид урт хугацааны хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө гаргаж чадах юм. Тогтвортой байдал, бага эрсдэл нь хөрөнгө оруулагч нарт богино хугацааны өндөр ашгаас илүү чухалд тооцогддог.

ГШХО-ыг татах, хадгалж авч үлдэхэд хэрэгтэй өөр нэг чухал хүчин зүйл бол одоо байгаа болон хийхээр төлөвлөсөн суурь дэд бүтцийн хүртээмж, логистик, мэргэжилтэй ажиллах хүчний олдоц юм.

Шаардлагатай хууль, зохицуулалтын шинэчлэлийн тухайд гэвэл одоо яригдаж буй Хөрөнгө оруулалтын хуулийн шинэчлэл нь тун чухал бөгөөд оролцогч талуудыг хамарсан хэлэлцүүлгүүд эхлээд байгаа нь зөв алхам. Дампуурлын тухай хууль, шүүхээс гадуур

маргаан шийдэх, хууль сахиулах байгууллагуудыг чанаржуулах гээд эрхзүйн санал санаачилгыг мөн бодолцох хэрэгтэй.

Нэмж хэлэхэд, төр-хувийн хэвшлийн харилцааг дэмжиж, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг Монгол Улс руу татах үүрэг бүхий Гадаадын хөрөнгө оруулалтын зөвлөлийг өдгөө хүчин төгөлдөр мөрдөж буй олон улсын стандартын дагуу байгуулахыг бид зөвлөж буй. Энэ мэт санал, санаачилгыг ЕСБХБ дэмжиж ажиллахад бэлэн, энэ талаар холбогдох талуудтай ярилцаж эхлээд байна.

-Цар тахал нь бизнес, улсын төсөвт ихээхэн сөрөг нөлөө үзүүлж буй энэ цаг үед ГШХО улам үнэ цэнтэй, чухал болж байна. Манай улсын эдийн засгийн онцлогийг тооцвол ойрын хугацаанд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татаж, энэхүү хямралыг даван туулахын тулд бид ямар чиглэл, салбарт илүү анхаарах ёстой вэ?

-Улс орнуудын эдийн засагт асар их нөлөө үзүүлсэн Ковид-19 цар тахлын дараа Украины эсрэг ОХУ-ын дайнаас шалтгаалж Монгол зэрэг Төв Азийн улсууд давхар сөрөг нөлөөнд өртсөн. Энэ нь эдийн засгийн харилцаанд нөлөөлж, нийлүүлэлтийн сүлжээнд цохилт боллоо.

Нийлүүлэлтийн сүлжээний доголдол нь энэ бүс нутагт бүхэлд нь сөргөөр нөлөөлж байгаа ч ОХУ-аар транзит тээвэр нь хамгийн их дамждаг Монгол зэрэг улсад нэн хүндээр тусаж байна. Энэ нь макро эдийн засгийн сорилт болж, хөрөнгө оруулалтад ч нөлөөлж байна.

Тиймээс Монголд хөрөнгө оруулах болон бизнес эрхлэх урт хугацааны боломжийн талаар илүү сайн сурталчлах, боломжит хөрөнгө оруулагчдад мэдээлэл өгөх нь хэзээ хэзээнээс илүү чухал болж ирлээ.

Уул уурхайгаас гадна урт хугацаандаа амжилтад хүрэх салбарууд бол сэргээгдэх эрчим хүч, хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр болон боловсруулах үйлдвэр, мэдээллийн технологи, харилцаа холбоо, зочлох үйлчилгээний салбар, аялал жуулчлал юм. Мөн нийлүүлэлтийн сүлжээ тасалдаж байгаа учраас бүс нутагтаа, нэн ялангуяа Төв Азийн улсуудад бараа бүтээгдэхүүн ханган нийлүүлэх, байр суурь олох боломж Монголын компаниудад бий. ■

Хөндүүр сэдэв

Нүүрсэнд талархахын учир

Монгол Улсын нэн шинэ түүхэнд, тэр дундаа улс төрийн тавцанд тодоор бичигдэх үйл явдал жавар тачигнасан энэ өдрүүдэд өрнөж байна. Нүүрсний хулгайчдын эсрэг энэхүү жагсаал, тэмцлийн ач холбогдол, цар хүрээ нь одоо бүрэн ойлгогдохгүй байж мэдэх ч магадгүй 10 жилийн дараа дунд сургуулийн түүхийн сурах бичигт орж, ирээдүйд Монгол Улсыг авч явах жирийн иргэд, хууль тогтоогчдын хувьд сургамж, туршлага болон үлдэх асар чухал үйл явдал мөн билээ.

Нүүрс болон эдийн засаг

Нүүрсний хулгайн хэрэгт сэрдэгдсэн УИХ-ын нэгэн гишүүн “Тавантолгойн ордыг хаана

байдгийг мэдэхгүй” гэж мэлзэв. Арай л нүүрс гэж юу болохыг мэдэхгүй гэж хэлсэнгүй. Ингэхэд нүүрсний салбараа бид хэр сайн мэдэх билээ?

Оросын нэрт эрдэмтэн И.Майский 1921 онд хэвлүүлсэн “Орчин үеийн Монгол” номдоо “Монголын цорын ганц жинхэнэ үйлдвэрийн газар нь Өргөөгөөс 35 бээрийн зайд орших Налайхын чулуун нүүрсний уурхай юм. Энэ уурхай 1915 онд ашиглалтад оржээ” хэмээн бичсэн. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын анхны нүүрсний уурхай нь Налайх билээ. Орчин цагийн монголчууд социализмын жилүүдэд цахилгаан станцдаа вагон вагоноор, хот суурин газрын иргэд Зил-130, Газ-53 зэрэг машинаар нүүрсийг тээвэрлэн авч ашиглан цахилгаан дулаан гарган

Нүүрсний салбар улсын төсвийн гуравны нэгийг дангаараа бүрдүүлдэг

Энэ нь нүүрсний хулгайчдын орлогыг өсгөх сайхан боломж байлаа.

► авч, гэр орноо дулаацуулж байсан бол зах зээлд шилжсэн он жилүүдэд портертой нүүрс моодонд орж, харин сүүлийн 10-аад жил хэдэн зуун тонны даацтай нүүрс тээврийн машинууд өмнийн говьд тоос татуулан давхих болов.

2008 оноос БНХАУ коксжих нүүрсний экспортлогч орноос импортлогч орон руу шилжсэнээр манай улсын нүүрсний эрэлт нэмэгдэж, Монгол нүүрс үнэ цэнтэй болж эхэлсэн юм. 2011 онд л гэхэд Монгол Улс мөнхийн өрсөлдөгч гэж болох Австрали, Канад, АНУ, Индонез, ОХУ улсуудыг давж, урд хөршийн нүүрсний нийт импортын 45 хувийг бүрдүүлж байв. 2012 онд нүүрсний экспортын биет хэмжээ 28 сая тоннд хүрч, орлого нь 3.3 тэрбум

ам.долларт хүрсэн юм. Харин 2019 онд 35.4 сая тонн нүүрс экспортолж, түүхэн дээд хэмжээндээ хүрсэн бол энэ оны эхний 11 сарын байдлаар 26 сая тоннд хүрээд байна. Энэ хэрээр эдийн засагт, тодруулбал гадаад валютын урсгал, экспортын хэмжээнд, дамаа Монголын иргэн бүрийн аж амьдралд нүүрсний салбарын гүйцэтгэх үүрэг асар өндөр болсон.

Бүхэлд нь авч үзвэл 2021 оны байдлаар уул уурхайн салбар Монгол Улсын ДНБ-ий 24 хувь, аж үйлдвэрийн салбарын 69 хувь, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын 77 хувь, экспортын 93 хувийг тус тус эзэлж байна. Уул уурхай, тэр дундаа нүүрс нь валют олж ирж, монголчууд бид түүнийг хэрэглэн амьдарч байгаа юм. Нүүрсний ►

Гэрэл зургийг А.Никольский (AP)

► салбар улсын төсвийн гуравны нэгийг дангаараа бүрдүүлдэг гэсэн статистик бий.

Энэ хэрээр мөнгө цагаан, нүд улаан болсон улс төрчид, төрийн өндөр дээд албан тушаалтан, төрийн агентлаг, зохицуулагч байгууллагуудын дарга нарын шуналыг нүүрс соронз мэт татах болов. Тэртээ 2013 онд “Тавантолгой транс” зэрэг компанид тухайн үеийн Зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын алба хаагчид нэгжлэг хийж байсан түүхтэй. Гэвч УЕПГ, ЦЕГ-ын өндөр албан тушаалтнууд нэгжлэгийн ажиллагааг зогсоож, мөн оны арваннэгдүгээр сард нь хэргийг хааж байв.

Ирэх жилүүдэд нүрсний экспортын хэмжээ, түүнээс олох орлогыг нэмэгдүүлэх боломж Монгол Улсад бий. Энэ нь мөн нүүрсний хулгайчдын орлогыг өсгөх сайхан боломж болох байлаа. Гэвч...

- Нууцын зэрэглэлд байсан есөн гэрээг олон нийтэд ил болгов. “Цаашид Засгийн газар нууцын гэрээ байгуулахгүй. Үндэсний аюулгүй байдал нэрээр гэрээг нууцалдаг байдлыг үүгээр дуусгавар болгоно” гэж Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын дарга Д.Амарбаясгалан мэдэгдэв.
- Нүүрсний хулгайн хэрэгт холбогдсон нэр бүхий албан тушаалтнуудын нэрсийг зарлав.
- Нүүрсний тээвэрлэлт болон бусад хууль бус асуудлыг АТГ болон цагдаагийн байгууллага хамтран шалгаж эхэллээ.
- Нүүрс тээвэрлэлтэд оролцдог, “Эрдэнэс тавантолгой” ХК-ийн тендерт сүүлийн 11 жилд оролцсон дотоод, гадаадын компаниудын нэрс ил болов
- Ерөнхийлөгч асан Х.Баттулгыг АТГ-аас дуудаж мэдүүлэг авсан
- Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг УИХ-аар хэлэлцэхээр боллоо. Уул уурхайн биржийн хууль, Төрийн өмчит үйлдвэрийн газруудыг олон нийтийн болгох багц хууль, Баялгийн сангийн тухай хууль, Хуримтлалын нэгдсэн сангийн тухай хуулийн төслүүдийг ойрын өдрүүдэд Засгийн

Газраас УИХ-д өргөн мэдүүлнэ.

- Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг анхны хэлэлцүүлэгт шилжүүлэв. Ингэснээр, авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдож, шүүхээр шийтгэгдсэн этгээдийн нийтийн албанд ажиллах эрхийг бүх насаар хасах, өршөөл, уучлал үзүүлэхгүй байх, бүх шатны сонгуульд өрсөлдөх эрхийг хасах, хөрөнгө, орлогыг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан эсэхээс үл хамааран хурааж, улсын орлого болгох, авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, тэр дундаа хахууль авах гэмт хэргийн ялын дээд хэмжээг 12-20 жилийн хорих ял болгон нэмэгдүүлэх зэрэг өөрчлөлтийг оруулахаар тусгажээ.

Нүүрс болон улстөр

Монголд нүүрсний мафи байгаа тухай яриа эртнээс сонсогдож ирсэн. Гэхдээ бодитоор тэмцэж, буруутныг олж гэсгээсэн бодит кэйс байхгүй. Харин энэ оны аравдугаар сараас өрнөсөн нүүрсний хулгайчдын эсрэг тэмцэл бодит үр дүнгээ нэгэнт өгч эхэллээ. Нүүрстэй үй зайгүй “үерхдэг” улстөрчид, эрх мэдэлтнүүдэд бодитой аюул нүүрлэв. Гэмтнийг олж шийтгэхэд чиглэсэн монголчуудын эл тэмцэл өнөөдөр улс төрийн тавцанд дараах ахиц дэвшлийг авчраад байна.

Хэрэв монголчууд нүүрсний хулгайчдын эсрэг тэмцлийг эхлүүлээгүй бол дээр дурдсан өөрчлөлт, шинэчлэлт огт хийгдэхгүй байв. Өөрөөр хэлбэл, нүүрс хэмээх “буянтай” түүхий эдийн экспортын орлого дээр улстөр, бизнесийн бүлэглэл, хувь тоглогчид найрласаар байх байлаа. Тиймээс нүүрсэнд, нүүрсний хулгайн эсрэг тэмцэгч хүн бүрд талархаж.

2023 он гарахад хэдхэн өдөр үлдээд буй энэ үед хундаганы үг хэлэх нь тохиромжтой болов уу. “2023 онд Монгол Улсын нүүрсний экспорт улам нэмэгдэх болтугай. 2023 онд нүүрсний хулгайч нарыг улам олноор илрүүлж, шударга үнэн ялах болтугай. Хэрэв тэгэх аваас Монголын эдийн засаг сэргэж, Монголын нийгэмд шударга ёс тогтож эхэлнэ. Тиймээс нүүрсний төлөө, нүүрсний хулгайчидтай тэмцэгчдийн төлөө хундагаа өргөө”. ■

Нүүрстэй үй зайгүй “үерхдэг” улстөрчид, эрх мэдэлтнүүдэд бодитой аюул нүүрлэв.

Мал аж ахуй

Бэлчээрийн даац: Талын Монгол цөлийн Монгол болох нь

Ц.ЭНХ-АМГАЛАН
(Монголын
Бэлчээрийн
нэгдсэн холбоо,
судлаач)

Бэлчээрийн даац хэтрэлт

“Аливаа юмс сайнтай бас муутай байдаг” гэж арга билгийн ухаанд нэвтэрсэн ардын маань хэлж ярьдагчилан, 1990-ээд оноос шуургалсан ардчилал, зах зээлийн “цэнхэр” салхи сайнтай бас муутай байсны нэг жишээ нь бэлчээрийн даац хэтрэлт юм. Бэлчээрийн даац хэтрэлтийн улмаас ган зуд урьд байгаагүйгээр ойр ойрхон тохиож, цөлжилт улам хурдаа авч байгааг үгүйсгэх аргагүй. Энэ нь ардчиллын сайн, муу гэхээсээ ардчилал, хүний эрх, зах зээлийн эдийн засгийг монгол хөрсөнд бойжуулж буй манайхны, юуны урьд манай улс төрчдийн л сайн, муугийн асуудал байх аа.

Өнгө мөнгө, зах зээл гэдэг нь өчнөөн зуун жилд хадгалагдаж ирсэн мал сүргийн зүй зохистой бүтцийг тэр чигээр нь сүйрүүлж орхив. Хотоор дүүрэн хониныхоо сайндаа л арав, хорин хувьд нь ямаа байлгадаг уугуул малчдын холыг харсан ухаан хэнд ч хэрэггүй болов. XVIII зууны Англид “хонь нь хүнээ барьж идэв” гэж К. Маркс шогширч байсанчлан XXI зууны Монголд “ямаа нь хонио барьж идэх” болов. Учир нь “зах зээлийн боловсролд түргэн суралцаж буй” манай орчин үеийн малчид ямааны ноолуур үнэд орохтой зэрэгцэн “хожим хойчоо биш, хоногийн хоолоо бодож” хонь болгоноо ямаа болгох “их үйлсийг “яаравчлан” эхлүүлэв. Ноолуур нь ямаанаасаа үнэтэй болж, нэг намрын дотор хэдэн арван, магадгүй зуун мянган ямаа нядлан, ноолууртай арьсыг нь бөөн бөөнөөр урагш нь гаргаж байсан түүх саяхных билээ. Нэгэнт ямаа ашигтай, ямааны ноолуур үнэтэй болохоор ямаагаа өсгөх гэж малчин болгон уралдацгаана. Гэтэл “ямаа олдвол ягдахын цондон” гэсэн ардын мэргэн үгс юуг сануулж байна вэ?

Ямаа зуны цагт хорж хэвтдэггүй, залхуу бага, сэргэлэн сэргэг учир олон хонин дунд цөөн хэдэн ямаа байхад нийт хонин сүрэг үдийн халуунд хорж хэвтэх нь бага, ямаагаа дагаад идээшлэх

цаг нь их тул ямааг зохистой харьцаагаар хонин сүрэгтэй хамт малладаг байжээ. Гэтэл нийт богийн ихэнх нь ямаа байх эсвэл дан ямаан сүрэг нь бэлчээрийг маш хорлонтойгоор сүйтгэж орхидгийг манай малчид бүр эртнээс мэддэг тул хонь, ямаан сүргийн харьцааг ямагт хатуу барьсаар ирсэн байна. Ямаа нь юуны түрүүнд нялх ногооны навч найлзуурыг хазаж биш, зулгааж иддэг тул, бэлчээр сүйтгэх талдаа хониноос хэд дахин илүү тул дээрх алдартай мэргэн үг гарсан бололтой. Гэвч төрийн зохицуулалтгүй зах зээлийн бодлогын үр дагавар бол хэн нь түрүүлж идэж, хэн нь хожих л юм даа. Ямаа нь хониноосоо түрүүлж идэж, ямаачин нь хоньчноосоо түрүүлж баяжих нь чөлөөт зах зээлийн жам ёс, өрсөлдөөний үр дагавар биш гэж үү?

Мөн ган зудад хамгийн тэсвэртэй, малчин хүнийг ямагт малтай нь үлдээдэг тэмээн сүргээ тавагных нь тоогоор үнэлж, бөөн бөөнөөр нь нядлан сүйтгэх дөхсөн.

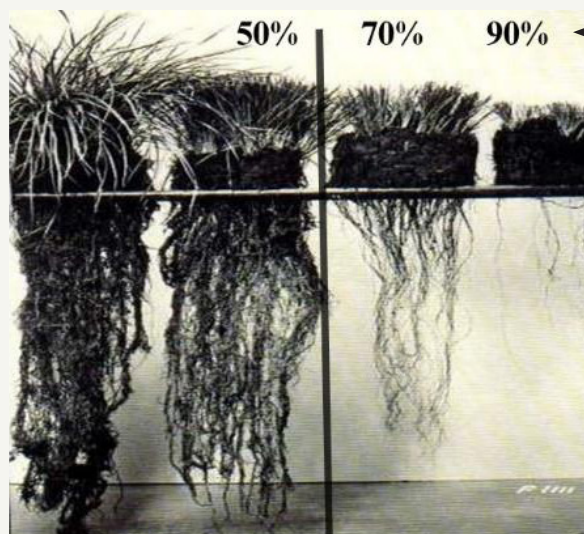
“Дөрвөн цагийн улиралд дураараа нүүдэллэх нутагтай” малчид маань дураараа нүүдэллэх нутагтаа нүүдэллэж өгөхгүй, аль нэг сум суурин, гол булаг, эсвэл худаг сахин, түүнээ тойрон жилийн турш хагас суурин байдлаар аж төрдөг болсноос хойш тодорхой бүс нутгийн бэлчээрийн даац харьцангуй ихээр нэмэгдэж, бэлчээрийн талхагдал үүсгэн, энэ нь бусад бүс нутгийн бэлчээрийн ачааллыг нэмэгдүүлэн, Монголын бэлчээр нутаг тэр аяараа талхагдах муу үр дагаварт хүргэж байна. Энэ нь яваандаа талын Монгол цөлийн Монгол болох бүрхэг ирээдүйг ойртуулж буйг анхаарах цаг аль хэдийнээ болжээ.

Ийнхүү бэлчээрийн даац хэтрэлт, бэлчээрийн талхагдал нь эмзэг, нимгэн хөрстэй Монголын газар нутагт ган, зудын давтамж улам ихэсч, хил хязгааргүй цөлжилт нүүрлэхийн үндсэн шалтгаан болоод байна.

Тодорхой нөхцөл, зүй тогтол, цаг хугацааны хэмнэлийн дагуу байгаль эх хийгээд орчлонгийн ►

Энэ нь
яваандаа
талын монгол,
цөлийн Монгол
болох бүрхэг
ирээдүйг
ойртуулж буй.

Бэлчээрийн ургамал ачааллаас хамааран хэрхэн доройтож байгаа зүй тогтол

← Ашиглалтын түвшин

Навчны ашиглалт	Үндэсний гэмтэл
10%	0%
20%	0%
30%	0%
40%	0%
50%	2-4%
60%	50%
70%	78%
80%	100%
90%	100%

► шим мандал нь өөрөө өөрийгөө нөхөн төлжүүлж, сэргэн амилж, эргээд бидэндээ үржил шимээ хайрладаг жамтай билээ. Байгаль эхийн энэхүү гайхамшигт зүй тогтол нь газрын хөрсний шим тэжээл, бэлчээр, ургамалд ч мөн адил хамаатай бөлгөө.

Тийм учраас байгалийн хөрс, бэлчээр ургамлыг хамгаалах, бэлчээрийн даацыг хэтрүүлэхгүй, талхагдуулахгүйн тулд ямархан зохистой харьцааг баримталж, хүний үйл ажиллагааг хэрхэн зохицуулах талаар олон улсын эрдэмтэд олон төрлийн шинжилгээ судалгаа, хэмжилт, туршилт явуулж, тодорхой дүгнэлт хийж, аргачлал боловсруулсан байна.

Тухайлбал, хөрснөөс цухуйж гарсан ургамлын зөвхөн 50 хувиас дээшгүйг малд идүүлж, үлдсэн 50 хувийг хөндөхгүй үлдээж чадвал бэлчээрийн талхагдал эрчимтэй өсөхгүй байх тухай 50/50 гэж нэршсэн аргачлалыг олон улсын эрдэмтэд боловсруулжээ. Хөрс нь бүрхүүл ургамлын навч найлзуураар дамжуулан үржил шимээ авдаг, нөхөн төлждөг тул дээрх харьцааг баримтлах буюу бэлчээрийн даацыг хэтрүүлэхгүй байх нь хөрсийг хамгаална гэсэн үг юм.

Дунд сургуулийн ургамал зүйн хичээлд заадагчилан, ургамал ногоо нь хөрсөн дэх ус чийгийн тусламжтайгаар нарны илч гэрэл, агаар дахь нүүрс хүчлийн хийг өөртөө шингээж, шимт

бодисыг боловсруулах явдлыг фотосинтезийн үзэгдэл гэдэг бөгөөд энэ нь манай дэлхий дээрх амьдралын үндсийн үндэс билээ.

Ургамлын навч найлзуурыг тасдаж гэмтээх явдал дээрх 50/50 харьцаанаас хэтэрвэл фотосинтезийн үзэгдэл явагдахаа больж, ургамал нь шим тэжээлээр дутагдан, хэсэгхэн хугацаанд үндэснийхээ суурь шимээр тэжээгдэх боловч, улмаар үндэс ёзоороо идэж дуусгаад, үхжиж эхэлдэг.

Бэлчээрийн даац хэтэрсэн нутаг орны ургамал, хөрс хэрхэн доройтож, улмаар устаж үгүй болдгийг дараах зургаас харж болно. Бэлчээрийн ургамлын навчны ашиглалт 50 хүртэл хувь байхад үндэсний гэмтэл бараг байхгүй, хамгийн ихдээ 2-4 хувь байгаа бол 50 хувиас давуулан ашиглаад ирэхээр үндэсний гэмтэл ямар хурдацтай явагддагийг эрдэмтэд ийнхүү илрүүлсэн байна.

Дээрх зурагт харуулж буй зүй тогтлоос бид бэлчээрийн даац хэтэрсэн аймаг сумдын нутагт ургамлын үндэс доройтож, улмаар устаж үгүй болох аюул нүүрлээд буйг тодорхой харж байна. Энэ байдал сүүлийн 20 гаруй жилийн турш үргэлжилсээр иржээ.

Малд идэмжтэй, тэжээллэг өвс ургамлын гарц, төрөл зүйл жил ирэх тусам буурсаар байгаа тухай хөдөө орон нутгийн малчид ам дамжин ярьж байна. ►

Монгол орны нутаг дэвсгэрийн 8.3 хувь нь ойгоор бүрхэгдсэн, 41.3 хувь нь говь, цөлийн бүсэд хамаарагдах тул экологийн хувьд “өндөгний хальс” шиг хэврэг

**Уламжлалт
нүүдлийн
аж ахуйн
гол онцлог
болсон нүүдэл
хийх, бэлчээр
сэлгэх явдал
нь чухал ач
холбогдолтой
хэвээр байна.**

► Монгол эрдэмтэд бэлчээр нутгийн нахиалан ургах хугацаагаар нь дараах байдлаар судлан тогтоожээ: 1) Хавар эртийн, 2) Хаврын, 3) Зун эртийн 4) Зуны, 5) Зун оройн гэж тав хуваадаг байна. Мөн мал сүрэг идээшлүүлсний дараа, эсвэл өвсийг нь хадаж авсны дараа бэлчээрийн ургамал төлжин ургахад ойт хээр, уулын хээрт 24-36 хоног, хоёр дахь удаагаа таслахад 36-45 хоног шаардагддаг. Энэ үеийг заавал тооцоолж, бэлчээрийн ачааллыг бууруулж, зохицуулахгүй бол бэлчээрийн ургац, төрөл зүйл, үржил шим жил ирэх тутам улам доройтох нь тодорхой. Иймд уламжлалт нүүдлийн аж ахуйн гол онцлог болсон нүүдэл хийх, бэлчээр сэлгэх явдал нь чухал ач холбогдолтой хэвээр байна.

Бэлчээрийн ургамлын төлжин ургах нөхцөлийг хангах, олон жилийн туршид ургацыг бууруулахгүй үр ашигтай ашиглахад чиглэсэн энхүү арга хэмжээг орчин үеийн эрдэмтэд “бэлчээрийн сэлгээ” гэдэг. Хашир туршлагатай малчид хаврын бэлчээрийг зун, намартаа нөөцөлж, дотор нь алсын, ойрын нөөц гэж хуваарилан ашигладаг байжээ. Ингэж чадвал мал тэжээлгүйдэхгүй, гагцхүү малын хариуллага маллагаанд анхаарах болно. Уг нь улирал бүрийн бэлчээрийг дотор нь хэд хэдэн зурваст хувааж,

ээлж дараатай нарийн хуваарьтай ашиглах шаардлагатай. Хавар өвс ногоо дахин хэнзлэх тодорхой үе бол дөрөвдүгээр сараас зургадугаар сар хүртэл. Энэ үеэр хөрснөөс цухуйсан болгоныг мал түүгээд идээд байвал цааш төлжин ургах чадвар нь алдагдсаар яваандаа алга болно. Эцэг өвгөд маань бидний багад “нялх ногоо битгий зулгаа” гэдэг байж билээ. Энэ их учиртай. Хавар бэлчээрийн ургамал сэргэн ургаж эхлэх үе бол хамгийн эмзэг юм. Нялх үед нь ургамлыг малд ойр ойрхон идүүлэхэд нөөц шим тэжээлийн бодис шавхагдаж, нахиа найлзуур нь сэргэн ургах чадваргүй болдог. Хур тунадас сайн жил байлаа ч нэгэнт туйлдсан ургамалцаг агаарын тохиромжтой нөхцөлд ч бүрэн чадавхаараа нөхөн төлжих боломжгүй болж байна гэсэн үг.

Бэлчээрийг ашиглах эрчим нэмэгдэхэд бэлчээрийн бүтээмж ба малын ашиг шимийн үзүүлэлт хоорондын харилцан шүтэлцээ сөрөг үр дүнд хүрдэг зүй тогтол байдаг. Энэ нь ургамлыг эрчимтэй ашиглах тусам ногоон навчны талбайн хэмжээ багасч, нарны эрчим хүчийг хүлээн авч химийн энерги болгон хувиргах боломж буурна. Өөрөөр хэлбэл, ногоон ургамлын хөрсний үржил шим, чийгийг ногоон ургац болгон хувиргах чадвар доройтно гэсэн үг. ►

► Өнөө үед бэлчээрийг төлөвлөгөө, зохицуулалтгүй ашиглаж байгаа нь бэлчээрийн ургамалд нөхөн төлжих хугацаа, боломж олгохгүй байна. 1990-ээд оноос өмнө бэлчээр ашиглалтыг их нарийн төлөвлөдөг байжээ. Жишээ нь 1980-аад оны хүн амын хүнсний хэрэгцээ, дотоодын боловсруулах үйлдвэрүүдийг түүхий эдээр тогтвортой хангах 2000 он хүртэлх төлөвлөгөө гаргахдаа бэлчээрийн даацын норм нормативыг зун, намар 87.4 сая хонин толгой буюу, өвөл хаварт үүнээс бараг хоёр дахин бага 49.9 сая хонин толгой мал тэжээх бололцоотой гэж гаргаж байжээ. Ингэхдээ 1960-1970-аад оны 10 жилийн судалгааны бүрэн хэмжээний дүгнэлт дээр үндэслэн тогтоосон байдаг. Гэтэл одоо бэлчээрийн талбайн хэмжээ тэр үеийнхээс 20 сая га- гаар багасч, бэлчээрийн ургац талхагдаад буурсан байхад таван толгойгоор 66.2 сая толгой, хонин толгойд шилжүүлснээр 110,270,000 болсон байдаг. Доктор С. Цэрэндаш нар 2000 онд хийсэн судалгаандаа өнтэй жил дунджаар 86 сая гаруй хонь, харин гантай жил 57 саяас хэтрүүлэхгүй байх, өөрөөр хэлбэл 100 га бэлчээрийн талбайд 62 хонь бэлчээрлүүлэх экологийн даацтай гэж тооцсон байдаг.

Малын тоо үнэмлэхүй хэмжээгээр өсөж, нүүх газар, сэлгэх бэлчээргүй болж, малчдын хооронд, тэр бүү хэл ах дүү хамаатны дунд бэлчээрийн маргаан тасрахаа байсан нь малчдын амьдралын хэв маягт сөргөөр нөлөөлж байна. Бэлчээр малын тооны зохистой харьцаа нэгэнт алдагджээ. Сүүлийн 15 жилд 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоо 36 хувиар өсөж, улсын хэмжээгээр 1990 онд хонь, ямааны тооны харьцаа 3:1 байсан бол ойролцоогоор 1:1 болжээ.

Ган, зуд

Бэлчээрийн даац хэтрэлт, бэлчээрийн талхагдлын шууд үр дагавар нь Монгол оронд улам бүр ойрхон давтагддаг болсон ган, зуд юм.

“Өчигдөр тавьсан уурга өглөө босоход харагдахгүй” болтол өвс ургамал ургадаг байсан түүх хэдхэн арван жилийн өмнөх сөн. Гэтэл бэлчээрийн талхагдалтай нутагт бороо хур орсон ч ургамал ногоо харьцангуй удаж гардаг, үндэс муутай учир гарсан ургамал нь армаг тармаг, тачир хэнз байдаг. Нэгэнт ургамал ногоо

тачир тармаг ургасан учир мал бэлчээрлэх газар нутаг их байх шаардлагатай болдог ба энэ нь бэлчээрийн ачаалалд эргээд нөлөөлдөг. Энэхүү гинжин урвалаас болж Монгол нутагт ган гачиг нүүрлэх нь улам ойрхон давтамжтай болж байна.

Ган гачигтай зун, намрын улиралд сайтар цадаж, тарга тэвээрэгээ гүйцэд авч чадаагүй мал сүрэг өвлийн улиралд өлдөж даарах нь амархан тул ялимгүй цас орох, харьцангуй хүйтрэхэд тарга хүчээ бүрэн алдаж нэрвэгдэх нь их. Ингээд хуучин цагт зуд гэж нэрлэхээргүй үед “харын зуд”, “туурайн зуд” нүүрлэн, “Монгол” ба “Зуд” гэдэг хоёр үг адил утгатай болтлоо олон улсад ойлгогдох болжээ.

Хөрсний физик шинж чанар доройтохын хэрээр ургац, ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүнд ийнхүү сөргөөр нөлөөлдөг байна. Доктор С.Цэрэндаш, бэлчээрийн даац хэтэрснээс болж ургамлын төрөл зүйл гурав дахин, ургац хоёр дахин буурч байгааг судалгаагаар тогтоожээ. Доктор Д.Аваадорж, Я.Баасандорж нарын хийсэн судалгаагаар 1960-аад оны үетэй харьцуулахад 2000 оны эхэн үед бэлчээрийн га-ийн ургац хоёр дахин, ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн мөн хоёр дахин буурсныг тогтоосон байна. Тухайлбал, ойт хээрийн ургамлын зүйлийн төрөл 48 байснаа 23 болж буурсан бол хээрийнх 33 байснаа 16, цөлөрхөг хээрийнх 23-аас 12 болж, харин цөлийн бүсийнх 16-аас 11 болтлоо буурсан байна. Энэ нь малын идэш тэжээлийн амт, шим чанар буурч байгааг илтгэнэ.

Мал амьтны биед эрчим хүч үүсгэх анхны эх үүсвэр нь бэлчээрийн ургамал юм. Ийнхүү зун намар тарга тэвээрэг аваагүй туранхай мал өвлийн хүйтнийг даахгүй хурдан доройтох, өвчин тусах магадлал өндөр. Манай эрдэмтдийн судалж тогтоосноор соргог бэлчээрт идээшилсэн, дулаан байртай хэвтрийн бог малын амьдын жингийн алдагдал өвлийн улиралд дунджаар зургаан кг орчим байхад, зун намартаа талхагдсан шим муутай бэлчээрт байлгасан бол амьдын жин дунджаар 10 кг-аар буурдаг байна.

Зуднаас сэргийлэхийн тулд МАА-г эрчимжүүлэх ёстой гэж үздэг хүмүүс бий. Эрчимжсэн МАА-г хөгжүүлсэн орнуудын нийтлэг давуу талуудыг харахад бэлчээрийн бүтээмж өндөр, жилийн дөрвөн улиралд дулаан, ус чийг элбэг голдуу таримал бэлчээр байдаг. Энэ нь голдуу нэг төрлийн ургамал байх жишээтэй.

Бэлчээрийн даац хэтрэлт, бэлчээрийн талхагдлын шууд үр дагавар нь Монгол оронд улам бүр ойрхон давтагддаг болсон ган, зуд юм.

Малчдын дунд бэлчээр нутгийг хуваарилж ашиглахдаа баримталдаг “бичигдээгүй хууль” бий.

- Харин Монгол орны нутаг дэвсгэрийн 8.3 хувь нь ойгоор бүрхэгдсэн, 41.3 хувь нь говь, цөлийн бүсэд хамаарагдах тул экологийн хувьд “өндөгний хальс” шиг хэврэг, талхагдаж доройтохдоо хялбар төдийгүй дахин нөхөн сэргээхэд маш төвөгтэй, бараг боломжгүй, амьдрал дээр бүтэшгүй зүйл гэж эрдэмтэд үздэг. Энэ үүднээс эрдэмтэд их нарийн судалгаа хийдэг байжээ. Академич Н. Жагварал 1950-аад оны дундаас бэлчээр сэлгэн ашиглах судалгаа хийгээд Монголд таван үндсэн хэв маяг байгааг тодорхойлж байжээ. Үүнд: а) Альпийн буюу баруун аймгуудын, б) Уулын тайгын буюу Хангайн, в) Ойт хээрийн буюу Хэнтийн, г) Хээрийн буюу Дорнодын талын, д) Цөлийн буюу Говь. Өндөр ууланд мөнх цасны хормой хүрч зусаад, хэсэг уруудаж уул хоорондын өргөн хөндийгөөр намаржаад уулын бэл хормойн нам уулсын энгэрээр өвөлжөөд жаахан доошилж

дов толгодоор хаваржина. Нүүдэл хоорондын зай 60-80 км, заримдаа 100 гаруй км хол нүүх явдал бий. Хангай нутгийн малчид өндөр уулын зоо, дэнжээр зусаад уулын бэл хормойд намаржаад уулын дунд хэсэгт өвөлжинө. Хаваржаа нь ихэвчлэн өвөлжөөнөөс доош нам уулс, дов толгод дотор байна. Хэнтий Хянганы нутгийн малчид голын хөндийгөөр зусаад уулын бэл хормой өөд өгсөж намаржаад модны хаяа хүрч өвөлжөөд бага зэрэг уруудаж хаваржина. Нүүдлийн дундаж зай 25-30 км. Тал нутгийн малчдын нүүдэл ихэвчлэн хойшоо, урагшаа чигтэй байна. Ухаа толгод, нам уулсаар зусаад уруудаж нам хотос хоолойгоор намаржаад нам уулс, бөөрөг толгодын энгэр, хотос, хонхор газар дагаж өвөлжиж хаваржина. Нүүдлийн дундаж зай 30-40км.

Нөгөө талаас мал хариулга их үүрэгтэй байжээ. Хавар цагийн маллагааг гойд анхаарч “хөл өргөх, үе чангаруулах маллагаа” гэж нэрлэдэг. Өвлийн хатуу, хээлийн хүндийг тээж хаврын хавсаргатай золгож байгаа ядарч сульдсан малыг хурдан тэнхрүүлэх, жилбэ оруулах, хурга ишгийг эхийн сүүнд цатгах, махлуулах хариуцлагатай үе байдаг. Энэ үеийн мал маллагаа үнэхээр хариуцлагатай. Өнжсөн буюу борог өвсөнд мал цадаж амархан тэнхэрдэг гэж ярьцгаадаг. Хавирга нэвт үлээсэн хаврын хавсарга туранхай байтугай, царигтай малыг туйлдуулдаг.

Бэлчээрийн ачаалал нэмэгдсэн, цөлжилт газар авч, бэлчээрийн талхагдал, доройтол ихэссэн зэрэг нь сумын хэмжээнд бэлчээрийн менежментийн маш тодорхой төлөвлөгөө боловсруулж, түүнийг жинхэнэ бодит ажил болгон хэрэгжүүлж, явцыг тогтмол хянаж байхыг шаардаж байна. Үүнд, доройтсон бэлчээрийг үнэлэх, нөхөн сэргээх, сайжруулах арга хэмжээнүүдийг төлөвлөх, бэлчээрийн ургац, түүний шимт чанарын сар улирлын өөрчлөлт, жил бүрээр сүргийн бүтэц, нас хүйс, тоо зэргийг нарийн төлөвлөж зохион байгуулах хэрэгтэй байна. Уламжлалаараа бол малын тоо толгой, бэлчээрийн даац хоёрын хооронд тэнцвэртэй харьцааг нүүдэл суудлаараа зохицуулдаг байжээ.

Бэлчээр ашиглалтын ийм нарийн асуудал хариуцсан мэргэжлийн байгууллага байхгүй, олон яамд, агентлаг албадын дунд орхигдох явдал үргэлжилсээр байна. Засгийн газар бэлчээр доройтлыг бууруулах, зүй зохистой ашиглалтын ►

► бодлогоо тодорхойлж хэрэгжүүлэх чиг үүргийн мэргэжлийн байгууллагатай болох хэрэгцээ байгааг анхааралдаа авна байх гэж найдлага тавьсаар байна.

Монгол орны газрын харилцааны асуудал ч бүхэлдээ бэлчээрийн асуудал байх ёстой атал бэлчээрийн газрын нийгэм, эдийн засаг, экологид гүйцэтгэж байгаа үүрэгтэй нь харьцуулахад авч байгаа арга хэмжээ, ялангуяа судалгаа шинжилгээний ажлын цар хүрээ, үр дүн ихээхэн хоцорч байна.

Цөлжилт

Олон арван жилийн турш бэлчээрийн даац хэтрүүлж, талхагдуулсан явдал нь бэлчээр нутгийн цөлжилтийг улам эрчимжүүлэхэд хүргэв. Ургамлан нөмрөггүй болсон хөрс салхи шуурга, үер усны нөлөөгөөр эвдрэлд орон эмзэг болж, хөрсний өнгөний үржил шимтэй хэсэг нь угаагдан хийсэж, сарниж алга болсоор байна. Хөрсний дээд хэсгийн ургамал нь хамгаалалт болдог. Энэ байхгүй бол хөрсний гадарга дээр буусан нарны гэрэл хөрсний хур чийгийг хатааж, ямар ч хамгаалалтгүй болсон хөрс салхи, усны хүчинд хялбархан гэмтэж, эвдрэлд орно. Салхи, усаар элэгдсээр газрын хэвлийн гүнзгий гуу жалга, эрэг шуудуу үүснэ.

Хөрс, ургамал эх байгалиас заяасан нөхөн төлжих чадвараа нэгэнт алдах тэр үе шатыг “босгоо давах” гэж шинжлэх ухаанд нэрлэдэг. Энэ босгыг давсны дараа ургамал, хөрс өөрийн нөхөн төлжих чадвараа бүрмөсөн алддаг. 10 см үржил шим хөрст байгальд бий болоход 2000 жилийн хугацаа ордог. Байгалиас заяасан хөрс, ургамлын нөхөн сэргэх чадварыг хадгалахын чухлыг эрдэмтэд сануулсаар байна. Бэлчээрийн хөрс талхагдаж нягтарснаар ус чийг агаар нэвтрүүлэх горим алдагдана. Энэ нь ургамлын үндэсний өсөлт хөгжилтөд сөргөөр нөлөөлж эхэлнэ. Бэлчээр соргог байх үед нэг га-д найман тонн үндэс агуулагддаг байсан бол талхагдсан бэлчээрт түүнээс хоёр дахин бага буюу дөрвөн тонн болдгийг эрдэмтэд тогтоожээ. Мөн хөрсний ус нэвтрүүлэх чадвар буурч, хур борооны ус хөрсөнд шингэхгүй, газрын гадарга дээгүүр урссанаар хөрс, усанд угаагдаж эвдэрдэг байна. Соргог бэлчээрийн газрын хөрсний ус

нэвтрүүлэх чадварыг шинжилж үзэхэд 141.9 мм цаг байгаа бол талхагдсан бэлчээрийнх 70.8 мм цаг болж, хөрсний ус нэвтрүүлэх чадвар хоёр дахин буурсан байна. Тал хээрийн соргог бэлчээрийн сүвшилт (агаар ус нэвтрүүлэх) 3-7 см-ийн гүнд 56.0 хувь, 12-16 см-ийн гүнд 55.2 хувь байгаа бол талхагдсан бэлчээрийнх 3-7 см-ийн гүнд 53.7 хувь болж хөрсний өнгөн үеийн сүвшилт 4.1 хувиар буурсан байна. Бэлчээрийн газар талхагдалд орсноор хөрсний сүвшилт буурч байгаа нь газрын доройтлын нэг шинж юм. Мөн хөрсний бүтэц бүхэлшилт багасаж, илүү тоосорхог болон салхи, усны эвдрэлийг тэсвэрлэх чадвар буурна. Хөрсөн доторх нэг мм-ээс том хэсгийн эзлэх хувийн жин бага багаар буурна гэсэн үг. Ийнхүү бэлчээрийн хөрсний бүтэц аажмаар алдагдсанаар салхи, усны эвдрэлд улам бүр эмзэг болж цөлжинө. Монголын нийт бэлчээрийн 78 хувь хөрсний элэгдэлд өртсөн гэж эрдэмтэд тогтоожээ.

Монгол оронд цөлжилт эрчимтэй явагдахад нөлөөлж буй үндсэн хэд хэдэн хүчин зүйлс байна. Үүнд:

Бэлчээрийн даац хэтрүүлэлт буюу талхагдал. Ялангуяа, нийслэл Улаанбаатар хот болон 21 аймгийн төвийг тойрсон нутгийн бэлчээрийн талхагдал, сум, суурин, ундарга сайнтай гол булаг, худаг усанд ойр газрын бэлчээрийн талхагдал.

Жил алгасалгүй уринш хийж, хангалттай нөхөн сэргээлт, сэлгэлт хийлгүйгээр нэг л төрлийн ургамлыг тухайн талбайд олон жил дараалан тариалдаг, технологийн шаардлага хангаагүй газар тариалан эрхлэлт.

Төв аймгийн Заамар сумын Заамарын хөндий, Өвөрхангайн Уянга сумын Өлтийн хөндий зэрэг ихээхэн талбай бүхий малын бэлчээр нутагт хөрс шороог ухаж төнхөн, газрын хөрсийг эргүүлэн, нөхөн сэргээлтийг гүйцэд хийхгүй, гол ус, зам харгуйг эвдэж гэмтээн сүйрэл авчирсан эмх замбараагүй уул уурхайн үйлдвэрлэл эрхлэлт.

Дэлхийн дулааралтай холбоотойгоор говь нутгаас жил тутам хойд өргөрөг рүү түрэн хүрээгээ тэлж буй байгалийн ерөнхий цөлжилт.

Гэвч эдгээрээс хамгийн уршигтай нь бидний ярианы гол сэдэв болсон бэлчээрийн даац хэтрэлт буюу бэлчээрийн талхагдал мөнөөс мөн. ■

Бэлчээрийн газар талхагдалд орсноор хөрсний сүвшилт буурч байгаа нь газрын доройтлын нэг шинж юм.

Эх сурвалж: *Business.mn* сэтгүүлийн №48

Дижитал шилжилт

Реубен Нг: Авлигыг бууруулах хамгийн зөв аргуудын нэг бол дижиталчлал, ил тод байдал

“Боловсролын салбарт маш их боломж байна”, “Монгол Улс баялаг өв уламжлал, соёлоо бусад улс руу экспортлох арга замыг эрэлхийлэх нь зүйтэй”, “Англи хэл заадаг, салбарынхаа шилдэг багш профессоруудыг ажиллуулдаг дэлхийн хэмжээний их сургууль байгуулах нь миний мөрөөдөл”, “Сум, багийн иргэд аймгийн төв орох бус харин төрийн үйлчилгээ тэдэн дээр очдог байх ёстой” зэрэг сонирхолтой санааг илэрхийлсэн Сингапурын Лий Куан Ю-гийн нэрэмжит Нийгмийн бодлогын сургуулийн профессор, зөвлөх Реубен Нг-тай хөгжил тойрсон сэдвээр ярилцлаа.

-Юуны өмнө та манай сэтгүүлийн уншигчдад өөрийгөө танилцуулна уу?

-Намайг Реубен Нг гэдэг, Сингапурын Үндэсний их сургуулийн (СҮИС) төгсөлтийн дараах сургууль буюу Лий Куан Ю-гийн нэрэмжит Нийгмийн бодлогын сургуулийн профессор. СҮИС, Оксфорд, Йелийн их сургуулийг зан төлөвийн болон өгөгдлийн судлаачаар суралцаж төгссөн. Миний зорилго бол төр болон хувийн хэвшил, бизнесийнхэнд зориулсан их сургуулийг байгуулах юм.

-Та манай улсад ямар зорилгоор ирээд байна вэ. Зорьсон хэргээ бүтээж чадав уу?

-Монгол Улсыг илүү сайн таньж мэдэх, төрөл бүрийн боломжийг судлахаар ирээд байна. Тавьсан хоёр зорилгоо давуулан биелүүлээ гэж хэлэхэд таатай байна. Монголд байх хугацаандаа би зөвхөн нийслэл хотоор бус, Увс аймгаар зочилсон нь хөдөө орон нутгийн нөхцөл байдлыг ойлгоход ихээхэн тусаллаа. Хөдөөд эмнэлэг, үйлдвэрлэл асар их хэрэгтэй байгаа нь харагдсан. Улаанбаатар шиг хот сууринд хотын шийдэл тохирох бол саяны дурдсан асуудлыг орон нутагт шийдвэрлэхийн тулд зорилтот шийдэл хэрэгтэй юм.

Төрийн бодлого, үйлчилгээг хөдөөний иргэдэд хэрхэн хүргэх талаар хэд хэдэн санаа надад төрсөн. Хөдөөг хөгжүүлэхийн тулд жижиг, дунд бизнесүүдийг (ЖДҮ) хөгжүүлэх арга замуудыг эрэлхийлэх шаардлагатай байна. Хөдөө орон нутгийн ЖДҮ-д Улаанбаатар хотынхтой ижилхэн анхаарал, бодлогын дэмжлэг хэрэгтэй юм. Бид зарим ажилдаа хос стратеги баримтлах шаардлагатайг энэ бүхэн надад ойлгууллаа. Эдгээрт үндэслээд миний аялал зорилгодоо хүрсэн, үр дүнтэй боллоо гэж дүгнэж байна.

-Хөдөө орон нутгийн ЖДҮ-дэд Засгийн газраас бодлогын ижилхэн анхаарал шаардлагатай байна гэж та дурдлаа. ▶

► **Сингапурт ЖДҮ-ийг хөгжүүлдэг шилдэг туршлага, бодлогоос сонирхуулна уу?**

-ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх нэг чухал бодлого бол дижиталчлал юм. Хот болон хөдөөгийн ЖДҮ нь хөгжлийн ялгаатай циклтэй учраас нэг янзын дижиталчлал бүгдэд нь тохирохгүй.

Сингапурын туршлагаас та бүхэн хоёр зүйлийг ойлгох ёстой болов уу. Нэгдүгээрт, тухайн ЖДҮ хөгжлийн аль шатандаа явааг эхлээд ойлгох ёстой. Үүний тулд ЖДҮ-ийн дижитал хөгжил ямархуу түвшинд байгааг ойлгох, дүгнэх аргачлал хэрэгтэй. Түвшнийг нь мэдсэн тохиолдолд хөгжлийн дараагийн шатанд авчрах боломж гарч ирнэ. Хоёрдугаарт, хот эсвэл хөдөөд ажилладгаас нь хамаарч ЖДҮ-д зориулсан дижитал гарын авлагыг гаргах ёстой.

Ховд аймгийн удирдлагатай уулзаж байхдаа нийгмийн зарим нэг бэрхшээл байдгийг олж мэдсэн. Жишээлбэл, хүүхдээ сургуульд сургахын тулд аймгийн төвд ээж нь ирдэг бөгөөд энэ нь хүүхдүүдийг гэр бүлээсээ тусдаа амьдрахаас өөр сонголтгүй болгож байна. Үүнд үндэслээд бид төрийн үйлчилгээ үзүүлдэг дагуул төвүүд байгуулж болох эсэх талаар авч үзсэн. Тухайлбал, төрийн албаны зарим ажилтан улс, аймгийн өөр өөр хэсгүүдэд очиж төрийн үйлчилгээ үзүүлж болох юм. Үүний тулд төрийн үйлчилгээг дижиталчлах ёстой. Тухайлбал, боловсрол зэрэг төрийн бүхий л үйлчилгээг багтаасан нүүдлийн дижитал төв байж болох юм. Тиймэрхүү нүүдлийн дижитал үйлчилгээний хаабууд нь ЖДҮ-ийг илүү дижитал болоход туслах, улмаар хөгжлийн шаг ахихад нь туслах боломжтой. Иргэд аймаг, хотын төв орж төрийн үйлчилгээ авахын оронд төрийн үйлчилгээний дагуул төвүүдийг бий болгосноор хөдөө орон нутаг хөгжиж цэцэглэх боломжтой. Хот, хөдөөгийн ЖДҮ-ийг хөгжүүлэхтэй холбоотой олон бодлын маань нэг энэ юм.

-Өргөн удам нутагтай, хүн ам цөөн Монгол шиг улсад дижиталчлал чухал үүрэг гүйцэтгэх боломжтой. Тэгэхээр төрийн үйлчилгээг хөдөө орон нутагт үр дүнтэй хүргэхийн тулд Монгол Улс дижитал шийдлүүдийг хэрхэн ашиглах ёстой вэ? Тиймэрхүү дижитал шийдлийг хөдөө орон нутаг хүргэхийн тулд хотод байгаа ур чадвартай, авьяаслаг залуусыг хэрхэн ашиглах вэ?

Хэрэв бид анхдагч загварыг гаргаж ирэх юм бол Төв Азийн бүх нүүдэлчин, малчин иргэдэд ач тусаа өгнө.

-Юун түрүүнд сонгож авсан аймагтаа тохирсон загварыг гаргах ёстой. Одоо байгаа нь зөвхөн аймгийн төвд таарах загварууд. Би юу хэлэх гээд байна вэ гэхээр сум, багийн иргэд Ховд аймгийн төв орох бус харин төрийн үйлчилгээ тэдэн дээр очдог байх ёстой юм. Өөрөөр хэлбэл, сумууд төрийн үйлчилгээний дагуул төвүүдтэй болох хэрэгтэй.

Улмаар эдгээр төвүүдийн дижитал төхөөрөмжүүдээр дамжуулан төрийн үйлчилгээг хүргэж болно. Зарим малчдын яриа намайг их гайхшруулсан. Гар утасны сүлжээ сайн ордог, фэйсбүүк зэрэг нийгмийн сүлжээг байнга ашигладгаа тэд надад сонирхуулж байлаа. Энэ нь шаардлагатай дэд бүтэц Монгол Улсад нэгэнт бий болсныг харуулж байна. Төрийн үйлчилгээг хүргэхийн тулд Засгийн газар үүрэн холбооны сүлжээ ашиглаад эхэлбэл юу болохыг төсөөлөөд үзээрэй. Үүний тулд ямар төрлийн үйлчилгээг дижитал төхөөрөмж ашиглан хүргэх боломжтойг эхлээд тодорхойлох ёстой. Хэрэв тухайн үйлчилгээг дижиталаар хүргэх боломжтой бол хэрэгжүүлэх нь ердөө цаг хугацааны л асуудал болно. Яг ямар загвар бий болгох талаар би тодорхой хэлж чадахгүй ч ийм моделийг орон нутгийн бүхий л оролцогч талуудын хамтын хүчин чармайлтаар үүсгэх ёстой. Ховд аймгийн засаг дарга шинэ зүйлийг хэрэгжүүлэх хүсэлтэй байсан болохоор эл аймагт миний сая дурдсан зарим зүйлийг туршиж үзэх үүднээс бодлого боловсруулж болох юм.

Төрийн бодлогын хувьд ихэнх үзэл бодол, санаа нь барууны хэв маяг, угшилтай байдаг учраас хотын иргэдэд илүү тохирдог. Харин Монгол Улсын хувьд малчин иргэдийн хүсэл, ашиг сонирхолд нийцүүлсэн өөрийн гэсэн санааг гаргах цаг иржээ. Монгол, Казахстан, Төв Азийн бусад улсын нүүдэлчин ард иргэдэд тусгайлан зориулсан ямар ч загвар одоогоор алга байна. Хэрэв бид анхдагч загварыг гаргаж ирэх юм бол Төв Азийн бүх нүүдэлчин, малчин иргэдэд ач тусаа өгнө гэж бодож байна.

-Бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ экспортлох боломжийг ЖДҮ-д олгодог худалдааны нөхцөл, дэд бүтэц Монгол Улсад дутмаг. Таны бодлоор ЖДҮ-ийг бүтээгдэхүүнээ экспортод гаргах, улмаар бүс нутагтаа өрсөлдөх түвшинд хүргэхэд юу чухал байна вэ? ►

Соёлын зарим бүтээгдэхүүнийг рэбрэндинг хийж чадах юм бол жуулчид Монголд ихээр ирэх боломжтой.

► -Засгийн газрын агентлагийн дэргэд ЖДҮ-ийн экспортын лабораторийг байгуулж болох юм. Гэхдээ олон улсын бус улсын хэмжээний асуудал ярьж байгааг минь анхаараарай. Өөрөөр хэлбэл, Ховд аймаг дахь ЖДҮ Монгол Улс даяар борлуулалт хийх тухай юм. Энэ бол бүс нутгийн зах зээлд гарахаасаа өмнө дотооддоо өөрийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг турших анхны алхам болж өгнө. Жишээлбэл, бүтээгдэхүүний чанараа хэрхэн сайжруулах вэ, үйлдвэрийн бүтээмжийг яаж нэмэгдүүлэх вэ, яаж илүү сайн сав баглаа боодолтой болох вэ гэдэг зөвлөгөөг экспортын лабораториос ирж авдаг байж болно.

ЖДҮ-ийг юу хийх ёстойг нь хэлж өгөхийн оронд тэдэнд туршиж үзэх боломж, санаануудыг өгөх ёстой юм. Улс дотроо, дараа нь олон улсад юу зарж болох вэ гэдгийг тодорхойлохын тулд эхлээд турш л гэж би хэлэх байна. Дараагийн алхам бол бүтээгдэхүүнүүдийг хэрхэн багцлах вэ, ингэснээр ЖДҮ-үүд бие биедээ яаж туслах вэ гэдгийг бодох ёстой. Жишээ нь би дизайн гаргахдаа сайн, өөр нэг хүн тавилга хийхдээ сайн бол бид хоёр хамтраад брэнд гаргаж болно. Энэ тал дээр нэг жишээ дурдахад “Nike” компани пүүзний улаа хийлгэхийн тулд “Good-year” компанитай хамтран ажиллаж байлаа. Тийм болохоор ЖДҮ-д зориулсан зах зээлийн зарим стратегийг хамтран хэрэгжүүлж болно. Ингэснээр хүчирхэг ЖДҮ-ийн салбар бий болох учиртай юм.

-ЖДҮ-ийг олон улсад гаргахын тулд Монголын Засгийн газар хэрхэн манлайлж оролцох ёстой вэ?

-Засгийн газрын хийж чадах хэдэн чухал зүйлсийн нэг нь татаас юм. Иргэдээ ямар нэг зүйл хийх санаачилга, хүслийг төрүүлэхийн тулд татаас өгөх, эсвэл хөрөнгөөр дэмжих явдал гэж боддог. Тухайлбал, Сингапурт Засгийн газрын мэдлийн “Enterprise Singapore” байгууллага нь дотоодын компаниудаа олон улсад хөл тавихыг нь дэмжиж мөнгөн тусламж олгодог. Ийм тусламж нь компаниудыг баглаа боодлоо сайжруулах, гадаад улсаас хамтрагч олох зэргээр бизнесээ арай өөрөөр хийх сэдлийг өгдөг гэж болно. Тийм учраас Засгийн газрын зүгээс иймэрхүү төрлийн мөнгөн тусламж, дэмжлэг олгох замаар ЖДҮ-дийг гадаадад бараа бүтээгдэхүүнээ гаргах

сэдлийг төрүүлэх ёстой юм.

-Манай улс импортлогч улс хэвээр, бүс нутгийн болон олон улсын үнэ цэнийн сүлжээнд нэгдэж чадаагүй байна. Тийм учраас Монгол Улсыг үнэ цэнийн сүлжээнд нэгдэх, улмаар худалдааны хааб болоход юу хэрэгтэй вэ. Та энэ талаар зөвлөгөө өгнө үү?

-Маш чухал асуулт. Монгол Улс уул уурхайн таваар ихэвчлэн экспортолдог, эдийн засаг нь нүүрсний салбараас ихээхэн хамаардаг учраас эдийн засгаа солонгоруулах хэрэгтэй байна.

Миний сэтгэлийг хөдөлгөж, гүн сэтгэгдэл төрүүлсэн өөр нэг зүйл бол баялаг уламжлал, соёл юм. Миний бодлоор Монгол Улс энэ баялаг өв уламжлал, соёлоо бусад улс руу экспортлох арга замыг эрэлхийлэх нь зүйтэй. Бид Соёлын яамны хүмүүстэй уулзаж, Монгол Улсыг рэбрэндинг хийх, зөвхөн уул уурхай, түүхий эдээс хамааралтай улс биш гэдэг имижийг хэрхэн бүрдүүлэх талаар ярилцсан. Тиймээс тэрхүү рэбрэндингийн нэг хэсэг нь уламжлал, соёлоо экспортлох байх ёстой.

Түүнчлэн соёлын зарим бүтээгдэхүүнийг рэбрэндинг хийж чадах юм бол жуулчид Монголд ихээр ирэх боломжтой. Бүтээгдэхүүнээ тус тусад нь экспортлохоос илүү Монгол Улс нэгдмэл байдлаар хийх ёстой. Монгол Улс Төв Ази руу гарах гарц болж болно. Мөн төрөл бүрийн олон улсын хурал чуулган, үзэсгэлэнг зохион байгуулах хэрэгтэй. Хэрэв Монголд нэг том арга хэмжээ болох юм бол олон улсын хэвлэл мэдээллээр улсаа маш сайн сурталчлах боломж гарч ирнэ.

-Монголын их сургуулиуд орчин үеийн хөдөлмөрийн зах зээлд нэн шаардлагатай ур чадвараар оюутнуудаа хэрхэн “цэнэглэх” ёстой вэ?

-Энэ бол олон улсад, тэр дундаа Сингапурт ч учирч буй бэрхшээл юм. Их сургууль төгсөгчид нь тухайн салбартаа ажиллахад шаардлагатай ур чадвараар дутмаг байна. Толгой нь сайн ажиллаж байна, гагцхүү хөдөлмөрийн зах зээлд тохирч ажиллах хэмжээний ур чадвар тэдэнд алга. Тийм учраас Сингапурт оюутнууд дөрвөн жил их сургуульд суралцахын оронд тал хугацааг нь суралцаж, талыг нь тухайн салбартаа дадлагаар ажиллахад зарцуулдаг болсон. Ингэснээр оюутнууд ►

► их сургуульдаа мөн дадлага хийж буй компанидаа гээд хоёр багштай болж байгаа юм. Үүний үр дүнд хөдөлмөрийн зах зээлд бэлэн, шаардагдах ур чадварыг эзэмшээд сургалтаа дуусгах боломжтой болж байна. Тиймээс оюутнуудыг ажиллах хүч болгон бэлтгэхийн тулд компаниудтай илүү сайн хамтран ажиллах нь зүйтэй.

-Та Монголын бизнесмэнүүдтэй уулзав уу?

-Тийм ээ, уулзсан. 2019 онд би НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн урилгаар Монголд ирж байсан. Миний нэг сургалт нь төрийн өмчит компаниудын талаар байсан учир бизнесийн салбарын зарим төлөөлөлтэй уулзсан юм. Тэдний хувьд их сургууль төгсөгчдийг дахин сургах нь том асуудал болж байсан. Энэ нь боловсролын систем хөдөлмөрийн зах зээлд тохирсон хүмүүсийг төгсгөж чадахгүй байна гэсэн үг юм. Үүнийг шийдвэрлэхийн тулд их сургуулиуд гэж юу вэ гэдгээ эргэн харж, хувийн хэвшилтэй илүү ойр дөт ажилладаг болгох ёстой.

Жишээлбэл, компаниуд их сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийг гаргахад тусладаг байж болно. Ингэснээр тэд шинээр төгсөгчдийг дахин сургахад зориулах хугацаа, хөрөнгөө хэмнэх давуу талтай. Хоёрдугаарт, багш профессорууд тухайн сургуульдаа удаан хугацаанд ажилласан бол салбарын чиг хандлагаас төсөөрсөн байх магадлалтай. Тиймээс багш нар салбарын

Оюутнуудыг ажиллах хүч болгон бэлтгэхийн тулд компаниудтай илүү сайн хамтран ажиллах нь зүйтэй.

өнөөгийн нөхцөл байдалтай хамаатай судалгааг хийхийн тулд компаниудтай хамтран ажиллах ёстой.

Түүнчлэн их сургуулиуд өөрийн гэсэн лабораторитой болсноор оюутнууд нь сурч буй салбарынхаа талаар судалгаа хийдэг болно. Татаас, тэтгэлгээр дамжуулж Засгийн газар нь их сургууль болон хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг дэмжих шаардлагатай. Тухайлбал, компаниудтай хамтарч судалгаа хийсэн бол их сургуулийн багш нар судалгааныхаа төлөө тэтгэлэг авдаг байж болно. Энэ бол хамтын ажиллагааг бий болгох нэг сэдэл мөн.

-Танд Монголын бизнесийн орчны талаар өөдрөг, эсвэл сөрөг ямар байр суурь байна вэ?

-Монгол Улсын хүн ам эрч хүчтэй, залуухан. Үүнтэй ижил давуу талтай ихэнх улс хүн ам зүйн талаасаа үр шимийг нь хүртдэг агаад энэ нь залуучууд эдийн засгийн бүтээмжид ихээхэн оролцдогтой холбоотой юм. Сингапур өмнө нь ийм байсан ч одоо хүн ам нь хөгширч байна. Эрч хүчтэй, тэмүүлэлтэй, ухаалаг маш олон залуу иргэнтэй Азийн цөөн улсын нэг нь Монгол гэж би боддог. Хамгийн гол нь тэдэнд аль болох их боломжийг нээж өгөх хэрэгтэй. Тэднийг ажлын байр, тэгш боломжоор хангаж чадах юм бол Монгол Улсын эдийн засаг ихээхэн тэлж хөгжих нь гарцаагүй. ►

Авлигыг бууруулах хамгийн зөв аргуудын нэг бол дижиталчлал, ил тод байдал. Дижиталчлагдсан, ил тод системд авлига оршин байх аргагүй.

► **-ЖДҮ зэрэг бизнесийн салбарынханд туслахын тулд Засгийн газар шийдвэр гаргах процесстoo өгөгдлийн шинжилгээг хэрхэн ашиглах ёстой вэ?**

-Өгөгдлийн задлан шинжилгээ нь ЖДҮ-д ямар үнэ цэн өгөх вэ, яаж туслах вэ гэдгийг мэдэх нь их чухал. Товчдоо бол энэ арга нь ЖДҮ-ийг орлогоо нэмэгдүүлж, зардлаа бууруулахад нь туслах учиртай. Орлогоо нэмэгдүүлэх тухайд өгөгдөл нь харилцагч, хэрэглэгч нараа илүү ойлгоход ЖДҮ-д тусалдаг. Бүтээгдэхүүнээ өөр аргаар, ялгаатай худалдан авагчдад хэрхэн санал болгож эхлэх вэ, эсвэл хамгийн их үнэ цэн өгдөг харилцагч хэн бэ гэдгийг өгөгдлийн тусламжтайгаар мэдэх боломжтой. Үүний үр дүнд танай нийт орлогын 80 хувийг худалдан авагчдын 20 хувь бүрдүүлж байгааг олж мэдэж ч магадгүй. Үүнийг ойлгож мэдэхэд өгөгдөл л танд тусална. Мөн зах зээлээ илүү сайн ойлгох, маркетингийн стратегийг илүү сайнаар тодорхойлоход хэрэгтэй.

Үүний зэрэгцээ зардлаа бууруулахад тусалдаг. Хэрэв багаар ихийг бүтээж чадах юм бол та илүү өндөр бүтээмжтэй, илүү ашигтай ажиллах нь гарцаагүй юм. Ерөнхийд нь авч үзвэл өгөгдөл бидэнд янз бүрийн байдлаар тусалж байна.

Ялгаатай салбарт ажилладаг ЖДҮ-үүдэд өөр өөр өгөгдөл хэрэг болох учраас тэдэнд зориулж гарын авлага гаргах нь зүйтэй. Жишээлбэл, орлогын урсгалаа нэмэгдүүлэхэд туслах арга замуудыг багтаасан өгөгдөл бүхий гарын авлага байж болно.

-Та маш их мөнгөтэй, Монголд бизнес хийх боломж олдлоо гэвэл ямар төрлийн бизнес хийх вэ?

-Боловсролын салбарт маш их боломж бий гэж бодож байна. Монголд англи хэлний хөтөлбөртэй их сургууль тийм ч болон биш юм шиг санагдсан учраас Төв Ази руу нэвтрэх үүд гэж боддог Монгол Улсад дэлхийн хэмжээний их сургуулийг байгуулах байх. Тэгэх юм бол АНУ, Их Британи эсвэл Сингапур явалгүй Монголд ирээд дэлхийн хэмжээний маш сайн боловсрол олж авч болно.

Товчоор хэлбэл, англи хэл заадаг, салбарынхаа шилдэг багш профессоруудыг ажиллуулдаг дэлхийн хэмжээний их сургууль байгуулах нь

миний мөрөөдөл. Ирээдүйд гадаадын хөрөнгө оруулагчид Монголын боловсролын салбарт хөрөнгө оруулах боломжтой. Улмаар энэ их сургууль маань хөдөлмөрийн зах зээлд бэлтгэгдсэн боловсон хүчнийг бэлтгэх хөтөлбөрийг гаргахын тулд төрөл бүрийн салбарын компаниуд, Засгийн газрын агентлагуудын хүчин чармайлтыг нэгтгэдэг газар болох юм.

Мөн залуус карьерын хувьд дараагийн түвшинд гарахын тулд үргэлж шинэ ур чадварт суралцахыг хүсэж байдаг учраас захирлуудыг сургах хөтөлбөрийг ч санал болгож магадгүй. Миний мөрөөдлийн их сургууль нь зөвхөн магистр, докторын зэрэг авах хүсэлтэй залууст бус тэдний карьерыг бүхэлд нь хөгжүүлэхэд чиглэх болно. Та бүхэн ийм загварыг хэрэгжүүлж үзэх хэрэгтэй гэж зөвлөө. Магадгүй Монгол Улс нэг өдөр дээд зэргийн чанартай боловсрол олгодог олон улсын томоохон төв болж ч мэднэ.

-Та төрийн бодлогын талаар ихээхэн туршлага хуримтлуулсан. Төрийн бодлогоор дамжуулж авлигыг бид яаж бууруулах вэ?

-Авлигатай маш олон улс тэмцэж байна. Та бүхэнд Сингапурын туршлагаас хуваалцъя. 1965 онд тусгаар тогтносны дараа төрийн эрх баригчид дараах хоёр зүйлийг хэрэгжүүлсэн. Нэгдүгээрт бүтээмж, цалинг нэмсэн бол хоёрт, авлигын эсрэг дүрэм журмыг маш сайн сахиулж эхэлсэн юм. Ингээд авлигын хэргийг мөрдөж, шүүх бүрэн эрхтэй Авлигатай тэмцэх газрыг байгуулсан.

Төрийн бодлогын үүднээс авч үзвэл авлигын хэргийг үнэн зөв шүүх нь авлигыг бууруулахад хувь нэмрээ оруулдаг. Миний зөвлөх өөр нэг зүйл бол залуусыг авлигаас ангид байлгахын тулд сургаж, сэтгэлгээг нь өөрчлөх явдал юм. Нэмж хэлэхэд авлигыг бууруулах хамгийн зөв аргуудын нэг бол дижиталчлал, ил тод байдал. Дижиталчлагдсан, ил тод системд авлига оршин байх аргагүй.

Дүгнээд хэлэхэд, авлигыг дарахын тулд нэгдүгээрт сайн шүүх, хоёрдугаарт ил тод, дижиталчлагдсан систем, эцэст нь залуусыг соён гэгээрүүлэх явдал чухал юм. ■

Эх сурвалж: *Business.mn* сэтгүүлийн №48

“Doing something new.
That’s the adventure.”

— Adventurer, Naomi Uemura

Keep Going Forward

 PROSPEX

SEIKO
SINCE 1881

SPB143T The 1965 Diver's modern Re-interpretation 6R35 Automatic Mechanical Movement 70 hours Power Reserve

SEIKO BOUTIQUE 1 Naran Mall F2, Seoul street
SEIKO BOUTIQUE 2 Naran Plaza F4, Chinggis avenue

SEIKO SHOP 1 Naran Point F2, Khuvisgalchdiin street
SEIKO SHOP 2 Naran Center F1, Enkhtaivan avenue

Бодит байдлын шалгалт

Хомсдол, ногоон инфляц нь эрчим хүчний бодлогын талаарх идеализмын эрин үеийг дуусгана гэж Патрик Фулис таамаглав

МОНГОЛ
булан

Дэлхий дахинд бараа бүтээгдэхүүний үнэ өсөх хандлагатай байгааг Түшиг группийн Ерөнхий захирал Г.Баттүшиг хэллээ.

Худалдааны салбарыг тоймолбол цар тахлын өмнөх болон дараах үе гэж ярих хэрэгтэй болно. Манай салбарт урьд өмнө нь байгаагүй онцгой нөхцөл байдал үүсэж, эрэлт, хэрэгцээ буурлаа. Өөрөөр хэлбэл, Адам Смитийн эдийн засгийн онол дэлхий даяар зөрчигдсөн гэвэл хилсдэхгүй. Хүн төрөлхтөн дайны үед ч ийм нөхцөл байдалтай тулгараагүй юм.

Гэсэн ч улс орнууд энэ хүнд байдлаас гарах арга зам эрэлхийлсээр байна. Өнгөрсөн хугацаанд компаниудыг дампууруулахгүй, хэрэглэгчийг ядууруулахгүй байхад чиглэсэн бодлогууд хэрэгжүүлсэн. Мөнгө санхүүгийн асуудлаа шийдэхийн тулд нэгэн зэрэг асар их хэмжээний мөнгө хэвлэсэн.

Өдгөө бид цар тахлыг давж буцаад хэвийн амьдралдаа орохыг хичээж байна. Гэтэл нийлүүлэх үйлдвэрүүдийн ажил дөнгөж эхэлж байх жишээтэй. Эрэлт, нийлүүлтийн гинжин хэлхээ ээдрээтэй болсны зэрэгцээ тээвэрлэлтийн асуудал ч гарсан. Улмаар барааны хомсдолоос үүдэн инфляц өслөө. Үнийн өсөлт, инфляц хэрэглэгчдийг стресст оруулах хэмжээнд хүрсэн гэвэл үнэнээс зөрөхгүй. Дээр нь өр зээлээ чөлөөлүүлсэн иргэд энэ онд төлбөрийн дарамтад орох магадлалтай. Тэр үед үнийн өсөлтийг бүр ч хурцаар мэдрэх болно.

Мөн компаниуд тэнхрээгүй, худалдааны байгууллагууд эргэлтээ сайжруулаагүй учраас

инфляц дэлхийн хэмжээнд өсөж байна. Компаниудын санхүү, борлуулалт, өр зээлийн зохицуулалтад ихээхэн өөрчлөлт орсон учраас гадаад, дотоодын компаниуд нэг жилийн дотор цэгцрэх боломжгүй. Мөн компаниудын чадавх сул байгаагаас төр засгийн бодлогод найдах хандлага харагдаж байна. Тиймээс үнийн өсөлт 2022 оны туршид үргэлжилж болзошгүй.

Нөгөөтээгүүр, хэрэглэгч үнэтэй бараа худалдан авбал ядуурна. Иргэд илүү орлого олох боломж хомс байна. Үнийн зэрэгцээ геополитикийн асуудал хурцдаж, эдийн засаг, бизнесүүд геополитикт нөлөөлөх зэвсэг болох тал ажиглагдах болов. Улс орнууд бие биедээ нөлөөлөх гэж бизнесүүдийг цавчих, хаах, хориглох байдлыг та бид харж байна.

Худалдааны салбарт хүний нөөцийн асуудал мөн тулгарч байна. Ялангуяа барууны орнуудад худалдааны салбарт ажиллагсад олноороо ажлаас гарах боллоо. Үүнд олон зүйл нөлөөлж байгаа нь дамжиггүй. Бараа хомс байгаагаас энэ салбарынхны цалин мөнгө, урамшуулал бага байна. Түүнчлэн онлайн худалдаа нэмэгдэж байна. Уламжлалт худалдаа хэрхэн, яаж өөрчлөгдөх вэ гэдэг шинэ үе дээр бид зогсож байна. Харин хэр өөрчлөгдөх нь цаг хугацааны асуудал юм.

2022 онд тээвэр логистик бүрэн жигдрэхгүй. Гэхдээ өнгөрсөн оны төгсгөлийг бодвол сайжирна. Харин Засгийн газрын зүгээс инфляцыг буулгах гэж оролдоно. Гол нь хэрэглэгчид уламжлалт бараа таваарыг авахгүй болж, шинэ үнэ цэн рүү тэмүүлэх болно. Хүмүүст урьд нь хэрэглээгээ эргэж харах, амьдралын үнэ цэнийг бодох, эргэцүүлэх хугацаа олддоггүй байсан. Одоо тэд хэрэглээндээ хяналт тавьж эхэлсэн. Ковидын оргил үеэс дөнгөж ангижирч буй хэрэглэгчид том худалдан авалт хийхгүй. Дэлхий дахинд хэрэглэгчийн итгэлийг сэргээхийн тулд аль болох эерэг мэдээг цацаж байна. Харин хэр сэргэх нь 2022 оны сүүлчээс харагдана.

Монголын хувьд гаднаас ялгаагүй. Бид дотооддоо үйлдвэрлэдэг бэлэн бүтээгдэхүүн цөөтэй улс. Харин хоол хүнсний компаниуд, ▶

► супермаркет, хүнсний зүйлс худалдаалдаг газрууд цар тахлын үед сайн байлаа. Бусад хэрэглээний бүтээгдэхүүн зардаг дэлгүүрүүд үндсэндээ хуучин нөөцтэйгээ үлдсэн. Тиймээс нөөцийн зохицуулалт, санхүүжилт дээр нь тээвэр хүнд туссан. Бусад газар тээвэр хүнд байгаа ч манай улсад онцгой хүнд байна. Нөгөө талаас ирж чадаагүй бараа нь өр шир дагуулж байна.

2022 онд долларын инфляц импортлогдон орж ирэх магадлалтай. Мөн тээвэрлэлтийн үнэ ч хөөрөгдөнө. Товчоор хэлбэл тээврийн зардал, долларын үнэ, юанийн ханш гэсэн гурван төрлийн үнийн өсөлт манай улсад нөлөөлөх болно. Үүний эсрэг Засгийн газраас хүү буулгах, төрөл бүрийн зээл санал болгох зэрэг арга хэмжээ авч байна.

Монголын худалдаанд хоёр үе харагдана.

Нэг нь, үйл ажиллагаагаа явуулахын тулд бараагаа авчрах шаардлагатай болсон бизнесүүд цочмог худалдан авалт хийнэ. Хоёрт, бараа худалдан авсан, хөрөнгө мөнгөө оруулчихсан мөртлөө бүтээгдэхүүн нь ирээгүй худалдааны байгууллагууд үлдэгдлийг зохицуулахаас аргагүй болно. Үнийн цочмог өсөлт нэмэгдэнэ. Хариуд нь хэрэглэгч худалдан авалтдаа болгоомжтой хандана. Үүний хажуугаар илүү хямд бараагаар орлуулах гэж үзнэ. Турк гэх мэт улс энэ боломжийг олгож байна. Инфляц 12-15 хувьд байна.

2022 онд бид чөлөөтэй болж байгаа ч худалдааны салбарт өөрчлөлт гарахгүй. Харин бараа таваараа шинэчлэх, агуулахаа цэгцлэх боломжууд худалдааны байгууллагуудад гарна гэж үзэж байна. ■

Барааны үнэ 2019 оны түвшинд эргэн орохгүй нь тодорхой

Тодорхойгүй хугацаагаар хаасан

ХЯТАД булан

БНХАУ 2022 онд хилээ бараг нээхгүй

СУЭ-ЛИН ВОН сурвалжлагч, *The Economist*

Халдварыг тэг байлгах бодлогоо 2022 онд зөөлрүүлэх байх гэж БНХАУ-ын хамгийн алдартай эрдэмтдийн нэг 2021 оны долдугаар сард мэдэгдсэн. Шинжлэх ухаанд суурилсан, бодитой дүн шинжилгээ зэргээрээ Жо Байдены

эрүүл мэндийн зөвлөх Энтони Фаучитай зүйрлэгдэж буй Жан Вэнхун энэ үгийнхээ төлөө цахим орчинд маш их шүүмжлүүлэв. БНХАУ-ын эрүүл мэндийн сайд асан (үндсэн мэргэжил нь санхүүч) одоогийн хориг арга хэмжээг зөөллөнө

► гэсэнд гайхаж буй тухай нийтлэл төрийн хэвлэлд гарав. Ковид-19-ийн халдварыг бүрэн зогсоох нь Коммунист намын хамгийн гол зорилго юм. Халдварын тохиолдлыг тэг байлгах бодлого баримталж буй дэлхийн сүүлчийн том гүрэн бол БНХАУ.

Ганцхан тохиолдол илрэхэд тухайн хотод хөл хорио тогтоож, иргэдийг нь шинжилгээнд хамруулдаг. Дүүрэгт нь цөөн тохиолдол илрэхэд л удирдлагыг нь халж байв. Гадны иргэдийг бараг оруулалгүй, ирсэн хэдийг нь зочид буудалд багадаа 14 хоног тусгаарлаж байна.

Халдваргүй байгаад БНХАУ-ын ихэнх иргэн дуртай байна. Иймээс хил нээх нь намын хувьд бүр хэцүү. Дельта хувилбар бусад улсад хүчтэй тархахад ковидтой дасан зохицож амьдрах нь аюултай гэсэн итгэл үнэмшил Хятадын удирдагчдад бат суусан. Хятадын авторитар тогтолцоо вирусийн тархалтыг амжилттай тогтоож чадсан талаар тус улсын суртал ухуулгын машин олон сар сайрхав.

Гэвч хатуу хөл хорио хэр удаан үргэлжлэхийг Хятадын зарим шилдэг эрдэмтэн лавласан ч Засгийн газар нь эл бодлогоо орхих шинж харуулаагүй.

Байр сууриасаа буцахад их хугацаа шаардагдахаас гадна ичгэвтэр үйлдэл болно. Вирустэй амьдарч сурах нь Коммунист намын хэлж байсан шиг аймаар биш гэдгийг хүмүүст ойлгуулах амаргүй. Хаалттай хэвээр байх нь Хятадын хувьд ямар ч улсаас илүү хялбар: экспортод нь бараг нөлөөлсөнгүй, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт цар тахлын өмнөхөөс ч өндөр байна.

2022 оны турш биш гэхэд ихэнхэд нь хатуу хөл хорионы дэглэм үргэлжилнэ. Хатуу хязгаарлалт оны эхний хагас хүртэл үргэлжилнэ гэж тооцож буйгаа Хятадын агаарын тээврийн компаниуд илэрхийлсэн. Коммунист намын хувьд Ковид-19-ийн улмаас тасалдуулж болохгүй хэдэн чухал үйл явдал 2022 онд болно. Хоёрдугаар сард Бээжинд өвлийн олимп эхэлж, дараа нь Бүх Хятадын Ардын төлөөлөгчдийн Их Хурлын чуулган болно. 2022 оны сүүлчээр болох Коммунист намын их хурлаар Ши Жиньпиний эрх мэдлийг дахин таван жилээр сунгана. Тэр бүү хэл хилийн хоригийг 2023 оны гуравдугаар сард болох дараагийн чуулган хүртэл сунгаж магадгүй гэж Америкийн Council for Foreign Relations тинк-танкийн Хуан Яньзун хэлэв.

БНХАУ бол халдварыг тэг байлгах бодлого баримталж буй дэлхийн сүүлийн том гүрэн

Вакцины улс төржилт улам их ээдрээ үүсгэнэ. БНХАУ 2021 оны эцэс гэхэд хүн амын 80 хувийг вакцинжуулах зорилготой. Тус улс гадны вакцинд зөвшөөрөл өгөөгүй бөгөөд дотоодод үйлдвэрлэсэн Синофарм, Синовак нь дельта хувилбарын эсрэг төдий л үр дүнгүй. Гэвч Ковид-19-ийн хүндрэлээс сэргийлэх тул эрүүл мэндийн тогтолцоонд учрах дарамтыг онолын хувьд багасгана. Гэхдээ тус улсад хөнгөн хэлбэрээр өвдсөн хүнийг ч эмнэлэгт хэвтүүлж байна. Иймд хилээ нээвэл ялангуяа орон нутгийн эмнэлгүүдэд хүнд сорилт тулгарна. Хятадын компаниуд mRNA технологи ашиглан шинэ вакцин хөгжүүлж байгаа ч үр дүнгийнх нь талаар баттай мэдээлэл алга.

Хонконг анхдагч байж магадгүй. Тус хотын удирдлага эх газрын Хятадтай хилээ нээх чин хүсэлтэй. Сүүлийн хэдэн сард цөөн шинэ тохиолдол бүртгэгдсэн. Гэвч эх газрын удирдлага эсэргүүцээр байна. Харин тэд бодлоо өөрчилбөл “zero covid” бодлогоос коммунист нам ухархад бэлэн буйн нэг дохио болно. ■

Ардчиллын музей?

Энэтхэг сэргэх зуур сөрөг хүчний намууд Нарендра Модиг ялах гэж зовно

АЗИ булан

Далан тав гэдэг өндөр нас боловч үндэстний хувьд өсвөр насанд тооцогдоно. Тусгаар тогтнолын 75 жилийн ойгоо наймдугаар сарын ►

► 15-нд тэмдэглэх Энэтхэг маргаангүй эртний гүрэн боловч ардчиллын хувьд залуусын эгнээнд алхаж байна. Тус улс сахилга багаас илүү нигүүлсэл ба таагүйрхэл, дорой ба дээрэнгүй байдлын хооронд хүчтэй хэлбэлздэг. Энэтхэгийн 1.4 тэрбум иргэн нас биед хүрэх гэсэн яаруу хүслийг нь дагалдсан айдас, тэвчээргүй байдлын холимогоос нэг их ялгаагүй түгшүүрийг тээн 2022 он руу бүдчин орж байна.

Айдастай байх хангалттай шалтгаан тэдэнд бий. Ковид-19-ийн дельта хувилбар 2021 оны хавар хар салхи лугаа дайраад өнгөрснөөс ч бус өнгөрсөн хэдэн жил ер нь хэцүү байлаа. Бусад оронтой харьцуулахад хавьгүй их иргэн буюу 3-4 сая энэтхэгчүүд амиа алдав. Тааруу бүртгэл, үхлийн шалтгааныг тодруулах хэт өндөр шаардлага, улс төрчид хямралыг дутуу үнэлсэн зэргээс болж нас барагсдын бодит тоо хэзээ ч тодорхой болохгүй байх.

Гэвч энэтхэгчүүдийн сэтгэл зүйн гэмтэл дээр нь хэтэвчинд нь өгсөн хүнд цохилт хавсрав. Хөл хорио нь томоохон үйлдвэрүүдийг хаалгаа барихад хүргэж, олон жижиг үйлдвэр тоглоомоос гарчээ. Үүний дүнд эдийн засаг 2019 оны хэмжээндээ байна. Гэтэл сонгогчид Нарендра Модиг таван жилийн дотор ДНБ-ийг хоёр дахин нэмэгдүүлнэ гэж амласан учраас Ерөнхий сайдаар дахин сонгосон. Үүний оронд хямрал сая сая хүмүүсийг ядуурал руу түлхэж, хөрөнгө оруулалтыг агшааж, Ази тивдээ хамгийн доогуур, ялангуяа эмэгтэйчүүдийн хувьд хамгийн муу байсан ажиллах хүчний оролцоог ихээр бууруулсан.

Энэтхэгийн эдийн засаг том, олон талт, уян хатан. Вакцинжуулалт амжилттай дуусвал 2022 онд урт хугацааны эрүүл өсөлтийн чиг хандлагадаа эргэн орно. Гэхдээ боломжийн амьдралтай, боловсролтой энэтхэгчүүд ДНБ, Ковид-19-өөс илүүтэй ардчиллын эрүүл мэндэд санаа зовж байна.

Энэтхэгийн улстөрчдийг үргэлж бүжиглүүлж байдаг орон нутаг, муж, бүх нийтийн сонгуулийн ачаар Ерөнхий сайдын хинди-үндсэрхэг BJP нам ялалт байгуулах хамгийн дөт зам бол хинди олонхын айдсыг шашны цөөнх лалынхны (14%) эсрэг чиглүүлэх гэдгийг ойлгожээ. Анхны бүрэн эрхийн хугацаанд Модиг илэрхий шашны хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээс зайлсхийж байсан. Гэвч хинди-үндсэрхэг үзэл суртлыг түгээн

дэлгэрүүлэх түүний чимээгүй алхмууд нь олон өнгөт энэ улсыг ганц өнгөт буюу хинди шашинтай болгох илэрхий хүчин чармайлт болж хувирав. Шүүмжлэгчдийг айлган сүрдүүлэхийн тулд Засгийн газар татварын шалгалт, хуурамч зарга, тагнаж чагнах зэргээр төрийн эрх мэдлийг увайгүй ашиглаж байгаа нь фермерүүд зэрэг сонирхлын бүлэг, цөөнхийг төдийгүй өөрсдийнх нь дэмжигчдийг зай барихад хүргэлээ.

Гэвч үүнээс үүдсэн хурцадмал байдал, эсэргүүцэл нь сонгуулийн үеэр Модигийн саналын тоонд цохилт өгч чадахгүй л бол тийм ч их ач холбогдолгүй юм. Хамгийн олон хүн амтай, улстөрийн хувьд жинтэй байр суурь эзэлдэг Уттар Прадеш мужид хоёрдугаар сард сонгууль болно. Тус мужийн 220 сая иргэнийг сүүлийн таван жилийн хугацаанд Модигийн сонгосон хинди шашны догшин лам Йоги Адитянаг удирдаж байна. Шашны хүчинд автсан эл ядуу муж цар тахалд аймшигтай нэрвэгдсэн. Хэрэв сөрөг хүчний жижиг намууд Адитянагтыг зайлуулахын төлөө нэгдэж чадвал 2024 онд болох бүх нийтийн сонгуулиар ч Ерөнхий сайдад ижил яладал хүлээлгэж мэдэх юм.

Гэхдээ энэ бол маш том “хэрвээ”. Орон нутгийн сөрөг хүчний намууд Энэтхэгийн олон мужид эрх мэдлийг атгаж байгаа ч үндэсний хэмжээний сөрөг хүчний цорын ганц Congress нам Модигтой тэмцэх хэмжээний том эвсэл байгуулж чадаагүй төдийгүй дотроо тэмцэл, урвалттай байна. Хэрэв Congress энэ онд эвсэл байгуулж чадахгүй бол Модиг гурав дахиа сонгогдохоос нь сэргийлэхэд хэтэрхий оройдно. Энэ нь хинди улс болох түүний төслийг бэхжүүлж, шүүх, хэвлэл зэрэг бие даасан институт бүрэн сүйрнэ гэсэн үг юм.

2022 он шийдвэрлэх жил байж магадгүйг онцолж буй мэт Модиг хамгийн хайртай төсөл болох нийслэл Дели хотын засаг захиргааны төвийг өөрчлөх ажлыг наймдугаар сарын 15-нд дуусгахаар товложээ. Түүний төлөвлөгөөний дагуу Ерөнхий сайдын ажлын албатай цуг буй яамдыг толгодоос цааш гаргаж, 545 суудал бүхий парламентын танхимыг домогт дугуй хэлбэрт байгууламжаас нь нүүлгэн 888 (илүү уян хатан байж магад) гишүүн багтахуйц шинэ гурвалжин блок руу оруулна. Харин хууль тогтоох байгуулаллагын хуучин байрыг нь Ардчиллын музей болгоно. Бэлгэдлээ бодохоор нураахад хэцүү. ■

Дэд бүтцийн эд ангиудыг асар хямд үнэтэй программ орлодог учраас Open-RAN сүлжээг ажиллуулахад зардал бага гардаг.

МАКС РОДЭНБЭК
Дели товчооны тэргүүн,
The Economist,
ДЕЛИ